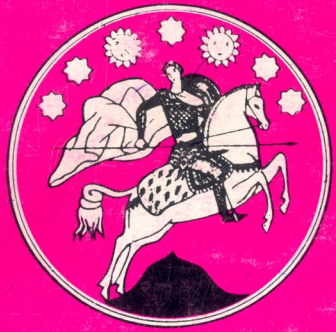

825
1987

ISSN 724

173
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

14

გუშაბი

ქართული პოლიტიკის პერიოდული ორგანო უცხოეთში

პარიზი	№ 14	PARIS
ოქტომბერი	1987	OCTOBRE

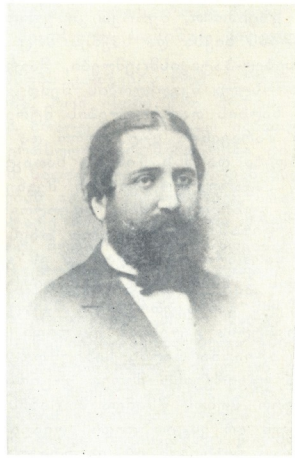
დიდი ილია

1837 - 1907

ტყემ მოისხა ფოთოლი,
აგერ მერცხალიც ქყივის,
ბაღში ვაჭი ობოლი
მეტის ლხენითა სტირის

აყვავებულა მდელი,
აყვავებულან მთები;
მამულო საყვარელო,
შენ როსლა აყვავდები?

ჩი

21.568.

თავისუფლებავ, შენ ხარ კაცთა ნავსაყუდარი,
შენ ხარ ჩაგრულის, წამებულის წმინდა საყდარი,
შენ ხარ მშვიდობა და სიმართლე ამა ქვეყნისა,
შენ ხარ აღმზრდელი ღვთაებამდე კაცთ ბუნებისა!

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

დიდი ილიას საიუბილეოდ

წლებანდელი წელი ილია ჭავჭავაძის განსაკუთრებულად მოსახსენებელი წელია. წელს შესრულდა მისი დაბადებიდან **150** და მისი უღვთო მკვლელობიდან **80** წლისთავები. პირველს ვზეიმობთ, მეორეს კი ვგოდებთ.

ილიას ნიჭსა და საქმეს არც სიცოცხლეში მოკლებია დამფასებელ-პატივისმცემლები, მაგრამ განსაკუთრებით მისი ბარბაროსული მკვლელობის შემდეგ, გაცუდდა მისი და ქართველი ხალხის თავისუფლების მტრების ვარაუდი, დიდებული ილიას შარავანდი სულ უფრო და უფრო ბრწყინდება და კაშკაშდება და მის წინაშე სათაყვანებლად თავს ხრის სრულიად საქართველო, ყოველი შეგნებული ქართველი გამოუკლებლივ. გუშინდელი მისი იდეოლოგიური მეტოქენიც კი დღეს მის წინაშე მორჩილებით თავს ხრიან და აღიარებენ, რომ ის მართალი იყო. სწორედ ეს გახლავთ თავად ილია ჭავჭავაძის ჭეშმარიტი და მარადიული გამარჯვება.

წელს განსაკუთრებული მაინც ის გახლავთ, რომ ქართულმა ეროვნულმა ეკლესიამ ეს დიდი ქართველი წმინდანად შერაცხა, ილია მართალის სახელწოდებით. ამრიგად, თუ ილიას წინად უგვირგვინო მეფედ ვიცნობდით, ამიერიდან მის ფართე მეფურ შუბლს წმინდა მოწამის გვირგვინი ამკობს.

ჩვენ არ ვიციტ დიდი ილია თუ ყველთვის მართალი იყო, მაგრამ ჩვენთვის ის კი უდავოა, რომ მან მისი დიდი ნიჭი, ენციკლოპედიური ცოდნა და უშრეტეი ენერჯია უშურველადა და უანგაროდ მშობელ ხალხს მიუძღვნა და ამსახურა.

**„მას აქეთ, რაკი შენდამი ვცან მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო, გამიკრთა მე ძილი და შვება!**

**შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული,
დამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე დამდება“.**

ეს სიტყვები არ გახლავთ ლიტონი სიტყვები; ეს სიყვარულის საჯარო გამოცხადება გულის სიღრმიდან ამოხეთქილი ცეცხლია, ცეცხლი, რომელიც ათბობს და ამოქმედებს მათი ავტორის შეგნებულ სიცოცხლეს მთელი ნახევარი საუკუნის

განმავლობაში და, რომელიც მას შეაძლებინებს ტიტანურ საქმეების შესრულებას. არ დარჩენილა არც ერთი ლოვანი დარგი მისი დროის ჩვენი ეროვნული ცხოვრებისა, რომელზედაც ილიას თავისი სიტყვით თუ საქმით წაუშლელი კვალი არ დაემჩნიოს, მაგრამ აქ განსაკუთრებით აღსანიშნავი და ხაზგასასმელია, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჩვენი შელახული ეროვნული ვინაობის გამორკვევა, დაცვა და გამაგრება, და ეს სწორედ იმ შევბნეულ დროს, როცა ჩვენი ხალხის სასიცოცხლო ეროვნული მაჯისცემა საშიშად მიღებული იყო.

ზოგიერთი ფიქრობს და ამბობს კიდევაც, რომ ქართველები უკუენური და უმადური ხალხია, რომ ისინი მათ შორის საუკეთესოსაც არ ინდობენო. ამ ბრალდებას ცხადად აბათილებს ქართველობის ამჟამინდელი ერთსულოვანი შემოკრება დიდი ილიას სახელის ირგვლივ, მის სადიდებლად და თაყვანებად.

ქართველი კაცის მეხსიერებას აღარ შემოუწინაბავს ათასი გარეწარი გამცემი და მოღალატე მისი გრძელი და მღელვარე ისტორიიდან; სამაგიეროდ, მას მუდამ თვალწინ უდგანან: დავითი და კონსტანტინე არგვეთლები, კახთა დედოფალი ქეთევანი, ქართლელი მღვდელი თევდორე, სამეგრელოს თავადი ცოტნე დადიანი თუ კახეთის ერისთავები ძმები შალვა და ბიძინა და სხვა მამულისთვის ნაწამებ-თავდადებული გმირები. მათზე ოცნებით და მათი ბაძვით იზრდებოდენ და ეროვნულად იწრთობოდენ წარსული ჩვენი თაობები, რამაც მათ შეაძლებინა ქართული ჯიშის გადარჩენა ამდენი ხალხთა წარღვნისაგან წარსულში. დღეს, ჩვენს აწმყო თაობასაც ივინივეთა და დიდი ილიას ხატება შეაძლებინებს გამარჯვებული გამოვიდეს დღევანდელი ეროვნული კირთებიდანაც.

ვინ ჩაიძინა ეს საშინელი და უპატიებელი ბოროტმოქმედება, ვინ მოაწყო მკვლელობა, მე-19-ე საუკუნის ყველაზე დიდი და სახელოვანი ქართველი მამულიშვილის, ილია ჭავჭავაძისა? ეს კითხვა არ ასვენებს, აბორგებს ყველა ქართველს ამ უკანასკნელი ოთხმოცი წლის განმავლობაში. ამ საბედისწერო კითხვაზე ჩვენს აზრს ჩვენ სხვაგან ვიტყვით უფრო დაწვრილებითა და დასაბუთებულად, აქ კი მოკლედ აღვნიშნავთ: დიდ ილიას, როგორც სახელოვან სა-

ზოგადოებრივ და პოლიტიკურ მოღვაწეს, ბევრი მტრები ჰყავდა, როგორც შინ ისე გარეთ. შინაური მტრები მარწმუნალობა დეგე იდეოლოგიის მიმდევრები იყვნენ, რომლებიც ილ. ჭავჭავაძეს სწორედ იდეოლოგიურ პოზიციებიდან ებრძოდნენ და ზოგჯერ ცილისწამებასაც არ თაკილობდნენ საშიში მოწინააღმდეგის ავტორიტეტის შესაღახავად, მაგრამ მათთვის მთავარი იყო ილიას მორალური მკვლელობა და არამც და არამც ფიზიკური. ეს კი დიდმნიშვნელოვანია. ცნობილია: კრიმინალურ ძიების დროს დიდი ყურადღება ექცევა იმას, თუ ვისთვის იყო იგი სასარგებლო. არც გარეთა მტრებია უცნობნი. ესენია: რუსეთის სახელმწიფო და მისი მდაბალი საქმეების ამსრულებელი ჟანდარმერია. ამ უკანასკნელს სწორედ ხელს აძლევდა ქართველი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლის წინამძღოლის მუხანათური მკვლელობა და შემდეგ მისი გადაბრალება ისევ ქართველებსადმი. თუ ეს კრიმინალური ჩანაფიქრი ზუსტად შესრულდებოდა, ცარიტული ხელისუფლება და მისი პოლიცია საქართველოში ორ ყველაზე მათთვის საშიშ პოლიტიკურ მოძრაობას გაანეიტრალებდნენ: ეროვნულსა და სოციალისტურს.

ასეც მოხდა. ილიას სიკვდილით ეროვნულმა ბანაკმა თავი დაკარგა, ხოლო სოციალისტური ბანაკის მეთაურებმა ქართველი პატრიოტების პატივისცემა. საბედნიეროდ, იმ ტრადიკულ წუთებში ჩვენი ხალხი არ წამოეგო მტრის მიერ გადმოგდებულ ანკესზე. მთელი ქართველობა, ყველა მისი პოლიტიკური და კულტურული მიმდინარეობებით, ერთად შემოკრება უღვთოდ მოკლული დიდი მამულიშვილის ცხედრის ირგვლივ, გულმოკლულმა დაიტირა და ანათემას გადასცა მისი ვერაგი მკვლელები. დიდი ილიას დასაფლავება იქცა სრულიად საქართველოს ეროვნულ მანიფესტაციად. მან ღირსეული და საკადრისი პასუხი გასცა მტრის მიერ მონაჰორ ცილისწამებასაც.

სამწუხაროდ, ეკვის ჭია მაინც განაგრძობს თავის დამანგრეველ ღრდნას. ამ უკანასკნელ დროს კვლავ თავი იჩინეს ინსინუაციებმა და თვით ბრალდებებმა, რომლებიც ცარიტული ჟანდარმერიის მონაჰორებს სანდოობას ანიჭებენ.

დიდი ილიას ამ საიუბილეო სიტყვაში, ჩვენს მოვალეობად

მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხზე ჩვენი შემდეგი აზრი გამოვხატოთ: ილია ჭავჭავაძის მკვლევობის ცოდვა არც ერთ ქართულ პოლიტიკურ მიმდინარეობას კისრად არ ადევს, არამედ - მეფის რუსეთის უანდარმერიას. ამას მეტყველებენ მაშინდელი მოვლენებისა და ფაქტიური ცნობების მიუდგომელი ანალიზი და კრიმინალობის სარგებლიანობის პრინციპი. ამას გვკარნახობს ჩვენი ეროვნული ბრძოლის ინტერესი და, ბოლოს, ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს თვით ბუმბერაზ ილიას პოლიტიკური მემკვიდრეობაც, რომლის დედააზრია: ყველა ქართული პოლიტიკური ძალების შეერთებული მოქმედება გარეშე მტრის წინააღმდეგ, რათა „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყდნეს“. ყველა ქართველი პოლიტიკური ძალების ერთად და ძმურად მოქმედებისათვის კი აუცილებლად საჭიროა, რომ მის შემადგენელ ერთ-ერთ პოლიტიკურ ძალას არ ბრალდებოდეს ჩვენი ეროვნული განთავისუფლების მოციქულის მკვლელობის მძიმე და საშინელი ბრალდება.

*** *** ***

ჩვენი პოეტები ილიაზე

გივი შაორელი
ილიას ლანდი

თაბორის მხრიდან დაჰბერა ნიაგმა საამურადა,
ბუნებამ გამოიღვიძა, ამღერდა სალამურადა,
ილიას ლანდი გადმოდგა მამა დავითის მთიდანა,
ლოცულობს ივერიისთვის, გალობით მაღლა ციდანა.
იკურთხოს მისი სახელი, წმიდა, ბრწყინვალე, დიადი,
საქართველოს ხომ მან ერთმა ჩამოაშორა წყდიადი,
იგია ერის ჯებირი, ურღვევი, მძლე და ზვიადი.

აგვისტო 1987.

ბ ი ბ ლ ი უ რ ი წ ყ ე ვ ლ ა
იმათ მიმართ, ვინც ბატონი ილია მოგვიკლა

შენ სიკვდილი ხომ ისედაც მოგკლავდა —
დამრღვევი ამ კანონის ვინ იქნება —
მაგრამ თუ გულს ასე მძაფრად მოგვწყლავდა,
არ ვიცოდით! და არც გვეცოდინება...

არ შემწყდარა ცრემლთა უხვი დინება,
არც შეწყდება არასოდეს, ილია,
ჩვენი გული სანთლად ჩამოიქნება,
რადგან სულში უშენობის ჩრდილია...

მაგრამ შენი „განდეგილი“, „აჩრდილი“,
ჩვენი ყოფის უწყვეტელი წყაროა,
ის თანა გვდევს, ჩვენ იმით ვართ აღზრდილი,
ის ხომ ჩვენთვის უსაზღვრო სამყაროა...

ჰო, სიკვდილი შენ ისედაც მოგკლავდა,
ასე იყო, ასეა და იქნება,
მაგრამ თუ სულს ასე მწარედ მოგვწვავდა,
არ ვიცოდით! და არც გვეცოდინება...

და მიზეზად რატომ გახდა ქართველი,
თუ სხვა იყო შენი მკვლელი, ილია,
ვინ გესროლა, ვინ ჩაგიქრო ნათელი,
ვინ შეუწოთო კოცონს მწვევ სახმილია...

მაგრამ, განა სულ ერთი არ იქნება:
ზღვა დაგვახრჩობს თუ უბრალო ცის ცვარი?!
მტერი განა მასზე მეტი იქნება,
ვინც ჩაგვიქრო საქართველოს ცისკარი?!

მასამც რისხავს ღმერთი დაუსაბამო,
ყოვლად წმიდა ღმრთის მშობელი მარია,

და ძე მისი, ქრისტე უკიდევანო,
პატივდებულ-ცხოველმყოფელ ჯვარია.

მასამც რისხავს დიდნი ძალნი ზეცათა,
ხორციელი და უხორცო არსება,
ისიმც იქცეს მიუსაფარ მხეცათა,
ტანიმც მისი კუპრით მოიგარსება.

იყოს წყულ, კრულ და შეჩვენებული
ათორმეტთა მოციქულთა მადლითა,
შვიდ კრებათგან უმოწყალოდ ვნებელი
და განღრწნილი მიწიერი მატლითა.

წყულ იყოს ოთხთა პატრიარქთაგან,
ვინც მოგვიკლა ჩვენ ბატონი ილია,
შავი ჭირი არ მოშორდეს კართაგან,
იყვეს შმაგი და გონზე შეშლილია.

კრულ, წყულ და შეჩვენებულმც არიან
უწმიდესის სიტყვით მაღალ ღმრთისათა,
ქრისტე ღმერთის სამსჭვალვის მადლითათა
ვინც ილიას სისხლში ხელი გარია!

იყოს კრულ და შეჩვენებულ, ვითარცა
სამოელი, სატანა და მსახურნი,
განიმსჭვალოს ისრით გულის ფიცარსა,
ჰყვდეს მცველად ეშმაკნი უსახურნი.

კეთრი გეზის და იუდას შიშთვილი,
სოდომელთა რისხვა, დაწვა, სირცხვილი,
კაენისა ძრწოლა, გმირთა მოშობა,
იყოს მათი შეჩვენების მოწმობა.

იგვემოდნენ, ვითარცა მეგვიპტელნი,
ცოცხლივ დანთქმა დათან, აბირონისი,
კდემა, რცხვენა საბიანე-კრისტენის,

მეხისტება თავსა დიოსკორესი.

დაქოლვოს მიძიმე ლოდით მზარავი,
ისე, ვითარც აქარ ქურდი, მპარავი,
სახე ექმნას დაღრეჯილი ცვილისა,
ვითარ აქაბს, მეფეს ისრაილისა.

სწუროდეს და ვერ მოიკლას წყურვილი,
სციოდეს და სითბო ენატრებოდეს,
შიოდეს და არ აუხდეს სურვილი,
ჯოჯოხეთის შიშით განილეოდეს.

სიტკბოების მაღლი ვედარ იგემოს,
მიესაჯოს საუკუნო ბნელეთი,
სულთ, ხორცით ბელზეულთან იგემოს,
და ჩაუწყდეს ფერხთა ქვეშე ხმელეთი.

მასამცა კაცს ზეგარდამო რისხვითა
და ტანჯვითა დასდვას ღმერთმან მამამან
შიში, კრთომა, აწონილი მისხლითა,
პურის ნაცვლად თიხამიწა ქამა მან.

გარდაექცეს სისხლად ღვინო და წყალი,
მოეწყიდოს საწადელნი გულისა,
დაებედოს უსახლკაროდ წანწალი,
ვერ იგემოს სიტკბო სიხარულისა.

კრულ, წყულ და შეჩვენებულ არიან
უწმიდესით სიტყვით მაღალ ღვთისათა,
ქრისტე ღმერთის სამსკვალის მაღლითათა,
ვინც ილიას სისხლში ხელი გარია!

მასამც რისხავს ღმერთი დაუსაბამო,
მარიამი, დედა ღმრთისა მშობელი,
და ძე მისი, ქრისტე უკიდევანო,
პატივდებულ ჯვარი ცხოველყოფელი...

გიორგი ყიფიანი
ილიას

თავზე დაგვენგრა დიდების დილა,
ლეგა ღრუბლები აქსოვს არშიას,
ბაზალეთის ტბას ცრემლებში სძინავს,
ოქროს აკვანიც ქარიშხალშია.

ძარღვებში უნდა გეჟაროს თივა,
მკერდში გამხმარი გულის ფულურო,
როცა ტკივილი ცრემლებად ცვივა,
დედის საფლავთან არ დაიღმუვლო!

არ იგრძნო სულის მხუთავი გმინვა,
გაგიმეორდეს განცდა მოხვევის,
როცა ლოდებად ჩამოწოლილა
სისხლშემურული შავი ჩოხები.

გულით უდაბნო მოაქვს ღამეებს,
ლეგენდებივით დგებიან დრონი,
უფსკრულებიდან ისვრიან თვალებს
ათასი წლობით ხმა თანასწორი.

ვერ იხსნა მიწა ამდენმა ლოცვამ,
სახე დაღრეჯით დგანან ღმერთები,
ტუჩები სისხლით გადაიკოცნა,
დამასკის რკინით ხორცნაკვეთები.

შეწყდა ბრძოლა და ხმა დაიძირა,
თებერვლის ქარი მოთქვამს ქალივით,
ჯვრებ გადამტვრეულ საფლავებს სძინავთ,
მკერდ გარღვეული გორგასლანივით.

დაჭრილ სიცოცხლეს ლოკდენ ლეკვები,
ტყვია - ნატყვიარს, ტყვის დაწევა,
პირს სისხლიანი ზარის მრეკველი

და კუბოების მაღლა აწევია.

შვიდმა შეიპყრო მტრის სითამამე,
გადატყდა ბრძოლა, ჩაეგო ხმალი,
შეიშრო სისხლი მთაწმინდის ღამემ
და საფლავების წამოსახლარი.

წამოდგა სახე მკვლევობის ხნიდან,
სახე მრისხანე, ვით საქართველო
და ბრბოს შესძახა შუბლ გატეხილმა:
მეორედ მომკალ, გესმის, მტარვალო!

დღეს საქართველო თავდახრილია,
შენზე ნატყვიარ განწირულ ბედით,
ისევ გეძახის, დიდო ილია,
შემუსრულ დროთა შარავანდედი.

პარიზი 1932.

ორი მეუღლე

აკაკი წერეთლის დაბადებიდან 120 წლისთავზე

ერთი უღელის ორი მეუღლე,
საუკუნეთა უღლელი ტვირთი,
ხალხური გრძნობის დიდი მეუფლე,
აკაკის კვნესა, ილიას ფიქრი.

თქვენ დაიბადეთ როგორც ობლები
საუკუნეთა დამტვრეულ ძვლებზე,
დაგზვდათ წარსულის წინამორბედი
სულის წამება, გრძნობის სინაზე.

ქართულ პარნასის ციხე ნანგრევი
და ჩრდილოეთის მრისხანე ქარი,
ორ თავიანი არწივის გველი,
გველი, გველური ენით ნაქარგი.

თქვით:

„ჩვენი თავი ჩვენვე გვეყდნეს“,
„მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი!“
ღვთიური ძალით კვლავ ააჩქეფეთ
გენიით საგსე ქართლის ენგადი!

ვინ დაივიწყებს ჭადარის სიტყვებს:
„არ მომკედარა, მხოლოდ სძინავს
და ისევე გაიღვიძებს.
ვინც შენატრის იმის სიკვდილს,
უმალ მასვე დაამიწებს!“

სანამ იდინებს თერგი, რიონი,
სანამ სიცოცხლე ცოცხლობს მიწაზე,
თქვენზე ილოცებს წმინდა სიონი
და საქართველოს სულის სინაზე.

ერთი უღელის ორი მეუღლე,
საუკუნეთა უღლელი ტვირთი,
ხალხური გრძნობის დიდი მეუფლე,
აკაკის კვნესა, ილიას ფიქრი.

პარიზი 1961

ირაკლი ოთხმეზური

ი ლ ი ა ს 1937

(ეს ლექსი უკვე დაიბეჭდა №9 „გუშაგში“, სადაც მე-5-ე სტროფის მე-3-ე სტრიქონში სიტყვა „შვილს“ შემდეგ გამოორჩენილია სიტყვა „ვერაგულად“. ვაქვეყნებთ ხელახლად.)

თაყნანისცემით გეამბორები, დიდო ილია,
ქართველ ხალხისთვის შენი ღვაწლი არ დაილია,
შენი საყდარი დაურღვეველ ბროლით თლილია,
შენი აზრი ცაში აწვდა, შორი გზა ღია.

ამ ღღესასწაულს ბევრი შეხვდა დიდი ოდებით,

მე შენ საფლავთან მინდა მოსვლა ჩუმი გოდებით,
 ეს საქართველო კვლავ გაივსო მძიმე ლოდებით,
 მაგრამ მომავალს, შენ მითითებულს, ჩვენ ველოდებით.

მე ამ დღეობამ კვლავ გამიხსნა ძველი იარა,
 სულმა წამებულ საფლავთ შორის ჩამოიარა,
 ვინც დიმიტრივით თავი დასდო, მტერს უთხრა: არა!
 და, სამუდამოდ უკვდავების გზაზე იარა.

ქრისტე ჯვარს აცვეს, პლატონის სოკრატს შხამი ეწერა,
 შენც მათთან წადი, ბოროტი ტყვის გაგხადეს წერა;
 გულო შეძრწუნდი, დიდი ცოდვა ჩვენ დაგვეწერა,
 აკაკის უთქვამს: არს საქართველოს ეს ბედისწერა.

შემოქმედებით ვინ გაგისწროს, ვინ ქმნას მისთანა,
 მაგრამ მოგდევნე ივერიის მსახურნი თანა,
 ბევრ შენ ერთგულ შვილს ვერაგულად დაარტყს დანა,
 მორჩილთ საზრდელად დასჭირდებათ კვლავ შენი „ნანა“.

კაკო ყაჩაღი გაჭრილია სიმართლით ტყეში,
 იანიჩარიც დაბრუნდება სამშობლო ხევეში,
 კეთილდღეობა განმტკიცდება მათ ძლიერ ხელში,
 ქვეწარმავალი შებრუნდება თვის ბინძურ ხვრელში.

ჩამოყლიბდა, დაიხვეწა, გაჰფანტა შიში,
 სიტყვა და აზრი გადიშალა შენსა აჩრდილში,
 სიყვარული და ნებისყოფა—ოთარაანთ ქვრივში,
 მტკიცეა ერი, თავს დაიცავს, არ გვემართებს ვიში.

კმარა წამება!

შენს დიად საქმეს მთელი თაობა დაეუფლება,
 ფრთებს ფართედ გაშლის და მას ექნება ამის უფლება;
 საყვრით გამცნობს: აწ ასრულდა ეს შენი ნება,
 აყვავდა მდელი და გვეღირსა თ ა ვ ი ს უ ფ ლ ე ბ ა .

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

დავით სადირაშვილი

მოჰკლეს ილია!

(ნაწიკეტი „ფიქრთა და მოგონებათა რვეული“ - დან)

... და ამ მწუხრის უამს საქართველოს ცას
 შავი ღრუბელი გადაეფარა,
 ერი შეინძრა და აქოთქოთდა,
 თვალთაგან სისხლის ცრემლები ღვარა;
 მოჰკლეს ილია! დიდი ილია!
 გულის ფიცარი მას გაეგმირა,
 ნათელი შუბლი ვერაგი მტერის
 ბნელ-მოსყდულმა ტყვიამ დაღარა.

ჩაქრა ლამპარი აზროვნებისა,
 ილიას ქნარი ველარა ეღერის,
 ქართველთა მეფე, თუმც უგვირგვინო,
 მშობელ ქვეყნას ველარას ეტყვის;
 მტერი ხარხარობს ვით ბელზებული
 თან გამარჯვებას თავისთვის ითვლის,
 მაგრამ კი სცდება, ქართველი ხალხი
 ჯერ არ მომკვდარა, ის კიდევ იბრძვის,
 ილიას მოკვლით ერი შეერთდა,
 მტერს კი სწორედ ეს საფლავს გაუთხრის.

ჰა, საგურამო, მშვენება ქართლის,
 სად ბრძენ ილიას უაზროვნია,
 სადაც ძვირფასი ხელთქმნილი განძი
 იღუმალებით მას შეუქმნია;
 სად მის ნათელ თავს მტრის გასაგმირად
 ბასრად კალამი გაულესია,
 აი, აქ ეხლა, ჩვენს სავალალოდ,
 იმისი კუბო წინ გვისვენია.

მთლად საქართველოს თავი კაცობა
 მის სადიდებლად აქვე მოსულა,

ახლო სოფლების მშრომელ გლეხობაც
 გულ-ხელ დაკრეფით გამწკრივებულა,
 ვის მოუჭორავს, რომ ძველი წესი,
 სხვის პატივცემა მათში გამქრალა,
 ავის და კარგის, სიმართლის გრძნობა
 გლეხის გულიდან ამოგლეჯილა!

საგურამოდან მგოსნის ცხედარი
 დედა-ქალაქში გადმოსვენეს,
 ერთხანს წიწამურს, აწ ისტორიულ
 სისხლნაცხებ ადგილს, ის დაასვენეს,
 ბოროტ ძალებმა მოსყდულ ხელით
 ავაზაკობა აქ ჩაძინეს,
 და აი ეხლა, ამზღვა ხალხისგან
 წყევლა და კრულვა დაიმსახურეს.

ჩვენი თბილისი, ბევრის მნახველი,
 მგოსნის მიღებას მყს ემზადება,
 მცხეთის ტაძართან ხალხის ერთ ტალღას
 მეორე დიდი აქ უერთდება;
 მღვდელთა მთავარი პანაშვიდს უხდის,
 მუხლ მოყრილ ხალხთან ღმერთს ევედრება
 და ჯერ არ ნახულ სანახაობას
 მთა-წმინდისაკენ ის მიუძღვება.

შემოკრბა ერი მამადავითის
 წმინდა ადგილას, შავად მოსილი,
 სად ბინა ჰქონდათ სირიელ მამათ
 ჩვენს ქვეყანაში ამორჩეული;
 თეთრი ტაძარი და ეს ზღვა ხალხი
 შეჰყურებს მყნვარს გაოცებული,
 საწაულს ხედავს: მის თეთრ მწვერვალზე
 ნათლით მოსილი მოსჩანს „აჩრდილი“.

ხელ აპყრობილმა მადლიდან დინჯად
 თვალი მოავლო ჩვენს ქვეყანასა

და მერმე ჩვენსკენ გადმოიხედა,
 მწუხარე სახით ეძებს საფლავსა,
 გულ-ხელ დაკრეფილ ილიას ნახვით
 წარსულს იგონებს, იწერს პირჯვარსა,
 იღუმალობით ესაუბრება
 და აღგზნებული ამბობს ლოცვასა:

„დედაო ღვთისავ! ეს ქვეყანა შენი ხვედრია“,
 აქ ძეგს მოკლული სამსხვერპლოზე დიდი ილია,
 მას უანგაროდ მამულისთვის მარად უღწვია,
 და ერისათვის წმინდა სისხლი შეუწირია,
 მისი ოცნება ერთი იყო: მხოლოდ სამშობლო,
 მის აცვალებას და დიდებას მან ვერ მოესწრო,
 გარნა ღვთის ცეცხლი ქართველთ გულში მძლავრად
 დაანთო,
 რწმენე-იმედსა მომავლისას საყვირით უხმო.

„ჰოი უფალო უფლებათა! შეხე ამ ხალხსა,
 მუხლმოდრეკილი გვედრება, მოხედ შენს მრევლსა,
 ჰირი უმოკლე აწინდელი მაშვრალთ შეთენილთა
 და ზეციერი სამართალი მოჰგვარე ერსა;
 ილიას ნატვრა გაუნაღდე, რწმენე უმართლე,
 მისსა საფლავსა მადლი მოსცხე და განანათლე,
 დიდი მგოსანის წმინდა გული აწ მიიბარე,
 სასუფეველი ღირსეული მას დაუმკვიდრე“.

გათავდა ლოცვა, „აჩრდილიც“ გაჰქრა,
 მტნვარზე მზემ მტის ამოანათა,
 გაჰფანტა ნისლი ჩრდილოეთისა,
 ვიგონებთ მხოლოდ წყველა-კრულვითა.
 ხალხი იშლება დამშვიდებული,
 გულში ჩამარხულ დიდ იმედითა
 და მას ამხნევებს ბერი მოხუცი,
 ცხადად ნახული წმინდა ნიშითა.

ილია ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი

ილია

1857 წელს გაზაფხულზე მეოცე წელში გადამდგარი ჭაბუკი ილია ჭავჭავაძე გაემგზავრა პეტერბურგს. ჭაბუკი გულ-დაწვეტილი სტოგებს მშობლიურ მიწა-წყალს. მან ღრმად აღითქვა თავისი ქვეყნის დაშორებით გამოწვეული მწუხარება. ჭაბუკი ილია ჯარლის მთების სიყვარულში იწვის და მისგან მოელის შთაგონებას:

„სამშობლოს მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა,

მაგრამ თქვენ ხსოვნას ვერ მივცემ მე დავიწყებასა“

პოეტი აღწერს სამშობლოს ზვიად მთებს, მის გრივალს, რომელსაც იგი მრისხანე დაჭრილი ლომის ღრიალს ადარებს. იგი შიშსაც კი განიცდის ამ მრისხანების წინაშე, მაგრამ პოეტისათვის ყველაფერი ეს მშობლიურია და, რადგან მშობლიურია, ძვირფასია. ჭაბუკი ამაყობს კიდევაც იმით, რომ იგი მრისხანე ბუნების შვილია:

„აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება

თქვენს შორისა მხვდა, ბუნებისა თქვენის ვარ შვილი“

რა ტანჯვითაა აღძრული პოეტის გული სამშობლოს მიტოვებით, — ყოველი წუთი მისგან განშორებისა ობლობას უდრის დაობლებულ ჭაბუქს თან მიაქვს სევდა და სიყვარული თავისი ქვეყნისა და ცრემლებით ალბობს გრძნობას მორეულს:

„მშვიდობით, ჩემნო, თვალში ცრემლით განებებთ თავსა ... უცხოეთიდან კვლავ მოგაწვდით ჩემს გულს და თვალსა, კვლავ გაგიღიმებთ შორ ქვეყნიდან თქვენ ჩემი სული, და დამიწყებთ სიყვარულით ფეთქასა გული“.

აქ ჩვენს წინ დგას არა მოუმიწიფებელი ჭაბუკი, არამედ მეტად მომზადებული პოეტი. სამშობლო, პატივყრილი საქართველო, დაკარგული ეროვნული მეობის აღდგენა, ამით დაიწყო პოეტმა და ამით დაამთავრა თავისი სახელოვანი ცხოვრება.

21.568.

მთელს მე-19-ე საუკუნის სამოციან წლების ქართველ პოეტთა და მოაზროვნეთა პლეადას შუქურვარსკვლავივით დაჰკანაშკანებს ეს დიდი ქართველი პოეტი და მოაზროვნე, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დიდი მეთაური. მისი მოვლენა ჩვენი ერის ცხოვრებაში ყველაზე ბედნიერი თარიღია. იგი არის ჩვენთვის ღვთის წყალობა; ილია ღმერთმა მოუვლინა ღვთისმშობლის წილხვედრილ საქართველოს. აი, როგორ ესმის პოეტს თავისი დანიშნულება:

„მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის, მიწიერი ზეციერსა...“

ცა სიმბოლოა ღვთაებრიობის. ღვთისგან მოვლენილს, ამ ღვთაების განგება ესმის, იგი მასთან ლაპარაკობს:

„ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარვუძღვე წინა ერსა!“

აკი წარუძღვა! ერის წამების ჯვარი გოლგოთაზე აიტანა და დაეცა კიდევ ერის საკურთხეველზე.

ახალგაზრდა ილია, თავისი დამონებული სამშობლოს მომავალ ბედზე ფიქრით მოცული, მღელვარებით ადევნებს თვალყურს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობებს ევროპაში. მისთვის შთამაგონებელი მაგალითი იყო ირლანდიელი ხალხის გამირული ბრძოლა ინგლისელ დამპყრობთა წინააღმდეგ, ასევე-იტალიელი ხალხის დიადი მოძრაობა სამშობლოს გაერთიანებისა და ავსტიელ დამპყრობელთა განდევნისათვის. 1860

საქართველოს
1860
ავსტრიის იმპერატორის
კაბინეტის მდიანი

წლის ზაფხულზე, როცა გარიბალდიმ მესინა აიღო, ხრამის მდე
მდეგ იტალიის ნახევარკუნძულზე გადმოვიდა, ილია მინას
ფრთოვანებით მიესალმა:

„მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტვრევისა,
სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს,
დასათრგუნად მონობისა.
აღმიტაცებს ხოლმე ეს ხმა
და აღმიგზნებს იმედს გულში,
ღმერთო, ღმერთო ეს ხმა ტკბილი
გამაგონე ჩემს მამულში!“

დაჩაგრული ერის შვილს იტაცებდა მასავით დაჩაგრული
ერის შვილთა ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისათვის და ამ
ტკბილი ხმის გაგონებას ნატრობდა თავის მამულში, ჩვენი
პოეტი და მოაზროვნე.

რა იყო ილია ჭავჭავაძის ბრძოლის საგანი მის სამწერლო
ასპარეზზე გამოსვლისათანავე?— ეს იყო ბრძოლა ეროვნული
და სოციალური თავისუფლებისათვის. ეს ორი ფაქტი განუ-
ყოფელი იყო ერთმანეთისაგან მის შემოქმედებაში. „ჩვენი
საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა; მისი გაუმჯობესება
ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია“, ბრძანებს ილია.
მაშასადამე: საქართველო უწინარეს ყოვლისა! აი ილია ჭავ-
ჭავაძის მრწამსი, მისი დროშა, ხრამალი და ბრძოლის შეძა-
ბილი. არა მოთქმა, არა გოდება წარსულზე, არამედ:

„მას ნუღარ ვსტირით, რაც დამარხულა,
რაც უწყალოს დროთ ხელით დანთქმულა;
მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი...
ჩვენ უნდა ვსდიოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს...“

ამბობს პოეტი. მართლაცდა დასატირია ჩვენი ერის დიადი
წარსული, ოდესაც უცქერ თამარისეულ დაქცეულ სასახლეებ-
სა და სავანეთ წმინდათ, მაგრამ ცრემლთა ღვრით რა გაე-
წყობა?.. ბევრჯერ დაგვტყულებართ, გადაუხნავთ ჩვენი შვინ-
დისფერი გარემო, აკლდამებიდან ამოუყრიათ მამა-პაპათა
ძვლები, მაგრამ კვლავ ავშენებულვართ. მხოლოდ ერი ცოც-

ხლობდეს, ჩვენი ქართველი ერი, და ყველაფერი ისევე
თღება.

„მარად და ყველგან: საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!...“
დასძახებს პოეტი მოხუცის სიტყვით ქართველ ერს „აჩრდილში“,

მაგრამ ხალხს სძინავს თუ, სწორედ რომ ვთქვათ, წყლულს
იშუშებს დროებით. პოეტს სწამს, რომ ქართველი ერი გაი-
ღვიძებს და მოიპოვებს ბრძოლით თავისუფლებას:

„ნუ შიშობ, ველო, შენს მშვენიერ ხალხს
წარუვლენ წელნი ძილის უამისა,
ხალხი აღინთებს კიდევ თვის ვარსკვლავს,
სისხლი მამათა დაიხსნის შვილსა!
წარვლენ ეს წელნი ძილის უამისა
და გაბრწყინდება მზე მომავლისა!..“

ილია ქავჭავაძე უტეხი მებრძოლია, დაუნდობელი მტრის მი-
მართ, ფაფარაყრილი ღურუჯივით მოვარდნილი, მაგრამ ნაზიცი,
და პოეზია ხომ სინაზეა, ცრემლია რხეული. ცრემლი გრძნო-
ბამორეული და სათუთი ადამიანის სულის კუთვნილებაა. ცრე-
მლითა და სასოებით ავედრებს ის საქართველოს:

„ძლიერო ღმერთო!..

მოჰმადლე ქართველს ქართველის ნდობა და სიყვარული
და აღუდგინე მშვენიერი ესე მამული!..“

მამული!.. რა ძვირფასია ეს სიტყვა. აი, როგორ გვიხსნის
მას ილია: „მამული!.. ამ სიტყვის ყოვლადმკჷბელი მნიშვნელ-
ობა ვრცელია და ფართო. იქ, სადაც ხალხობა დარღვეული
არ არის და განთვითეულება— ეს ჳირი-ჳირთა არ მეფობს,
იქ ამ სიტყვის აწრი ცხოვრების მიმნიჳებელი სულია, მთე-
ლი ხალხის ერთიანი მაჯის ერთიანი ძარღვია. იქ ამ სიტყ-
ვის ხსენებაზედ თითოეულსა მთელი ხალხის და მთელს ხალ-
ხს თითოეულის ჳირი და ლხინი წარმოუდგება ხოლმე. იქ
ამ სიტყვის ხსენებაზედ დიდი და პატარა, ქალი და კაცი
თავისი ქვეყნის ნაღველითა ნაღვლობს, ლხენითა ლხინობს,
ღღეობითა და დიდებითა დღესასწაულობს. იქ ამ სიტყვაში
ყველია და ყველში ყველა არის“.

ილიას იდეალია ერთიანი, განუყოფელი საქართველო და არა
დასებად, კლასებად „შენ-ჩემობით“ დაპირისპირებული და
დაყოფილი საქართველო. არა დასთა, წოდებათა და კლასთა

გადაკიდება, არამედ მორიგება ნაწილისა მთელთან, თხურად დაქუცმაცებული საქართველო, არამედ მთლიანად ას შეალია მან მთელი თავისი ცხოვრება.

„გუთნის-დედაში“ პოეტი ხატავს სოციალურ უკუღმართობას და მოითხოვს მის ძირფესვიანად მოთხრას ეროვნული ცხოვრებიდან:

„აბა რას გვარგებს ჩვენ ის გუთანი,
რომა აჩეჩოს მარტო მიწანი
და არ მოსთხრიდეს ძირით იმ ბალახს,
რომელიც უშლის თესლსა ამოსვლას?“

ილიას „ქართველის დედა“ კი სიმფონიაა პატრიოტიზმისა და კაცთმოყვარეობისა:

„ქართველის დედაო! ძუძუ ქართველისა
უწინ მამულსა უზრდიდა შვილსა,
დედის ნანასთან ქვითინი მთისა
მას უმზადებდა მომავალ გმირსა...“
„აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
შთააგონებდე კაცთა სიყვარულს,
ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას,
რომ სიკეთისთვის გული უთრთოდეს!..“

ილია ბრძოლისთვის ამზადებს ქართველ ყრმას:

„მოვა დრო, გაიზრდები, მკლავი გაგიმაგრდება,
შვილო, ყრმობის სიწმრები ბრძოლაზე გაგეცვლება“.
შვილო, დედისა ნანა ხმლის ყდერად შეგეცვლება“.

ამბობენ, რომ ილია ჭავჭავაძის პოეზიაში სოციალურ მოტივებს ადგილი არა აქვსო, ილიას გალაშქრება სოციალური უკუღმართობის წინააღმდეგ არაგულწრფელიაო; იმასაც კი ამბობდნენ, — ილიას მშრომელთა ანუ გლეხობის ბედი არ აინტერესებდაო. პირიქით, ილიას ჩანგი მძლავრად ყდერს მაშვრალთა განთავისუფლებისათვის. აი, მაგალითად, ადგილი „აჩრდილიდან“:

„შრომისა შვილო, მძიმე უდელი
ქვეყნის ცოდვისა შენ გაწევს კისრად,
თუმცა ტვირთმძიმეთ შემწეწარებელი
შენი დახსნისთვის ჯვარს ეცვა ქვეყნად...“
„...ველარ განუძლებს ქვეყანა ძველი

განახლებისა გრიგალის ქოლვას, ვალარ განუძლებს ქვეყნის მძარცველნი
 ვაღარ განუძლებს ქვეყნის მძარცველნი
 ქვეშარიტების აღძრულსა ბრძოლას,—
 და დაიმსხვრევა იგი ბორკილი
 შემფერხებელი კაცთა ცხოვრების...“
 „...მაშინ, მაშვრალო, შენც განკაცდები,
 წართმეულ ნიკთა კვლავ მოიპოვებ,
 სხვას ძირს არ დასწევ, თვით ამალღები,
 არც ვის ემონვი, არც ვის იმონებ“.

აი როგორ ესმოდა ილიას შრომის სუფევის დამყარება!
 არა აღვირახსნილი დიქტატურა, არამედ სოციალური კითხ-
 ვის იმგვარად გადაჭრა, რომ თვით ამალღე, მაგრამ სხვას
 ნუ დასწევ, ნურც ნურავის ემონვი და არც იმონებ.

ბრწყინვალე თავადი, კახელ არისტოკრატთა წრიდან, თით-
 ქოს უცხო უნდა ყოფილიყო მდაბიო ხალხისათვის, მიუკარე-
 ბელი, ვით მწვერვალი მყნვარისა, რომელსაც, სხვათა შო-
 რის, ის გაემიჯნა და მღელვარე თერგს ანაცვალა. მთელი
 რიგი მისი მოთხრობებისა: „ოთარაანთ ქვრივი“, „კაცია ად-
 ამიანი?“, „გლახის ნაამბობი“, პოემა „კაკო ყჩალი“ და
 მისთანანი მშრომელთა სიყვარულითაა გამთბარი, კიდევ მე-
 ტი, ეს მთელი სიმფონიაა იმისა, „ვინც ცხოვრებისგან და-
 ჩაგრულია“.

ქაბუკი ილია გააფთრებით ებრძვის ბატონყობის სისტემას.
 „გლახის ნაამბობით“ და „კაკო ყჩალით“ მან ის შეუბრაღე-
 ბლად დასაამარა. ასე მკაცრად ქართულ მწერლობაში სხვა
 არავინ გამოსულა არც მის წინ და არც მის შემდეგ.
 ბატონყობას ლევ ტოლსტოიც ებრძოდა, მაგრამ იგი ბატონ-
 ყობის სურათებს იძლევა მსუბუქი საღებავით, მაშინ, როცა
 ილია ასე ახასიათებს:

„ვინა შრომობდა და ვინა ჰძღვება,
 ღმერთო, სად არის აქ სამართალი?“

ხოლო კაცის კაცური მოვალეობა ილიას ასე ესმის:
 „რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს, ეგ ვერაფერი სიყვა-
 რულია,
 საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს, ვინც ბედისაგან დაჩა-
 გრულია.“

ამრიგად, სოციალური უკუღმართობის წინააღმდეგ ბრძოლა და ბრძოლა ეროვნული განთავისუფლებისათვის ხმაშია შეფუთული ილია ჭავჭავაძის მწერლობაში და საქმეში, თუმცა ეროვნულ საკითხს ის თვლის გარდამწყვეტლად.. ეროვნული განთავისუფლების იდეას ემსახურება ილიას შესანიშნავი ლექსი „ბაზალეთის ტბა“:

„ბაზალეთისა ტბის ძირას
ოქროს აკვანი არისო,
და მის გარშემო წყლის ქვეშე
უცხო წალკოტი ჰყავისო...“

ილია იშველიებს ხალხური შემოქმედების მარგალიტებს და ამბობს, რომ ეს აკვანი თამარ დედოფალს ჩაუდგამსო და ქართველ ერს თავისი ცრემლთა ნადენით ტბა კარვად ზედ გადაუხურავსო თურმე.

„იქნებ აკვანში ის ყრმა წევს,
ვისიც არ ითქმის სახელი,
ვისაც დღე-და-ღამ ჰნატრულობს
ჩუმის ნატვრითა ქართველი?“

ვინ უნდა იყოს ის ყრმა? — ის, ვინც მფარველად და მომვლელად მოვევლინება ქართველ ერს. როგორი უნდა იყოს ეს ყრმა ილიას გაგებით? — უდრეკი მებრძოლი, თავგანწირული მამულიშვილი.

ჩაუდგა რა სათავეში ეროვნულ განმათავისულებელ მოძრაობას, ილია თავს დასტრიალებს, როგორც მოურავი, ყველაფერ ქართულს: საადგილმამულო ბანკს, ქართულ თეატრს, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, მშობლიურ ლიტერატურას, ერის მდიდარ წარსულს და ასე შემდეგ.

„ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა; მისი გაუმჯობესება ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია!“

სწერდა ის და, რასაც სწერდა, საქმით აკეთებდა, სანამ ასჯერ დაწყვილებმა სული არ ამოხადეს წიწამურის მიდამოებში.

„მარად და ყველგან, საქართველო, მე ვარ შენთანა“—შესძახებს პოეტი. იმ დროს, როცა ქართველი ერის მტრები სამეგრელოს ჩამოშორებას ლამობდნენ საქართველოსაგან, პო-

ეტე-მოაზროვნე მაშინ სამეგრელოს ესტუმრა. უნდოდა მეგრელებთან, ამ ძველ კოლხთან, სულს სწვდენოდა უშუალოდ. მის ცოტნე დადიანის სამშობლო ქართველური გრძნობით დახვდა. ილია ჭავჭავაძის ჩასვლა სამეგრელოში ქართული სულის ტრიუმფი იყო. მაშინ დიდმა პოეტმა აღფრთოვანებულმა სთქვა: „სამეგრელოში მოვედი და საქართველო ვნახე“ და, მართლაც ივერიას კოლხეთით უამაწია, მეგრელი კოლხიდელობას შიგნით ეტრფის, ხოლო ბედი ქართლისათი სუნთქავს; ენაც ქართულია, ქართული ოჯახის განუყველი წევრი, ეკლესიაში ქართულად უწირავთ. აქ ჯებირს ვერავინ გასდებს; მეგრელი არაგვს იმავე გრძნობით ეტრფის, როგორც ქაფმორეულ ენგურს.

ილია ჭავჭავაძე ორმოცდაათი წელიწადი ზრდიდა ქართველერს, ამიტომ იგი არის მისი მეთაური, გონება და პარნასეულთა ბელადი, ვით შოთა რუსთაველი. ბელადობა კი ყველას არ შეუძლია. ბელადობისათვის მაგარი ძირია საჭირო, ფესვები ღრმად გადგმული უნდა ჰქონდეს მიწის წიაღში, რომ ვერავითარმა გრიგალმა ვერ შესძლოს არამც თუ მოგლეჯვა, არამედ შერყვაც კი. მისი სიტყვა განუყველი იყო საქმესთან. პირველად მან, ჯერ კიდევ ბატონყობის გადავარდნამდე, თავისი გლეხები გაათავისუფლა და სრულმქონე ადამიანებად გახადა. ყვარლის წიაღში დაირწა მისი აკვანი, იქ, სადაც ბლაჭიაშვილები გააფთრებული ვეფხვებივით იბრძოდნენ საკუთარი მეობისათვის, პიროვნების თავისუფლებისათვის.

„მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!“

დასჭექა ჩვენმა დიდმა მოაზროვნემ და 1905 წელს იგი გამოდის საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის მოთხოვნით. 1906 წლის მარტში ილია ჩავიდა პეტერბურგს სრულიად რუსეთის თავადაზნაურობის საიმპერიო ყრილობაზე. ამავე წელს ილია ქართლ-კახეთის თავადაზნაურების მიერ არჩეული იყო სახელმწიფო საბჭოს წევრად. სახელმწიფო საბჭოს პირველ სესიაზე 1906 წლის 22 აგვისტოს სხდომაზე ილია გამოდის რუსეთის მეფის მთავრობისადმი მკაცრი კრიტიკით. საბჭოს მეორე სესიაზე კი ილია გამოდის თავისი შეუპოვარი სიტყვით სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ. მოვიყვანთ მას შემოკლებით:

„...ბატონებო! მე სახელმწიფო სათათბიროშიც დავესწარები კრებას და ბევრი სიტყვებიც მოვისმინე სიკვდილით დასჯის გაუქმების სასარგებლოდ და საწინააღმდეგოდაც... აქაც საკმაოდ ითქვა, მაგრამ ყოველივე ეს სასწორზე რომ დაიდვას, არა გვგონია ისე თვალსაჩინოდ გადიხაროს სასწორი რომელიმე მხარეზე, რომ გადახრამ დაარწმუნოს ვინმე; მართლაცდა, მთავრობა გვეუბნება, რომ იგი თავს იცავს და მხოლოდ მაშინ გააუქმებს სიკვდილით დასჯას, როცა მოქალაქენი დაწყარდებიან, ამ სისხლიან ტერორს შესწვეტენ და ზრდილობიანად მოიქცევიანო. აღშფოთებულნი და ამბოხებულნი კი გაიძახიან: ჩვენ ტერორს შევწვეტებთ მხოლოდ და მხოლოდ მაშინ, როცა მთავრობა საზარელ სიკვდილით დასჯას და საველე სასამართლოებს გააუქმებსო! მე კი ვიტყვი, რომ უფრო სწორი იქნება ვიკითხოთ,— თუ რა იწვევს ბრძოლის ამ შემზარავ ფორმებს ორივე მხრივ? და ჩვენ რომ კვლში ჩავუდგეთ ამ კითხვას, დავინახავთ, რომ, როგორც ტერორი, ისე სახრჩობელაც გამოწვეულია იმ ძირითადი მიზეზებით, რომ მთავრობას არ სურს დააგდოს ძველი გზა, ხოლო რუსეთის ხალხი, თავის მხრივ, ვეღარ ურიგდება იმ საძულველ რეჟიმის ძალმომრეობას, რომელმაც რუსეთის ხალხი გადატაკების კარამდე მიიყვანა და თვით რუსეთის იმპერიის პრესტიჟიც მუკდენისა და ცუსიმას სამარცხვინო უფსკრულში ჩაჩება (დარბაზში საშინელი ხმაური, ტაში)... ბატონებო! ვიმეორებ, მიზეზი ყოველივე ამისა არის ის, რომ 17 ოქტომბრის მანიფესტმა თუმცადა აღუთქვა ხალხს რეფორმები და თავისუფლებანი, მაგრამ ეს აღუქმული სიკეთენი სინამდვილეში არაფრით არიან უზრუნველყოფილი მოქალაქეთათვის. ხსენებული მანიფესტი ცარიელ დაპირებად დარჩა და, ჩვენდა სავალალოდ, მთავრობა უფრო მომზადებული აღმოჩნდა პოპრომებისათვის (დარბაზში საშინალი ხმაური, აკადემიური ჯგუფის ტაში)... ბატონებო, თუ თქვენ გსურთ, რომ ადარ იყოს მეფის ერთგულ მსახურთა კვლა, ადარ იყოს შფოთი და ამბოხი, მიეცით კრიჭაკარულ ხალხს თავისუფლება, მიეცით გაძვალტყავებულ მუშას ადამიანური შრომისა და ცხოვრების სახსარი, მიეცით გადატაკებულ გლეხობას მიწა, და ბოლოს, მიეცით რუსეთში შემავალ მცირე ერებს ფართე

თვითმართველობა, და მერწმუნეთ, აღარც თქვენ დაგვირდები ბათ სახრჩობელა (ტაში აკადემიური ჯგუფისა). **ნიკოლოზი**

უფლებააყრილ, მშიერ-ტიტველ ხალხს სახრჩობელებით ვერ დაანაყრებთ. ბატონებო, როგორც ბატონ სტოლიპინის სიტყვიდან სჩანს, იგი ისე უდგება ამ უკანასკნელი დროის ამბებს, თითქოს გულკეთილ მამას ნებიერად გაზრდილი შვილი გაუყენიანდა და უმიზეზოდ მას უპატიურად ხდის (სიცილი). ბ-ნ სტოლიპინს ჰგონია: ამ უმიზეზოდ გაანჩხლებულ ბავშვს ერთი კარგი გატყუვა მოუხდება, რომ ის ისევ დაშოშმინდეს, ტახტზე მიწვეს და კვლავ ძილს მიეცეს (სიცილი, ტაში აკადემიურ წევრთა მხრივ).“

შინაგან საქმეთა მინისტრმა მომხსენებელს რეპლიკა ესროლა, რაზედაც ილიამ საკადრისი პასუხი გასცა:

„რაც შეეხება ჩვენი ეროვნული დროშის ასე მჩვარში გახვევას, მე უნდა მოვავგონო ბ-ნ გურკოს, რომ ქართული დროშა ორი ათასი წლის განმავლობაში ქართველობას სახელითა და დიდებით ხელში სჭერია, თავის სისხლში ამოუვლია, გაჰირვების დროს ქართული დროშა რუსეთის დროშასთან ერთად გამოსულა საომარ ველზე და მისი წინამძღოლობით ქართველობას არა ერთხელ დაუღვრია სისხლი...“

„...და ბოლოს, რა მთავრობაა ის მთავრობა, რომელსაც თავისი ბატონობის შენარჩუნების საშუალებად მხოლოდ მათრახი და სახრჩობელა და დარჩენია?!..“

„მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე ვარ შენთანა!“ – დასძახოდა ერს ჩვენი ქვეყნის დიდი მოურავი და ქართულ სკოლებს აარსებდა ჩვენი ქვეყნის გულმკერდიდან ძალით მოგლეჯილ და შემდეგ კვლავ დაბრუნებულ სამხრეთ-საქართველოს, სამცხის – მესხეთის უძველეს მხარეში – აჭარაში, სადაც კენესოდა ქართული სული. მომხდურნი თურქებად ზრდიდნენ ამ მკვიდრ ქართველთ, ქართველად დაბადებულთ და ვინაობას ავიწყებდნენ. ქართული გვარები ოღლებად გადაუკეთეს, აჭარა უცხოური ტალავებით შეჰმოსეს.

ჰოდა, ამ დუხჭირ დროს ილია ქავჭავაძე მფარველად და განმანათლებლად მოევლინა აჭარას. მისი მეთაურობით **1881** წლის **23** მარტს პირველი ქართული სკოლა გაიხსნა ბათუმში.

ჯერ კიდევ ერთი წლით ადრე, სანამ აქარა დაუბრუნდებოდა ბოდა თავის დედა-სამშობლო საქართველოს, ილია „ივერიაში“ წერდა: „არ გვაშინებს ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენს ძმებს, ოსმალს საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნოება უჭირავთ. ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ და ქართველი ჩვენდა სასიკეთულოდ კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანას, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს და დიდი ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე მიიყრდნობს მკერდზე თვალში სიხარულის ცრემლმორეული ქართველი“.

ბევრი უბედური დღე დასგომია ქართველსა და საქართველოს, მაგრამ 1907 წლის აგვისტო შავ ლაქად დარჩება ქართველის მატრიანეში. ასჯერ დაწყებულ ბინძური ხელებით შეეხნენ საქართველოს გვირგვინს. წიწამური შეიღება ილიას უმანკო სისხლით... ერმა იგი მამადავითს მიაბარა — ქართულ პარნასს; ერის გლოვა ცასა სწვდებოდა!

უგუნურებმა ორი ათასი წლის წინ ჯვარი აზიდვინეს გოლგოთამდე ზეცით მოვლენილ ადამიანთა მხსნელს და იქ განგმირეს; მაგრამ რა იცოდნენ იმ უგუნურებმა, რომ ჭეშმარიტი ღმერთი გაცოცხლდებოდა და მისი სიტყვები მთელ მოფლიოს მოედებოდა, ვით უკვდავება.

ილია ჭავჭავაძე ცოცხალია, განა მკვდარია! ის ქართველმა ერმა გააცოცხლა. ის მარადიულია, რადგან ილია ჭავჭავაძე ქართველი ერია, მისი გულია და მისი უკვდავება. სანამ იცოცხლებს ქართველი ერი, მისი შვილი ილიაც ცოცხალია!

**„აწ ილია არ მომკვდარა,
მამულისთვის რჩება ლამპრად!“**

თქვა აკაკიმ ილიასთან გამოთხოვებისას.

ილია ჭავჭავაძე ქართველი ერის კუთვნილებაა. იგი ზეპართიული და ზეკლასიურია. იგი ქართული მეობის ბელადია... არა მეფე, მაგრამ ქართული ეროვნებისა და აზრის მეფე, ქართველი ერის სინდისი და მისი უკვდავება.

მინდია ლაშაური : „ქართ. სული“

მიუნხენი 1961

დედაჩემს დიდი გავლენა ჰქონდა ჩემზე. პატარაობისას მას ვეკითხებოდი თუ ვინ იყვნენ ყველაზე დიდი ქართველები, იმ ფარული აზრით, თუ ვინ უნდა გამოვსულიყავი, ან ვისთვის უნდა მიმებაძნა. „ილია და აკაკი“, შვილო“-ო. მას თვალსაჩინო ადგილზე ეკიდა დიდი სურათი: შოთა, ილია და აკაკი -სა, ქვეშ აკაკის სიტყვებით:

„სულმნათო მაღლი შენს გამჩენს,
დიდება ერსა შენს მშობელს
და ქვეყნად სამარადისოდ
ნეტარხსენება ამ სოფელს“.

ილიას და აკაკის ყველა შრომები სუფთად ეწყნენ კარადაში. ჩუმად ვფიქრობდი და ვეკითხებოდი თავს, გამოვსულიყავი ილია თუ აკაკი, ან ორივე ერთად! მაგრამ ერთი რამე მეტად მაწუხებდა და საზღვარს უღებდა ჩემ ბავშვურ ოცნებას, სახელდობრ: წერა არ მიყვარდა და ჩვენ კარადაში მათ დაგროვილ ნაშრომებს რომ ვხედავდი გულზე მეჭებოდა!

მამას ჰყავდა აყვანილი მზარეულად ილია რაზმაძე, ილიას ყოფილი მზარეული. ეს მეტად მახარებდა, რადგან მან იცოდა საუცხოოდ კერძების შეკაზმვა სიმეხავითა და ნიგვზით. მიხაროდა, რომ მე იგივე საჭმელს ვჭამდი, როგორც ილია.

როცა გავიგე, რომ ილია 1907 წელს მოჰკლეს და განვიდა ამა ქვეყნიდან და მე სწორედ იმ წელს დავიბადე, ეს მეჩვენებოდა ერთგვარ მოვალეობის დაკისრებად.

რატომ მოჰკლეს ასეთი კაცი? სულ თავს ვეკითხებოდი და გული მიღონდებოდა.

ვაქა ფშაველას გარდაცვალების ცოტა უფრო ადრე, კიათურაში გადაუხადეს მოწვევა. მამამ სახლშიც დაბატყა. დედამ მას დიდი სუფრა გაუმართა. მახსოვს: იჯდა ჩოხაში გამოწყობილი სუფრის თავში. სადილი თავდებოდა, დედამ მითხრა: შვილო ის კაცი დიდი მგოსანია, წადი და თხოვე ლექსი დაგიწეროსო. — ილიაზე დიდია? — შევეკითხე მას.

გარკვევით არ მიპასუხა, — წადიო. დარცხვენილი მივედი და ვთხოვე ლექსი დამიწერეთ-თქვა. ამიყვანა, მუხლზე დამიჯინა, უბიდან წიგნაკი ამოიღო და დამიწერა:

„არწივი ვნახე დაქრილი,

ყავ-ყორნებს ეომებოდა,
 ეწადა ბეჩავს ადგომა,
 მაგრამ ველარა დგებოდა,
 ცალს მხარს მიწაზე მიითრევს,
 გულისპირს სისხლი სცხებოდა.
 ვაჰ, დედას თქვენსა, ყოვებო,
 ცუდ დროს ჩაგიგდავთ ხელადა,
 თორთ ვნახავდი თქვენს ბუმბულს
 გაშლილს, გაფანტულს ველადა!“

ეს ლექსი გადმომცა, მე კი კინალამ გული შემიღონდა. ამას არ მოველოდი! ვაჟას თვალი ჰქონდა გაფუჭებული და ცრემლი ჩამოსდიოდა და ხშირად იწმენდდა. ეს მას აძლევდა მეტად მწუხარე გამომეტყველებას. თან მიკვირდა: ნუ-თუ ახლა სუფრაზე მოიგონა ასეთი კარგი ლექსი? ვაჟას ამ ამბის შემდეგ დიღხანს აღარ უტოცხლია.

1915 წელს, როცა აკაკი წერეთელი გარდაიცვალა, საჩხერიდან განსაკუთრებული მატარებლით ჩამოსვენეს კიათურაშიც და ყველ სადგურზე უმართავდენ შეხვედრას. ჩვენ პატარა ბავშვები რკინიგზის გასწვრივ დაგვაყენეს და როცა მატარებელი ჩამოდგა დაგვაჩოქეს. ვფიქრობდი, რომ: აკაკი მიდიოდა ილიასთან.

ქუთაისის ძველ სათავად-აზნაურო გიმნაზიაში ვსწავლობდი. სასწავლებელში „საღამოს“ აწყობდნენ და კლასებში აგროვებდნენ ბავშვებს, ვინც კარგად იტყოდა ლექსებს საღამოსთვის. ჩვენ კლასში მასწავლებელმა მე ამირჩია, ვამბობდი ილიას ლექს „მუშა“-ს, გრძელსა და ძნელად სათქმელს. კლასის მასწავლებელმა კი მიმიღო, მაგრამ საბოლოოდ სილოვან ხუნდაძეს უნდა მოესმინა, როგორც სკოლის ინსპექტორს. ის იყო მკაცრი კაცი და მისი დიდი შიში მქონდა. დავიწყებ ხმის კანკალით: **გლოვიან** დღესა თბილისშია... – რას? აიმაღლა ხმა სილოვანმა. – გაიმეორე. მე კიდევ დავიწყე: **გლოვიან** დღესა... წადი დაჯექი! გამომისტუმრა მან. მხოლოდ გვიან გამახსენდა, რომ უნდა მეთქვა: **გოლოვიან** დღესა; ეს იყო ჩემი შეცდომა.

ილიას ნაწარმოებებს სკოლაში საფუძვლიანად გვასწავლიდ-

მშობლები ილიას ადრე დაეხოცა: დედა, 30 წლისა, 1848 წ. ხოლო მამა — 1852-ში. ილიას ოჯახის მატერიალური მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა და თუ მამა-პაპეული სახლკარი ვალებში არ გაუყდეს, ეს მამიდამის მაკრინეს წყალობით, რომელიც არაგვის ერისთავის ივანეს ქვრივი ყფილა. მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ, გრიგოლს და მაკრინე მოუყვანია 6 ობლის აღსაზრდელად და მაკრინესაც დიდი დედობრივი ამაგი გამოუჩენია. ილიას და-ძმებიდან: კონსტანტინე 22 წლისა მოუკლავთ ლეკებს 1854 წელში წინანდალზე თავდასხმის დროს, სვიმონი მცირეწლოვანი გარდაცვლილა, ხოლო თემური — 15 წლისა 1860 წელში, როცა ის კადეტთა კორპუსის მოწაფე ყფილა და რომელიც ილიამ დიდი მწუხარებით დაიტირა ლექსში: „ძმის სიკვდილზე“.

ილიას შერჩა მხოლოდ ორი და ბოლომდე: უფროსი — ნინო და უმცროსი — ელისაბედი.

რვა წლის ილია მამამ სოფლის სკოლაში მიაბარა, სადაც მას უსწავლია 1848 წლამდე. 1848 - 51 წლებში ილია სწავლობს თბილისში გიმნაზიის მოსამზადებელ პანსიონში, საიდანაც ის გიმნაზიის მეოთხე კურსზე ჩაირიცხა 1852 წლის იანვარში. 1856 წ. ილიამ გიმნაზია დაამთავრა, მაგრამ მას სიმწიფის მოწმობა არ ჩაუბარებია. 1857 წელს ილია პეტერბურგს მიემგზავრება, სადაც ის მისაღებ გამოცდებს აბარებს და ჩაირიცხება უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. უნივერსიტეტში ილიამ ოთხი წელიწადი დაჰყო. აქ, სავალდებულო საგნების ჩაბარების მხრივ, ილია დიდათ არ გამოირჩევა. სამაგიეროდ, ის გატაცებით კითხულობს და სწავლობს: მსოფლიო ლიტერატურასა და ისტორიას, განსაკუთრებით — ათენის რესპუბლიკის ისტორიას. ამ დროს მისი საყვარელი ავტორებია: შექსპირი, დიკენსი, გოეთე, შილერი, ბაირონი, ვირგილიუსი, ჰორაციო, ჰაინე და აგრეთვე: ბეკონი და დეკარტი. სტუდენტი ილია გატაცებულია გარიბალდის ბრძოლებით და საერთოდ ევროპის ხალხთა განმათავისუფლებელი მოძრაობებით. ილია ფხიზლად ადევნებს თვალყურს რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიულ მოძრაობას. როგორც მისი ბიოგრაფები დამაჯერებლად ირწმუნებიან, სტუდენტ ილიას ახ-

ლო ურთიერთობა ჰქონებია ჟურნალ „სოცრემენიკ“^{საქართველოს} ლივ შემოკრებილ ამ მოძრაობის ისეთ სახელგანთქკულ წევრ მომადგენლებთან, როგორებიც იყვენ: ჩერნიშევსკი, დობრო-ლიუბოვი და ნეკრასოვი. ამ რუს პროგრესისტებით ილიას დაინტერესება აიხსნება მით, რომ ისინი თანაუგრძნობდენ რუსეთის მიერ დაპყრობილ ერთა განთავისუფლებას.

სტუდენტი ილია არა მხოლოდ ცოდნის შეძენას ეწაფება, არამედ აგრეთვე ეწევა დაძაბულ ლიტერატურულ შემოქმედებას. ილიას სტუდენტობის წლებს ეკუთვნის მისი ლირიკის უმრავლესობა და მისი ისეთი შედეგები, როგორებიცაა: „აჩრდილი“ (1858-59), „გლახის ნამბობი“ (1859) [ესკიზი და მოთხრობის პირველი ნაწილი, საბოლოოდ კი დაასრულა 1873 წელს], „ქართვის დედა“ (1860) და „კაკო ყაჩაღი“ (1860) დიდმა შრომამ, სიღარიბემ და ჩრდილოეთის კლიმატმა გასტეხა მისი ჯანმრთელობა, 1859 წელს მას ქლეჩი აღმოაჩინდა, ფილტვებიდან სისხლის დინებით. ფიქრობენ, რომ ეს იყო მიზეზი 1861 წ. ზაფხულში მისი აჩქარებული სამშობლოში დაბრუნებისა, უნივერსიტეტის გამოსაშვები გამოცდების ჩაუბარებლად. ზოგი ილიას ბიოგრაფი კი ფიქრობს, რომ ილიას აჩქარებული წამოსვლა პეტერბურგიდან გამოწვეული იყო დაპატიმრების შიშით. მართლაც, იმავე წლის შემოდგომაზე პეტერბურგის უნივერსიტეტში სტუდენტთა დიდ მღელვარებას ჰქონდა ადგილი, რის შედეგად უნივერსიტეტი დროებით დახურეს და ბევრი შემჩნეული სტუდენტი იქიდან გადაძევეს. ილიამაც გარიცხვის მოწმობა მიიღო უნივერსიტეტიდან. ამრიგად, ილია უდიპლომოდ დარჩა. უდავოა, რომ ილია ამ დროს უკვე პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებოდა.

სამშობლოში დაბრუნებული ილია დაუყოვნებლივ ებმება ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში. ის ჯერ კიდევ „ცისკარში“ თანამშრომლობს, როცა მის ირგვლივ შემოიკრებს თანამოაზრეთა ჯგუფს, რომელსაც შემდეგ მწერალმა და პუბლიცისტმა გიორგი წერეთელმა პირველი დასი უწოდა. ამ წრეში შედიოდენ: პეტრე ნაკაშიძე, გიორგი ყაზბეგი, ივანე პოლტორაკი, მიხეილ ყფიანი, ივანე ბერიძე, დავით ყფიანი, გიორგი ჩიქოვანი, ილია წინამძღვრიშვილი,

 ვახტანგ თულაშვილი და სხვა. მათ შემდეგ შეუერთდნენ უკრაინის
 აკი და გიორგი წერეთლები, ნიკო ნიკოლაძე, კირილე ლილია
 ქიფანიძე და სხვა გამოჩენილი მოღვაწე.

1863 წელს ილია აარსებს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეს“, რომელიც ხსნის ახალ ხანას ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიაში. ჟურნალმა მხოლოდ ერთი წელიწადი იარსება. მან თორმეტი ნომრის გამოსვლა მოასწრო, რომ ის ხელისუფლებამ დახურა. ამავე დროს ეკუთვნის ილიას დიდი მცდელობა ქართული ლიტერატურული საზოგადოების დასაარსებლად, ხალხში ქართული წერაკითხვისა და წიგნის გავრცელების დანიშნულებით, მაგრამ ხელისუფლებისაგან ნებართვა ვერ მიიღო.

1863 წლის **21** აპრილს ილიამ იქორწინა ოლღა გურამიშვილზე. **1864** წლის აპრილში ილია ინიშნება საგანგებო მინდობილებათა მოხელედ ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორთან. იმავე წლის ნოემბერში კი – მომრიგებელ-შუამავლად აღმოსავლეთ საქართველოში. ესაა ხანა ბატონყობის გაუქმებისა. **1868** წ. ილია ინიშნება დუშეთის მაზრის მომრიგებელ-მოსამართლედ.

1873 წლიდან ილია თავს ანებებს სახელმწიფო სამსახურს, სახლდება თბილისში და სათავეში უდგება „სათავადაზნაურო საადგილმამულო“ ბანკს. განუზომლად დიდია ამ ბანკის და მისი სულისჩამდგმელის დამსახურება ქართ. ხალხის წინაშე.

1876 წელს ილია აარსებს „ივერია“-ს, რომელიც პირველ ორ წელიწადს გამოდიოდა კვირეულ გაზეთის სახით, შემდეგ **1879-86** წლის იანვრამდე – ჟურნალის სახით, ხოლო აქედან მოყოლებული თერთმეტი წლის განმავლობაში – ყველდღიურ გაზეთად. ამ დროს მისი სამწერლობო ასპარეზი უმთავრესად პუბლიცისტიკაა, რომლის მთავარი ლეიტმოტივია: „ჩვენი დაცემული ეროვნული ვინაობის აღდგენა, ფეხზე დაყენება და დაცვა-გაძლიერება“. მაგრამ იმავე დროს ის ქმნის ისეთ მხატვრულ ნაწარმოებებსაც, როგორებიცაა: **დიმიტრი თავდადებული (1877 - 78)**, **სარჩობელაზე (1879)**, **პოემა განდევილი (1882-83)**, **ბაზალეთის ტბა (1883)**

ოთხმოციან წლებში ილია იღწვის ქართულ სკოლებში ქართული ენის შენარჩუნებისათვის და სამეგრელოსა და აფხაზეთის სკოლებიდან მისი გაძევების წინააღმდეგ. ამავე პერიოდ-

ში ილია ასულდგმულებს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გავრცელების საზოგადოებას“, რომელიც ოფიციალურად დაარსდა 1879 წელს და რომელსაც 1885 წლამდე თავმჯდომარეობდა დიდი ეროვნული მოწამე დიმიტრი ყფიანი, ილია კი მისი მოადგილე იყო. შემდგომად ამისა, ილიაა უცვლელი თავმჯდომარე სიკვდილამდე ამ მეტად დიდმნიშვნელოვან ეროვნულ დაწესებულებისა.

როგორც მაშინდელი პოლიციის არქივიდან ირკვევა, 1884 წლის 21 ივნისიდან ილია აყვანილია პოლიციის საიდუმლო მთვალეურობის ქვეშ, როგორც: „ეროვნული განთავისუფლების მოძრაობის ბელადი“.

1879-80 წლებში ილიას აქტიური მონაწილეობით აღდგენილი იქმნა მუდმივი ქართული თეატრი, ჩამოყალიბდა მსახიობთა მუდმივი დასი, დაარსდა ქართული დრამატული საზოგადოება, თეატრალური საქმიანობის სახელმძღვანელოდ, რომლის თავმჯდომარედაც არჩეული აქნა ილია. ამავე ოთხმოციან წლებში ილიას თაოსნობით საფუძველი ჩაეყარა: „ძველი ქართული ხელნაწერების სიძველეთა საცავს“, რომელიც ფუძედ დაედგა ქართულ ეროვნულ მუზეუმს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1886 წლიდან ილიამ „ივერია“ ყველდღიურ გაზეთად გადააკეთა. თერთმეტი წლის განმავლობაში „ივერია“ არის საქართველოში ერთადერთი ქართული ყველდღიური გაზეთი. „ივერიის“ უახლოესი თანამშრომლები იყვნენ: გრიგოლ ყფშიძე, ალექსანდრე ყფშიძე (ფრონელი), სტეფანე ჭრელაშვილი (სანო), იაკობ მანსვეტაშვილი (დონ-იაგო), სოფრომ მგალობლიშვილი, ილია ბახტაძე (ხონელი), ალ. ნანეიშვილი (ნა-ლი), დავით მიქელაძე (მეგვლე), გიორგი ლასხიშვილი (ლალი), გიორგი ზდანოვიჩი (მაიაშვილი), კიტა აბაშიძე, ნიკო ხიზანიშვილი (ურბნელი), პეტრე უმიკაშვილი და სხვა... გაზეთში თანამშრომლობდნენ: აკაკი, რაფიელ ერისთავი, ვაჟა ფშაველა, გიორგი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვა...

ილიამ 1887 წელს დასწერა და 88 წელს ივერიაში გამოქვეყნდა „ოთარანთ ქვრივი“, რომელიც ყველაზე დიდმნიშვნელოვანი ნაწარმოებია მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მწერლობისა, და რომელშიც ახალმა ქართულმა ენამ ჰპოვა თავისი

სრულყოფილი გამოსახულება.

90-ან წლების შუა, თბილისის სასულიერო სემინარიის გაფიცვებთან დაკავშირებით, პოლიციის მეთვალყურეობა ილიაზე განსაკუთრებით ძლიერდება. 1895 წელს კავკასიის უნდა-რმერიამ გაჩხრიკა ილიას ბინა, 1896 წელს კი ხელისუფლებამ დახურა გაზეთი „ივერია“. 1897-ში ილიამ მაინც შეძლო მისი განახლება. მაგრამ, როგორც ირკვევა, ხელისუფლებასა და მის პოლიტიკურ პოლიციას საიდუმლო გეგმები აქვს ილიას ავტორიტეტის დასაცემად. ეს გამომჟღავნდება, როცა ილია ჭავჭავაძის ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ორმოცი წლის იუბილესათვის დაიწყო მზადება. იუბილე დანიშნული იყო 1898 წლის 9 აპრილისათვის. იუბილე ხელისუფლებამ აკრძალა. თბილისის გენერალ-გუბერნატორს ამის შესახებ განუცხადებია: „არა კეთილსაიმედოთა სიაში გახლავთ თქვენი დევეგმირი ილია“—წერს სოფრომ მგალობლიშვილი ნიკო ნიკოლაძეს.

1897-98 წლები სხვა მხრივაცაა ფრიად მნიშვნელოვანი, როგორც საერთოდ ქართული საზოგადოების, ისე პირადად დიდი ილიას პირად ცხოვრებაში. 1898 წლის პირველ იანვრიდან ჟურნალი „კვალი“ გახდა ქართველი მარქსისტების პირველი ლეგალური ორგანო, ნოე ჟორდანიას რედაქტორობით. ამ დღიდან მოყოლებული ილია ბრძოლას აწარმოებს ორ ფრონტზე: შიგნით, მარქსისტული სოციალიზმის მიმდინარეობის წინააღმდეგ. ამ ფრონტზე ბრძოლა თანდათან უაღრესად მწვავედება და უკიდურეს ფორმებსღებულობს; და, გარეთ, რუსეთის თვითმპყრობელ ხელისუფლებისა და მის შოვინისტ დამქაშებლის წინააღმდეგ. ილია ჯანმრთელობის დაუზოგავად საქმიანობდა მთელი მისი შეგნებული ცხოვრების განმავლობაში, მაგრამ ამ უკანასკნელმა ბრძოლებმა და მისგან მიყენებულმა უსიამოვნებებმა კიდევ უფრო გასტეხეს მისი რკინის ჯანმრთელობა ისე, რომ 1900 წელს, 63 წლის ილია ავად გახდა, რამაც ის აიძულა: მისი პუბლიცისტური მოღვაწეობა ჯერ შეემსუბუქებია, მერე კი სულ თავი დაენებებია. 1901 წლის ნოემბრიდან დროებით, ხოლო შემდგომი წლის აპრილიდან საბოლოოდ ილიამ მისი „ივერია“ ალექსანდრე სარაჯიშვილს გადასცა.

1900 წელს ილია სამკურნალოდ მგზავრობს გერმანიაში და ამავე დროს ის დაწვრილებით ადგილზე ეცნობა და ავსტრიის პოლიტიკურ, ეკონომიურ და ლიტერატურულ ცხოვრებას, შემდეგ წელს კი ილიამ იმგზავრა პარიზში.

როცა 1905 წლის რევოლუცია იფეთქებს რუსეთში და საქართველო განსაკუთრებით აბოზოქრდება, დიდი ილია თუმცა ჯანგატეხილია, მაგრამ არა ფარხმალდაყრილი. მან სწრაფად შეაფასა მდგომარეობა და საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიით გამოვიდა. ილია მკაცრად ილაშქრებს რუს შავრაზმელთა თარეშების წინააღმდეგ და ზოგიერთ გადაგვარებულ ქართველებს, რომლებიც იმავე მიზნით იარაღდებიან სასტიკად ამთარახებს კრებებსა თუ თათბირებზე.

1906 წელს თბილისის საგუბერნატორო ხელისუფლება რუსეთის საიმპერიო საბჭოში აგზავნის: ილია ჰავკავაძეს, ნიკო ნიკოლაძეს და გიორგი ჟურულს, როგორც ქართველი ხალხის პოლიტიკურ წარმომადგენლებს. იმავე წელს ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობა ილიას ირჩევს მის წარმომადგენლად სრულიად რუსეთის საიმპერიო თავადაზნაურობის ყრილობაზე. ორივეგან ილია გამოდის მთელი ქართველი ხალხის სახელით, მკაცრად აკრიტიკებს რუსეთის ხელისუფლებას და მას აკისრებს შექმნილ მდგომარეობის პასუხისმგებლობას. სახელმწიფო საბჭოს მეორე სესიაზე, 1907 წლის თებევალი-ივნისი, ილია გამოდის ვრცელი და დასაბუთებული სიტყვით სიკვდილის სასჯელის გაუქმების სასარგებლოდ. აქედან ილია მეუღლესთან ერთად საზაფხულოდ, როგორც ყველთვის, თავის სოფლისკენ გამოსწევს, სადაც მას ჩასაფრებული სიკვდილი უცდიდა. 30 აგვისტოს ძვ. სტილით ილია და ქ-ნი ოღლა საგურამოში მიემგზავრებიან ეტლით. შუადღეა. წიწამურის მახლობლად მათ ეტლს წინ დაუხვდებიან შეიარაღებული ყაჩაღები და ილიას, მხოლოდ ილიას ტყვიებით დაცხრილავენ. ათი დღე მწარედ გლოვობდა ქართველი ხალხი. 9 სექტემბერს სრულიად საქართველო, რიგი ფიზიკურად, რიგი სულიერად, შემოკრბა მისი ძვირფასი ცხედრის ირგვლივ და გულმოკლულმა მიაბარა მთაწმინდის წმიდა მიწას.

მკვლევები ზოგი ამოხოცეს, ზოგი ჩამოაღრჩეს, მაგრამ ის თუ ვინ შეუტკვთა მათ ეს საშინელი ბოროტმოქმედება, უცნობი დარჩა.

ილია შავჩავაძე — სტუდენტი

გაზეთ „სამშობლო“-ს, — რომელიც „უცხოეთში მცხოვრებ თანამემამულეებთან კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოების“ მიერ იცემა, თბილისში, ქართულ ენაზე, — გამოქვეყნებულია, 1987 წ. აგვისტოს, №16-ში, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოს შემდეგი განცხადება:

„ჩვენი ერისა და ეკლესიის ცხოვრებაში მოხდა მნიშვნელოვანი ფაქტი: მისი უწმინდესობისა და უნეტარესობის, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქისა და მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსის ილია II თავმჯდომარეობით ა.წ. 20 ივლისს შედგა საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდის სხდომა, რომელმაც კიდევ ერთხელ იმსჯელა ჩვენი ხალხის მიერ უკვე დიდი ხნის წინათ წმიდანად შერაცხილის და ქართველი ერის მეოხის—ილია ქავჭავაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ და მისი დაბადებიდან 150 წლისთავთან დაკავშირებით განაჩინა: ერისა და ეკლესიისადმი გაწეული დიდი ღვაწლისათვის ილია ქავჭავაძე აღიარებულ იქნას წმიდანად და ეწოდოს მას წმიდა ილია მართალი; მისი ხსენების დღედ დადგინდეს 20 ივლისი (ძვ. სტილით), 2 აგვისტო (ახ. სტ.).

ქართველ წმიდანთა რიცხვს შეემატა კიდევ ერთი დიდებული წარმომადგენელი ჩვენი ხალხისა. ილია ქავჭავაძე ჩვენს საერო მწერალთაგან პირველია, რომელიც საქართველოს ეკლესიამ წმიდანად აღიარა; ილია ქავჭავაძე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების და მისი აღდგენის შემდეგ შერაცხილი პირველი წმიდანია.

სასიხარულოა, რომ ჩვენი საზეიმო განწყობილება გულითადად გაიზიარეს კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიისა და ელადის უძველესი ეკლესიების მაღალი რანგის წარმომადგენლებმა, რომელნიც იმ დროს სტუმრად იმყოფებოდნენ საქართველოში.

ა. წ. 2 აგვისტოს (წმ. ილია წინასწარმეტყველის ხსენების დღეს) სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში, იქ, სადაც ჩვენი

უდიდესი საუნჯე, უფლის კვართი, წმიდა ილია წინასწარმეტყველის ხალენი (მოსასხამი) და სხვა სიწმიდენი განისვენებენ, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II წმიდა სინოდის წევრებისა და სამღვდელოების თანამწირველობით ამ დიდი მოვლენის აღსანიშნავად შეასრულა პირველი საზეიმო ლიტურდია. წირვას დიდძალი ხალხი დაესწრო.

შემდეგ სამთავროს ტაძრის ეზოში გაიმართა საზეიმო სადილი. იმავე დღის საღამოს კი მთაწმინდაზე, მწერლის საფლავთან მისმა უწმიდესობამ ილია II სამღვდელოებასთან ერთად გადაიხადა საზეიმო პარაკლისი. თითქოს სიმბოლურია, ხანმოკლე წვიმის შემდეგ, ცაზე ორი ცისარტყელა გამოისახა და გაგვახსენა ილიას სიტყვები:

„მსწრაფლ გადმოეშო ცისა ლაჟვარდსა
შვიდფეროვანი სარტყელი ცისა
და გადეფინა ჩემს ქვეყანასა
მახარობელად ტკბილ იმედისა“.

საქართველოს მკვიდრთ და სამშობლოს ფარგლებს გარეთ მცხოვრებ თანამემამულეთ ვულოცავთ ჩვენი დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის წმიდანად აღიარებას.

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს საპატრიარქო“

I. საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდი, ამ თავის კომუნიკეში, თავიდანვე მიუთითებს ქართველი ხალხის მიერ ილია ჭავჭავაძის უწინარეს დაკანონებაზე. ეს ტრადიცია არის საერთოდ მართლმადიდებელ ეკლესიის პრაქტიკაში.

II. რაც შეეხება მის მოტივებს, კომუნიკედან გამომდინარეობს, რომ აქ საქმე გვაქვს, საქართველოს ეკლესიისათვის მაინც, ახალი ტიპის წმიდანობასთან. წმიდა სინოდი გარკვეულად ღებულობს მხედველობაში ილია ჭავჭავაძის როგორც სამწერლობო ისე საზოგადოებრივ მოღვაწეობას. რასაკვირველია, არავითარი შეფასება არ არის მოცემული მისი ლიტურატურული ნაწარმოებების არც ფორმაზე და არც შინაარსზე, როგორც ეს წესია ძველი საეკლესიო მწერლების შესახებ ეკლესიის მამების. წმიდა სინოდს სურს იყოს გულისხმიერი, და ეს ჩანს „მართალი ილია“-ს სახელწოდებაში, რომელიც მიგვითითებს მწერლის მიზნებისა და მოტივების მორალურ

მხარეზე. ამ შემთხვევაში მწერალი საზოგადო მოღვაწე მწერალი
მაშასადამე, მას აქტივში ეთვლება შეგნებულად განმარტების
სამსახური სიცოცხლის განმავლობაში ერისა და ეკლესიისა-
დმი.

III. როგორ მოხდა, რომ ადგილობრივმა პოლიტიკურმა
ხელისუფლებამ, რომელიც თავს აცხადებს აქტიურ ათეისტად
და ახლოს აკონტროლებს საჯარო მანიფესტაციებს, რა ბუნე-
ბისაც ისინი არ იყვნენ, ნება დართო წმინდანად დაკანონე-
ბის? ის ერთსულოვნება, რომელსაც მთელი ქვეყანა იჩენს
მისი პიროვნების მიმართ, ილიას ხდის „შ ე მ ო უ ვ ლ ე ლ ა დ.“
დიდი ხნით ადრე იქნა გამოყოფილი საიუბილეო კომისია
ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 150 წლისთავის საზეიმოდ
მთელს ქვეყანაში. სახლი, რომელშიც შესანიშნავი მწერალი
და საზოგადო მოღვაწე ცხოვრობდა, და რომელიც 1951 წლი-
დან მუდმივ მუზეუმად გადაკეთდა, უნდა შეეკეთდეს. მეცნი-
ერებათა აკადემია გამოსცემს მის შრომებს ოც ტომად და
სხვა...

**მოკლედ ახლად დაკანონებულ
ილია ჭავჭავაძეზე**

თავადი ილია ჭავჭავაძე დაიბადა 27 ოქტომბერს 1837 წლი-
სა, ყვარელში (კახეთი). პეტერბურგის უნივერსიტეტის დამთა-
ვრებისთანავე ახალგაზრდა ილია დაბრუნდა მის სამშობლოში,
სადაც მან თავიდან სამსახური დაიწყო სასამართლოში.
1874 წლიდან ილია სახლდება თბილისში, სათავეში უდგება
სათავადაზნაურო ბანკს, იწყებს ჟურნალ „ივერიას“ გამოცე-
მას და აგრძელებს მის ლიტერატურულ შემოქმედებას. 1906
წელს მას ირჩევენ რუსეთის საიმპერიო საბჭოს წევრად.
მის სიცოცხლეშიც და შემდეგ დღემდე ილია ჭავჭავაძე
ახდენდა და ახდენს მთელ ქართველ ხალხზე ღრმა სიყვარული-
სა და პატივისცემის განწყობილებას. დღემდე მას მხოლოდ
სახელით—ილია იხსენიებენ. რომ გავიგოთ ასეთი ხანგრძლი-
ვი და საყოველთაო სიყვარული, საჭიროა ვიცოდეთ თუ რა
მდგომარეობაში იმყოფებოდა მის დროს საქართველო. მართ-
ლაც, რაც შეეხება მის ეროვნულ ყოფას, ის იმყოფებოდა

ისტორიულ ჩიხში.

საქართველო ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანდა მეათე-სამეცხედრის დანგე, იმ ტერიტორიაზე, რომელიც აჭარბებდა ახლანდელ საქართველოს ს. ს. რესპუბლიკის ტერიტორიას. 1057 წლიდან, ანტიოქიის ეკლესიის სინოდის დადგენილებით, საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ავტოკეფალია მიიღო. საუკუნეების განმავლობაში ბრწყინვალე პოლიტიკური და კულტურული განვითარების, განსაკუთრებით კი XI-XII საუკუნეებში, შემდეგ დაახლოებით XIII საუკუნის ნახევრიდან ქვეყანა ძლიერ დასუსტდა მონგოლების ხშირი შემოსევების შედეგად და საბოლოოდ ის დაიშალა სამ სამეფოდა და ხუთ სამთავროდ, რომლებმაც მრავალი ისტორიული განსაცდელების მიუხედავად მაინც შეძლეს შეენარჩუნებიათ ან პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, ანდა მთავარი სახელმწიფოებრივი ატრიბუტები მაინც.

1801 წლიდან მოყოლებული რუსეთმა მათ მოუხდინა ანექსია და ისინი, რუსეთის სხვა ას პროვინციის მსგავსად, მის უბრალო რამდენიმე პროვინციად აქცია. უბრალო საიმპერატორო განკარგულებით, ყველგვარი საეკლესიო პროცედურის გარეშე, გაუქმებული იქნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია 1810-ში. მთელს მის ეროვნულს სივრცეზე ქართველ ხალხს თავს მოახვიეს შეუწყნარებელი რუსიფიკაცია.

ერის ერთობის ძირითადი იარაღი მუდამ იყო ქართული ენა, რომელიც, მიუხედავად კუთხური კილოკავების არსებობისა, დარჩა უცვლელი ერთადერთი დამწერლობის, ლიტერატურის ენად. ქართული ლიტერატურული ენა არასოდეს არ ყოფილა შეწყვეტილი.

მეორე მხრივ, ყველა ეკლესიებსა და მონასტრებში ლიტურდია მუდამ სრულდებოდა იგივე ლიტერატურულ ქართულზე და ეს მიუხედავად ეროვნული ეკლესიის ფაქტიურად ორად გაყოფისა, ქვეყნის პოლიტიკურ დანაწილების დროს.

საჭირო იყო ამ სალიტერატურო და საეკლესიო ენის ცოცხლად შენახვა ყველა იმ შინაური და გარეშე ცენტრგამქცევი ძალების წინააღმდეგ, რომლებიც მას ემუქრებოდნენ. ილია ჭავჭავაძე იყო ახალი ქართული ენის მთავარი შემოქმედი, როგორც ლინგვისტური ფორმების, ისე ზოგადი კულტურის

და, როგორც წესი, ძველი და ახალი თაობების ბრძოლა ახალი თაობის გამარჯვებით გვირგვინდება-ხოლმე. პრივილეგიული ველთვის მიმდინარეობს ერის, სარწმუნოების, ოჯახისა და ტრადიციების ფარგლებში.

მაგრამ, არის საუკუნეთა სენი, რომელიც საზოგადოებას მატლივით გაუჩნდება და ღრღნის მას შიგნიდან. ეს სენია შური და მტრობა, ბატონობის დაუოკებელი სურვილი, ერის, სარწმუნოების, ოჯახისა და ტრადიციების უარყოფა. როცა ეს სენი ფართოდ ვრცელდება ამა თუ იმ ერში, მაშინ იწყება მისი დაკნინების ხანა და ზოგჯერ - სიკვდილისაც. ამის მაგალითები ბევრი იცის კაცობრიობის ისტორიამ.

მეოცე საუკუნის ბოლოსა და ჩვენი საუკუნის დასაწყისში ცივილიზებული კაცობრიობა სწორედ ამგვარი სენით იყო დაავადებული. საუბედუროდ ჩვენდა, ჩვენმა მამებმა ეს სენი, რომელსაც სოციალიზმი ჰქვია, შემოიტანეს რუსეთიდან და ახლგაზრდული გატაცებით ფართოდ გაავრცელეს ჩვენში, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში.

ადამიანი ბუნებით ანარქისტია და მეოცნებე. მას არ სურს რამეს ან ვინმეს დაემორჩილოს და განა გასაკვირვებელია, რომ ქართველი ხალხი სოციალისტური იდეების ანკესზე წამოგებულიყო?! ის ზომ ადამიანს ჰპირდებოდა სამოთხეს დედამიწაზე? განთავისუფლებას ყველგვარი საზოგადოებრივი მოვალეობისაგან, ფრინველსავით თავისუფლებას და სხვა ფანტაზიურ დაპირებებს.

იმ დროს ქართველ ხალხში დაგროვილი იყო ენერჯია და სოციალისტურ იდეებში მან დაინახა შურისძიების ძალა რუსეთის ხელისუფლებისადმი, რომელმაც მას სისხლი ამოსწოვა და მონობის უღელი დაადგა. ქართველი ხალხი გაჰყვა ამ იდეებს, მაგრამ ამ მოძრაობის ლიდერებმა, იმის მაგივრად, რომ ის სამშობლოს საკეთილდღეოდ მიემართათ, პირიქით, მის საწინააღმდეგოდ მიმართეს: მათი პარტია რუსების სოციალისტურ პარტიას დაუქვემდებარეს და შიგნით, ქართველ ხალხში კლასთა ბრძოლა გააჩაღეს. თუ წინად რუსეთის სახელმწიფოს ქართველი ხალხის გარუსება უძნელდებოდა, რადგან ის ენის, სარწმუნოების, ოჯახისა და ტრადიციების მაგარ ჯავშანში იჯდა, მას შემდეგ, რაც ეს ჯვშანი შიგნი-

დან გატყდებოდა, მტერს ბრძოლის ველი დაუცველად არჩებოდა. წინად თუ თავადაზნაურობის ზედა ფენა რუსდებობდა, ინსტრუქცია გზა ეხსნებოდა მთელი ერის გარუსებას.

ცნობილია: პირველი მსოფლიო ომის დროს გერმანიის მთავრობა საფრანგეთისა და რუსეთის სოციალისტებს ეხმარებოდა, რადგან მან კარგად იცოდა, რომ, როდესაც ერს შიგნით გაუჩნდება ბრძოლა კლასებს შორის, მაშინ გარეშე მტერი მას ადვილად ამარცხებს. რუსეთის ხელისუფლებაც ამავე მოტივით ხელს უწყობდა კავკასიელ სოციალისტებს, მაგრამ თვით რუსეთი უმალ დაინგრა ამ სენისგან.

ისმის კითხვა: ნუთუ სოციალიზმს არ ჰყავდა ღირსეული მოპირდაპირე ჩვენში? დიახ, ჰყავდა და ის იყო ილია ჭავჭავაძე. ილიამ ამ მოძრაობაში თავიდანვე დაინახა საქართველოს დაღუპვის ნიშნები და მთელი თავისი ძალით აღსდგა მის წინააღმდეგ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ილია დარჩა მარტომარტო ამ ბრძოლაში. ილია მარტო, მაგრამ მედგრად, იცავდა საქართველოს მეობას, ქართველი ხალხის ერთობის იდეას, სარწმუნოებას, ოჯახსა და ტრადიციებს და მის მაგარსა და მკვიდრ საფუძვლებს ვერას აკლებდნენ დამარღვეველი სოციალისტური ტალღები. საჭირო იყო ამ ბურჯის დანგრევა... და აი მოჰკლეს ილია. მოსჭრეს ის მუხა, რომელსაც ღრმად ჰქონდა გადგმული ფესვები ქართველი ხალხის გულში. მათ მოსჭრეს სხეული და ამით დროებით მაინც გაამარჯვებინეს თავიანთ ბნელ იდეებს.

ილია მოჰკლეს, მაგრამ მისი სული ცოცხალია. ის საქართველოს აჩრდილად ზედ დაჰყურებს. მისი სული ყველა მამულიშვილშია. მის მოჭრილ სხეულს ცოცხალი ფესვები დარჩა და მან ამოიყარა ახალი ყლორტები. დღეს ყველას შეუძლია თქვას, რომ ქართველი ხალხი არ დაიღუპება, რადგანაც ილიას სული ჩაქსოვილია ქართველი ხალხის სულში, რომელიც საქართველოს ჰპირდება დიდ და ბრწყინვალე მომავალს. ილიას სულს შეუძლია თამამად თქვას: მე შევქმენ ჩვენი მყობადი, მე მივეცი მომავალი ხალხს. ამ ბუმბერაზ ქართველს უფრო ღრმად შეისწავლიან მომავალში და ქართველი ხალხი მის ხსოვნას ატარებს უკუნითი უკუნისამდე.

* ბ-ნ მ. თარაშვილის ეს წერილი „გუშაგის“ პერიოდულ საწინააღმდეგო აზრისაა ილია ჭავჭავაძის მკვლელთა-საზოგადოებრივი თხზი. ვაქვეყნებთ მას, როგორც ჩვენი საზოგადოების ერთი ნაწილის აზრსა და შეხედულებას.

„ ვ ი ა დ ო ლ ო რ ო ზ ა “ **)

ეროვნული თავისუფლება!

ეროვნული დამოუკიდებლობა!

არიან დედამიწაზე ბედნიერი ერები, რომელთაც ეს „უცნაური საფიქრალი“ არ ეფიქრებათ.

ხოლო ქართველმა ხალხმა მთელი თავისი ისტორია სწორედ ეროვნული გადარჩენის, ეროვნული თავისუფლებისა და ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის თავგანწირულ ბრძოლაში გამოატარა.

ვიქნები თუ არ ვიქნები ვითარცა ერი ხვალ, ზეგ, მერმისს? გადავრჩები თუ ვერ გადავრჩები, ვიარსებებ თუ ვერ ვიარსებებ?! აი, მარადიულ შემარჩვეელი საფიქრალი და „საკითხავი“ მცირერიცხოვანი ერებისა.

მაგრამ დანასისხლად გადამტერებული საისტორიო ბედისწერისაგან, ქართველ ერს მაინც დასდევდა ეს „იღბალი“: ყველ უმძიმეს ეროვნული ყოფნა-არყოფნის მდგომარეობათა შექმნის უამს უნდა გამოჩენილიყო ვინმე „ეროვნული წინამძღოლი“, „მოდვარი“, „ერისმთავარი“, „მესაჰე“, „ბელადი“, გვირგვინოსანი თუ უგვირგვინო „მეფე“, რომელიც „ზეგარდმო ნიჭით“, უტყუარი ალღოთი და გერშით, ვითარცა მოსე, უწინამძღვრებდა და გამოიყვანდა მშობელ ხალხს უეჭველი დაღუპვის მარგუნებელი სამყაროდან.

მაგრამ მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნეთა მიჯნაზე ძნელი იყო „ერის მთავრობა“, „ერისმოდვრობა“, „ერისმწყემსობა“, ძნელი იყო, რადგან უამრავი „იზმით“ ავსებულიყო აზროვნების ბედისწერით ატანილი ეს დრო-ჟამი: კაპიტალიზმი, იმპერიალიზმი, კოლონიალიზმი, მილიტარიზმი, ანარქიზმი, ცარიზმი, შოვინიზმი, ნაციონალიზმი, მონარქიზმი, პარლამენტარიზმი, ანტაგონიზმი ... და ვინ მოთვლის კიდევ — რამდენი „იზმი“?!

ხოლო, ყველი — „იზმი“ თავის საკუთარ, თავის სასისხლოს

მოითხოვდა: დიახ, სისხლს! კაციშვილის სისხლს!..
მცირერიცხოვანი ერები კი განსაკუთრებით ზარალდებოდნენ მსოფლიო „იზმებისათვის“ უზღვავე სისხლის გაღებით. მცირერიცხოვანი და აქტიური ერები!..

საქართველოს კი არასოდეს, მთელი მისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე, არ დაუთმია „მსოფლიო აქტიურობა“. არასოდეს იგი არ ყოფილა მხოლოდ გულგრილი მეთვალყურე და „გამოწვეტილი“ მაჩანჩალა რაიმე და რომელიმე მსოფლიო მოვლენისა, მსოფლიო მოძღვრებისა, იდეისა, ნოვატორული თუ რენესანსული მსოფლიო ინტელექტუალური მიღწევისა. გამოწვეტილა კი არა, უბრალო „მიმდევრობას“, თუნდაც კეთილშობილურ ეპიგონობასაც არ კმარისობდა და არ „კადრულობდა“ ქართველი კაცი. იგი მთელი არსებით, სულისა და ხორცის სრული შეწირვით უნდა მისცემოდა ყოველ მსოფლიო მოვლენას და, რაც მთავარია, უნდა მისცემოდა საკუთარი ეროვნული სულის განფენილობით, გამორჩეული „კაზუსის“ დონეზე აყვანილი ეროვნული ნოვატორობით და „თვითმყოფობით“.

ასეთი იყო ქართველი კაცი – მუდამ „მსოფლიო აქტიურობით“ და ყოველ მსოფლიო „მოძრაობაში“ უაღრესი ეროვნული „ნოვატოროზმით“. ასეთი იყო იგი ძველ საუკუნეებში, ასეთი იყო შუა საუკუნეებში, ასეთად დარჩა ახალ საუკუნეშიც.

მეცხრამეტე საუკუნე მსოფლიო „იზმების“ ციებ-ცხელებას მოეცვა და საქართველოც, – ვითარცა მსოფლიო – გლობალურ მოვლენათა უაღრესად აქტიური ნაწილი („ცხელი წერტილი!“) – იმავე ციებ-ცხელებით იყო შეპყრობილი.

ძნელი იყო მაშინდელ საქართველოში „ერისმთავრობა“ და „მწვემსმთავრობა“, ძნელი იყო, რადგან ბევრი იჩემებდა „ერისმთავრობას“, „მწვემსმთავრობას“, „ბელადობას“, „მესაჭეობას“ და სხვათა მისთანათა.

და, ყოველ მათგანს ცალკეულად აეჩემებინა, რომ მას ერთადერთს ეპყრა ხელში მოსეს კვერთხიც, დავითის ქნარიც და სოლომონის ბეჭედიც... მაგრამ ნამდვილი და ჭეშმარიტი მესაჭე მათ შორის აღმოჩნდა მხოლოდ ილია ჭავჭავაძე!

* * *

და, დამდგარიყო ქრისტეს აქეთ წელი – 1907. თვე აგვისტო,

რიცხვი 30. ერთი საათი ილია ქავჭავაძის მკვლელობამდე. მწვანე სუფრა და შავგულთა ძგერა წიწამურის ტყეში. სუფრის გარშემო შავგულიანი თორმეტი კაცი, მათ შორის ხუთი „ჩიული“ – გიგლა ბერბიჭაშვილი, ლომა (გიორგი) ხიზანიშვილი, პავლე აფციაური (ფშავლიშვილი), ივანე ინაშვილი და კიდევ „ვილაც“ ...

სუფრიდან ხუთ ნაბიჯზე ხუთი შავგულიანი ბერდანა თოფი წევს, მძიმე დუმილით დატენილი და დამძიმებული.

ღვინით სავსე რქა მეხუთედ ჩამოატარეს. და წამოიშალნენ, სისხლგამძვინვარებულნი და საფეთქელ-გახელებულნი.

ხუთი გაქონილი, შავფრჩხილიანი მარჯვენა დასწვდა ხუთ ბერდანას. ბერდანაიანი ხუთეული ტყის პირას ჩანაპირდა და ჩასაფრდა. დგანან და ელიან სიკვდილით დატენილი თოფებით, უდიდესი თვისტომის მკვლელობაზე ნერწყვილით.

უფლის მკვლელობით ისტორიაში შესასვლელად ემზადებიან, საკუთარი სულის მესაფლავენი.

მზე საშუაღლეოზე დაეკუდა – მძვინვარე, ცხელდორბილიანი.

ილიას მკვლელობამდე – 45 წუთი ...

...თბილისიდან წამოსული ეტლი ავჭალას გასცდა. საგურამოდან მოურავს შემოუთვლია თბილისში, ბატონი სასწრაფოდ უნდა მობრძანდესო. და მიდიან ახლა საგურამოში. უკან ილია და მისი მეუღლე ოღლა გურამიშვილის ქალი სხედან; წინ, კოფოზე – მეეტლე თედო ლაბაური და ილიას მსახური იაკობ თარაშვილი...

2000 ნაბიჯი წიწამურის ტყემდე. 40: წუთი წიწამურის თოფის გავარდნამდე. ჯვრის მონასტრის ხილვაზე ჯვარი ისახა ოღლამ. ილია კი ღრმად ჩაჰყოლოდა ფიქრთმეტყველებას.

„ერი, როგორც კრებული ისტორიით შედუღებულ ერთ-სულ და ერთ-ხორც მკვიდრთა...“

ერი ჩვენი, ერი ქართველი, გონებით საკვირველი, სინდისით ... გონება, სინდისი... მეთერთმეტე საუკუნემდე ორივე ერთ ცნებაში ჰქონდა მოქცეული ქართველ კაცს და ორივეს ერთად გონება ერქვა. გონება ამხელდა, გონება კარნახობდა, გონება ქენჯნიდა, გონება აწუხებდა, დასაბამითგან იგულისხმებოდა ესეც: გონება არის ადამიანი და რაკი შექმნილხარ ადამიანად, გონება არის შენი ზნეობაც. ხოლო შემდგომ,

ვინ იცის რა საზოგადოებრივმა წვა-დაგვამ გახლართა ვინაა
ბა იგი ცალკე „წმინდა გონებად“ და ცალკე კიდევ უნდა
ნეობრივ მიმოქცევა?

... 1500 ნაბიჯი – წიწამურის ტყემდე. 30 წუთი – წიწამურის
თოფის გავარდნამდე. სვეტიცხოვლის ხილვაზე პირჯვარი
ისახა და ილიასაც გარდასახა ოლღამ. ილია კი ღრმად ჩაძი-
რულიყო ილიაში.

„აგერ მცხეთა – გმირთა სავანე“ ... „ქართლის სამკვიდროვ,
ქვეყნის თვალად დაბადებულო...“ (იმსხვრეოდნენ და იძირე-
ბოდნენ ილიას სიტყვები ილიას სულში). „წამხდარა ყველა,
ის ღონე და ის ძლიერება, მტვრად გარდაქმნილა ახოვანი
იგი ცხოვრება...“ „მარად და ყველგან, საქართველოვ, მე
გარ შენთანა...“

... 1000 ნაბიჯი – წიწამურის ტყემდე. 20 წუთი – წიწამურის
თოფის გავარდნამდე.

და ილიას სულში ერთბაშად გაიხსნა ელიოზ მცხეთელის
დედის გოდება: მოჰკალით, მოჰკალით, ღმერთი უფალი მოჰკა-
ლით, თქვენ უგუნურნო!...

ფიქრი ფიქრს ათოვდა ილიას სულში.

ხშირად მოუვლით ადამიანებს სურვილი საკუთარი ღმერთის
მოკვლისა. ცოცხალ ღმერთს ვერ იტანენ. მკვდარი ღმერთი
კი უჯარტ, – თვითონვე რომ მოჰკლავენ და თვითონვე გააღ-
მერთებენ. და მოჰკლეს ღმერთი ჰებრაელთა... ხელი შეიგინეს
სამარადღუამოდ ... ანდა... რომ არ მოეკლათ, იქნებ ღმერთიც
არ იქნებოდა?! (ათოვდა ფიქრი ფიქრს ილიას სულში).

... 500 ნაბიჯი – წიწამურის ტყემდე. ათი წუთი – წიწამუ-
რის თოფის გავარდნამდე, ანუ – ვიდრე ფიქრის თოვა გათა-
ვდებოდეს.

„ჩვენო არაგვო, რარივ მიჯარხარ... და წმინდა სისხლი
ქართველებისა შენს კიდებებზე გადასხმულია... და წმინდა
სისხლი ქართველისა, ქართველის ხელით დანთხეულია...“

„ვია თქვენ უგუნურნო და უბადრუტნო, რამეთუ თქვენ თვი-
თონ მოჰკალით შემოქმედი ღმერთი თქვენნი!“ ...

... 10 ნაბიჯი – წიწამურის ტყის პირიდან. 1 წუთი ...

მეატლემ უცებ ეტლი დააყენა და დააქვავა. უმაღ ტყემ ხუ-
თი თოფი გამოიშვირა. ეტლიდან გადახტა იაკობ თარაშვილი.

„კაცნო, ვინა ხართ, არ გვესრ...“

სიტყვა ჩაუჭრა თოფის გრილმა და თარაშვილი დაეწინაურა და დაენარცხა მიწას.

ილია უკვე ფეხზე იდგა, ჭაბუკურად გაფიცებული.

„შესდექით, უბედურნო, ილია ვარ!!!“ და წამსვე ოთხი თოფი გავარდა ერთად. გათრთოლება უკანასკნელი ფიქრისა.

მკვდარი ესვენა მთავარი აზრი და სინდისი საქართველოსი. საქართველოს უგვირგვინო მეფე მაინც გვირგვინით აღსრულებულიყო – წამების, ვნების, ეკლის გვირგვინით.

იქნებ, მაინც უკანასკნელად ეს სიტყვა გაფითრდა და გაშრა მის გრძნულ ბაგეზე: „სა-ქართ-ველო...“

ღრო გაჩერდა ...

* * *

როცა საქართველოს ილია მოუკლეს, მას შემდეგ უთვალავი სიტყვა ითქვა – სიტყვანი დიდნი თუ მცირენი, მაგრამ სამი რამ ლოგოსი მაინც უსაჩინოესი ითქვა, წმინდა სამებასავით და თვითონ ილიასავით დაუვიწყარნი და სანიშანსვეტონი:

ა კ ა კ ი :

„ნუ მიწამლავთ მოხუცს გრძნობას
და ნუ ამბობთ, რაც არ მჯერა!
ნუთუ მართლა დღეს გადაწყდა
საქართველოს ბედისწერა?!“

ვ ა უ ა :

„საძირკვლად აზრი ჩააგდე,
ზედ დასგი გრძნობის ტაძარი.
მოგკალით ჩვენისვე ხელით,
მოდმეთთვის ნაჭირმაგარი.
ვერაფერს ვიტყვი. ენა სდუმს.
თავზე დაგვიჩხავის ყორანი;
გადმა გასვლისა მსურველთა
უკუღმა მიგვყავს ბორანი;
გაგვიბატონდა, მგოსანო,
სირეგვნე შეუწონარი.“

გ ა ლ ა ქ ტ ი ო ნ ი :

„წიწამურში რომ მოჰკლეს ილია,
მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი...“

ქეშმარიტად, ილია-ვითარცა ოდესღაც დანტე-დიდ ეპოქა-თა მიჯნაზე აღესრულა, აღესრულა მამა ქვეყნისა და მშობლისა, რომლისთვისაც -სწორედ ვითარცა ქეშმარიტი მამისათვის - ერთნაირი საყვარელი, ფასდაუდებელი და სიცოცხლით შეუღე-ვნელი იყო ყველა შვილი: უფროსიც („თავადაზნაურობა“), შუ-ათანაც („გლეხობა“) და ნაბოლარაც („ბურჟუაზია“).

იგი-კვლავ როგორც ქეშმარიტი მამა-თავგანწირვით იბრძო-და შეერიგებინა ერთმანეთზე სამტროდ შემართული შვილე-ბი: „თავადიც“, „აზნაურიც“, „გლეხიც“, „ბურჟუაც“, „პროლე-ტარიც“, -რამეთუ მისთვის ერთნაირად იყო შვილი და იყო ქა-რთველი; შეერიგებინა და, ძმანი ერთი სისხლისა და ძვალხო-რცისანი. მაგრამ დიადი მამის ბრძოლა მისივე შეწირვით გათავდა...

* * *

გზა იერუსალიმიდან გოლგოთამდე-ქრისტეს უკანასკნელი გზა, ანუ-„ვია დოლოროზა“ (გზა გლოვისა საქრისტიანო მსო-ფლიოსათვის).

* * *

გზა თბილისიდან წიწამურამდე-ილიას უკანასკნელი გზა, ანუ-„ვია დოლოროზა“ საქართველოსათვის.

ყოველ ამ დღეს, 30 აგვისტოს (ახ. სტ. 12 სექტემბერს), -ყოველმა ქართველმა საკუთარი ფეხით უნდა გაიაროს ეს გზა-გზა თბილისიდან წიწამურამდე, „ვია დოლოროზა“ საქართვე-ლოსი; გაიაროს, რათა თვითონაც მარად განეცდებოდეს: გრ-ძნობა ილიასი (ანუ საქართველოსი), აზრი ილიასი (ანუ საქარ-თველოსი), სასოება ილიასი (ანუ საქართველოსი), წამება ილი-ასი (ანუ საქართველოსი), და ისიც, რომ ამ დღიდან საქარ-თველო ახალი საისტორიო სამანიდან იწყებდა ცხოვრებას.

იწყებდა უ-ილია-ოდ.

ლევან სანიკიძე, პროფესორი, თბი-ლისის სახ. უნივერსიტეტის ძველი ისტორიის კათედრის გამგე.

***) ეს გახლავთ ლ. სანიკიძის ახლახან გამოცემული „დედა ისტორია“-ს ცხრაკარიან წიგნის უკანასკნელი ფურცლები, მცირე შემოკლებითო, ნათქვამია, ა. წ. 5 აპრილის, გაზეთ „კომუნისტში“, საიდანაც ჩვენ ის უცვლელად გადმოვბეჭდეთ.

ორი პოეტი ***)

ჩვენში ბევრი მელექსე ყოფილა და არის, მაგრამ ნამდვილი პოეტი, ზეგარდმო მირონ ცხებული, მეტად იშვიათი მოვლენაა. საქართველოს პარნასის მწვერვალს მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში მიაღწია მხოლოდ ერთმა მგოსანმა — შოთა რუსთაველმა. ჩენი მდიდარი აყვავებული ბუნება ძლიერ ძუნწი გამოდგა ამ სფეროში. ცხადია, ერი მუდამ განსაცდელში მყოფი, თავის ფიზიკური არსებობისათვის მებრძოლი, საშინაო და საგარეო ქარცეცხლში გახვეული, არ იძლეოდა ნიადაგს აღმაფრენისა და საუკუნეთა მესაიდუმლის დროშის აღმართვისას. ის აღიმართა მხოლოდ ერთხელ, ქვეყნის აყვავების ერთათერთ ეპოქაში, თამარ მეფის დროს. სხვა დროს, სხვა პირობებში რუსთაველი ვერ გაჩნდებოდა.

მეცხრამეტე საუკუნეში ერის მდგომარეობა საგრძნობლათ შეიცვალა. ერთი მხრით მივიღეთ საგარეო მყუდროება, ხოლო მეორე მხრით დავკარგეთ თავის თავის ბატონობა, თავისი წყობილება და შემოქმედება. აქ ჩაისახა ნაციონალური დრამა, რამაც საკმაოდ შეანძრია ჩენი მგრძნობიერი საზოგადოება. ორ მომენტს შორის გახდა ასარჩევი, რა სჯობია, საგარეო მყუდროება თუ დამოუკიდებლობა. პოეზიის მწვერვალზე გამოჩნდა ბარათაშვილი, ამ დუალიზმით შეპყრობილი და ამიტომ გაბესიმისტებული. ის ვერ პოულობს გამოსავალს და მიაჩენებს თავის მერანს ცის სივრცეში, შორს სინამდვილისაგან. ის ვერ მივიდა რუსთაველამდე, ეს არ შეეძლო, ვინაიდან მისი ნიადაგი ძირიანათ განირჩეოდა რუსთაველის ნიადაგისაგან. მან მხოლოდ დასვა საკითხი და მით გახდა თავისი დროის საიდუმლოების გამომხატველი.

ეს ჩიხში მომწყდებული ქართველი საზოგადოება იცვლება მესამოცე წლებიდან. ბურჟუაზი იფანტება, რაღაც პერსპექტივები ისახება. დასავლეთიდან გადმოვარდნილი გრიგალი ანძრევს რუსეთის მოწინავე ფენებს და ის აღწევს ჩვენამდე. ჩნდება ახალი საზოგადოება, ახალი იდეებით და ბრძოლის წყურვილით. ჩნდებიან ახალი მოღვაწენი; ირეკება ზარი გამოღვიძების და აღდგომის. და აი ამ დროს ჩვენ გვევლინება ორი ღიღი პოეტი, ორი მგრძნობიარე სიმები, რომელნიც

აუღერდენ თანამედროვე ენით. ესენია ილია და აკაკი. ანდრე შენიეს განმარტებით „პოეტი არის მხოლოდ გული“. ე. ი. ის ცხოვრების მოვლენებს პირველათ გულით იგრძნობს, მათ მისი არსება განიცდის და შემდეგ ამ გზით გადადის თავში, აზროვნების სამეფოში, იწყება შემოქმედება. ილია და აკაკი სწორეთ ასე მიუდგენ თავის ეპოქას, მიუდგენ სხვადასხვა ტემპერამენტით, სტილით და პათოსით, მაგრამ ერთნაირი მიმართულებით და დროშით. ორივეს ნათელი წარმოდგენა აქვს თავის მისიაზე. ილია სწერს: „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის, მიწიერი ზეციერსა, ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა“. ყველა დიდი პოეტი ერის მეთაურობას იჩემებს სუბიექტიურათ და კიდევაც ასე არის ობიექტიურად. რატომ? იმიტომ რომ პოეტის სიდიდე ნიშნავს საზოგადო ჭირ-ვარამის განცდას პიროვნულათ და შემდეგ მის გამოხატვას წყობილი სიტყვებით. თუ ის ვერ განიცადა, ვერ იგრძნო და მაინც ლექსებით ალაპარაკდა, ის პოეტი აღარ არის, ის უბრალო მოშაირეა. რაკი პოეტი ზეცის სახელით დაბლა ხალხს ელაპარაკება, ისმება საკითხი—რა ენით ელაპარაკება, რა გზით მიდის ის ხალხის ცნობიერებამდე.

სტილი ადამიანიო—ამბობენ; სწორია; მაგრამ ადამიანი ხომ ბუნების შვილია, მიწიერია; ის მთლიანათ მისი პირადობით, ტემპერამენტით და სტილით, ნაყოფია იმ ბუნების, სადაც დაიბადა და აღიზარდა. ამ მხრით, ილია და აკაკი დიდათ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ილიას ენა არის მრისხანე, სევდიანი, დინჯი, დამაფიქრებელი; აკაკის პირიქით, მსუბუქი, ცქრიალა ადვილი გასაგები, სიმებივით აწყობილი. ეს განსხვავება აიხსნება ერთი და იმავე მოვლენით—მათი სამშობლო ბუნების სხვადასხვაობით. ილია არის ყვარელის შვილი, ხოლო ყვარელი მას აწერილი აქვს ჩინებულათ. ეს მისი პირველი ლექსია. ვისაც ყვარელის მიდამოები უნახავს—არასოდეს არ დაავიწყდება. წარმოიდგინეთ მოღრუბლული, მოხუშული ცივი მთა, მიბჯენილი კიდევ უფრო მკაცრ კავკასიონის ქედზე, ამაყად მაღლიდან დაბლა გადმომყურე, ყველივე მხიარულ პეიზაჟებს მოკლებული. ილიას ღრმად განუცდია მისი გავლენა, გავლენა დაუფიწყარი, მუდმივი. ის სწერს: „მახსოვს ყ-

მა ვიყავ, ძლივს მოსული გონს და ცნობასა, როს სტრუქტურული თქვენი მგვრიდა კანკალს, ურუოლასა.. აწ მომწონს მეგობრებო, რომ დაბადება თქვენ შორისა მხვდა, ბუნების თქვენის ვარ შვილი, გრივალთა, მეხთა, ქუხილთ შორის ქართვლად გაზრდილი.“ პოეტს უყვარს ყვარელის მთა, ის მის კალთებში გაიზარდა და მას დაემსგავსა: მაგარი, მქუხარე, უშიშარი, ჩაფიქრებული.

აკაკი კი, პირიქით, არის მეტად მხიარული ბუნების შვილი, მუდამ აყვავილებულის, წარმტაცის და ლმობიერის. მისი სამშობლო საჩხერე ნამდვილი პანარამაა, ცქერით ვერ გაძღებით. ყვარელის მთას უნდა მოეცა სწორედ ილია, საჩხერის წალკოტს სწორედ აკაკი. იმერ ამერობა აქ არაფერ შუაშია. სამშობლო ბუნებამ შექმნა მათი სხვადასხვა ფორმა, ხოლო საქართველომ მათი შინაარსის ერთიგვიეობა. მათი რითმა და ჰარმონია განსხვავებულია, აზრები კი დაახლოებით ერთნაირია. მათ პოეზია ამოიყვანეს პარნასიდან და ჩააბეს ხალხის სამსახურში. მათ სულსა და სხეულს შორის წონასწორობა დამყარებულია, ხალხთან მკიდრო კავშირი გამტკიცებულია. ვიქტორ ჰიუგოს აზრით „ყველა ნამდვილი პოეტი უნდა გამოხატავდეს ჯამს თავისი დროის იდეებისა“. ასეთი იდეები მესამოცე წლებში იყო ორნაირი: ნაციონალური და სოციალური. ორივე პოეტი სწორეთ ამ ორ სფეროში იღებენ შინაარსს თავისი პოეზიისა.

ო ლ ი ა

პირველათ ილიამ აიღო ნაციონალური ქნარი და მასზე აუღერა თავისი აზრები. „ქართვლის დედაო, სწერს ის, ძუძუ ქართვლისა უწინ მამულსა უზრდიდა შვილსა, დედის ნანასთან ქვითინი მთისა მას უმზადებდა მომავალ გმირსა. გაქრა ის დროცა!..“ ახლა? „დაჩაგრულ ბედმა სრულად მოგიკლა სიცოცხლის ძალა, თვით შენი შვილიც ჩრდილათ შესცვალა. მითხარ, სადღაა მამა-პაპური მხნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური...“ ეს გულიდან ამოძახილი შეიცავდა სრულ სიმართლეს; როცა ყველა ჩინებზე და ორდენებზე ფიქრობდა, იქ რასაკვირველია მამა-პაპური მხნეობა აღარ იყო. წარსულის ქებით ის აძაგებს აწმყოს. ამასთანავე ქართველ დედას ის ურჩევს, თავის შვილს ჩააგონებდეს: ძმობას, ერთობას, თა-

ვისუფლებას“. ამით ის ნაციონალურ იდეას აბამს სოციალურ იდეებს. ის ფიქრობს ამ გზით მივიღეთ ნაციონალური ბრძოლებამდე. მაგრამ ესმით კი ეს შეგონება? აქ პოეტი ვესიმისტია. „ის არის მხოლოდ სავალალო და სამწუხარო, რომ შენს მიწაზე, ამდენ ხალხში კაცი არ არი, რომ ფიქრი ვანდო, გრძობა ჩემი განვუზიარო“. ის მაინც გამოთქვამს იმედს, რომ: „აწმყო თუ არა გწყლობს, მომავალი ჩვენია... წვრილი შვილნი წამოგვესწრენ ნაზარდი, გულმტკიცები, მათი ზრუნვის საგანი შენ (საქართველო) ხარ და შენ იქნები“. ასეთი დრო დადგებაო და დახატა ამ „მომავლის სცენა“ ანუ „დედა და შვილი“. აქ დედა თავის ერთ შვილს აგზავნის ბრძოლის ველზე სამშობლოსათვის. მოსჩანს მეომრები, დედა: „მიმიჯა შვილო, დამანახვე ქვეყნისა მხსნელნი, რომ მით დავიტკბო დღენი ჩემნი უკანასკნელნი. შვილი: შეხე დედილო ამ განწირულ ყმაწვილკაცობას, ისე მიდიან სასიკვდილოდ როგორც დღეობას. შეხედე ხალხი რა-რიგ ღოცვით ჯარსა აცილებს, დიდი, პატარა მხიარულობს, შენ რა გატირებს?“ ეს „სცენა მომავალი ცხოვრებიდან“ დიდის რეალობით ხატავს ნამდვილ სცენებს ჩვენი ახლო წარსულისა...

ცხადია, ილია იყო ოპტიმისტი, სჯეროდა ჩვენი ნაციონალური ამოცანის ცხოვრების ზედაპირზე ამოტივტივება და მის გადასაჭრელათ იარაღით ბრძოლა. ის ეძებს მომავლის მედროშეთ, მეთაურებს და მებრძოლთ. ამათ ვერ ხედავს ის გაბატონებულ წოდებაში, რომლის წინააღმდეგ ის სასტიკად ილაშქრებს თავის „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით“. საქართველოს დაცემის დროს რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით? ეკითხება პოეტი თავის პაპას, მომსწრეს ამ ამბებისა. ამ ბატონებმა სამეფო დასცეს და დაათავეს იმით, რომ: „ნაპლეჩობა გვასწავლეო, მთავრობას ვებგეწებოდით...“ თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი საზოგადოება რაიმე იმედის მომცემი ვერ იქნებოდა და მასზე დაჭრნობა არ შეიძლებოდა. პოეტი ატარებს სასტიკ კრიტიკაში თანამედროვეთ, რომელთაც ახასიათებს: „უწყნარი, უჩინარი, ქედღრეკილი, მადლიერი, უშფოთველი, ქვე მძრომელი... ყველა უნჯი, ყველა მუნჯი, ყველა ყრუი, ყველა ცრუი“ და სხ.

ეს იყო ბრძოლის გამოცხადება ძველი თაობისათვის; მოპირდაპირებმაც არ დატოვეს უპასუხოთ და გაიმართა ლექსე-

ბით პოლემიკა. გრ. ორბელიანი ილაშქრებს: „კოლონიალებს, ლიბერალებო საიდან კნავით...“, რაზედაც ილია უბასუნიანი „ჩვენ, უჩინონი, თქვენ, ჩინიანთა ბუზი გგონივართ. იქიდან ვკნავით, სად თქვენის მაღლით ხაფანგებ ქვეშე დამწყვდეული ვართ... ჩვენი ქვეყანა მკვდარი თქვენგანა თქვენებრ ჩინებზე არ გაგვიცვლია, ლიბერალობა, პატრიოტობა სალანძღავ სიტყვად არ გაგვიხდია. თქვენგან ჩაგრული, დაბრმავებული ერი ჯვრებზე არ გაგვიყდია...“, ნამდვილი პროკლამაცია რევოლუციური ხანისა. ამაზე უფრო სასტიკი თავდასხმა გაბატონებულ საზოგადოებაზე არც ერთ რევოლუციურ პარტიას არ მოუხდენია. ამით ილიამ ააფრიალა აჯანყების დროშა 1872 წ. იანვარში.

როგორც ვთქვით, ილიას ნაციონალური იდეა გაქდნთილი იყო სოციალური იდეით. მისთვის ერის აღორძინება ნიშნავდა ხალხის აღორძინებას. ეს ორი მხარე ერთი და იმავე მოძრაობის მას ნათლად აქვს დასახული და გატარებული თავის პოემაში „აჩრდილი“, დაწერილი 1859 წელს. ეს არის ილიას პროგრამა, რასაც ის ატარებდა თავის ლექსებში. მყნვარიდან დასცქერის საქართველოს „კაცი მოხუცებული“, „აჩრდილი“ და ასწერს მის უბედურობას. აქ ის ხედავს მშრომელ ხალხს დაბეჩავებულს, წელში გატეხილს და მთელ ერს უფლება ართმეულს. ის უგალობს შრომის შვილს: „აგერ უფალი და მისი მონა! თრთოლვით სასწორზე ხარჯს უწონს ძნელსა და, რა დასწორდა სასწორზედ წონა, უფალი პინას ზედ ადგამს ფეხსა და მით მის ხარჯსა ერთსა—ორად ჰხდის... მაგრამ ქვა არის ბატონის გული, ვერ დაარბილებს მას შებრალება, ვერა განკურნოს მან მონის წკლული, ვინც მონებას თვით ემორჩილება. მონა ბედშავი, მონა საწყალი სდგას, ევედრება მის თვალი შევებას... ვინ შრომობდა და ვინა ძლებოდა, ღმერთო სად არის აქ სამართალი? შენში კაცისას გრძნობას არ ხედვენ, დედას ძუძუდან შვილსა აგლეჯენ, ვინ იცის სიდან სად გაჰყდია... შრომისა შვილო, მძიმე უღელი ქვეყნისა ცოდვის შენ გაწევს კისრად, თუმცა ტვირთმძიმეთ შემწყნარებელი შენის დახსნისთვის ჯვარს ეცვა ქვეყნად. შრომა აწ ქვეყნად ტყვედა პყრობილი, მცარცველობის ქვეშ ჩაგრულ-ვნებულა, ხოლო რღვეულა მისი ბორკილი და დასამ-

სხვრევად გამზადებულა. შრომისა ახსნა — ეგ არის ტვირთი, ძლევამოსილის ამ საუკუნის, კაცთა დღევისა დიდი ტვირთი. მაგ ახსნისათვის მედგრადა იბრძვის. ველარ გაუძლებს ქვეყანა ძველი განახლებისა გრიგალის ქროლას, ველარ გაუძლებს ქვეყნის მტარვალი ჭეშმარიტებით აღძრულსა ბრძოლას, — და დამსხვრევა იგი ბორკილი შემფერხებელი კაცთა ცხოვრების, და ახალს ნერგზედ ახლად შობილი ესე ქვეყანა კვლავ აღჟავდების. შრომის სუფევა მოვა მაშინა... მაშინ უქმ სიტყვად არ იქნებიან ძმობა, ერთობა, თავისუფლება“. და სხ. და სხ.

აჩრდილი შემდეგ იგონებს სამშობლოს ბედს. პოეტი არავითარ იმედს არ ამყარებს „მტარვალეზე“, „დიდ კაცებზე“, რომელნიც „რათ ინდომებს ქვეყნისა ბედსა, როს მასა შველის მის ბედკრულობა, რად შეებრძვის ის სიბოროტესა, როს მისი მეოხებით თვით რჩება“. ეს გაბატონებულნი ქვეყნის ტვირთია, მისი აღორძინების წინააღმდეგია, ვინაიდან აღდგენილ საქართველოში ისინი ველარ იპარპაშებენ, ერი, ხალხია სამშობლოს აღმდგენელი, განმათავისუფლებელი მშრომელი მასე-ბია.

ილია უგალობს მუშას და გლეხს, ყველა მაშვრალთ და ტვირთმძიმეთ (იხ. „მუშა“, „კაკო ყჩაღი“, „გუთნის დედა“ და სხ. როცა ძველი თაობა გრ. ორბელიანის კალმით ღმერთის გმობას აბრალებდა, ილია მათ უპასუხებდა: „ღმერთი არმობის, ღმერთი ყაღბობის არ ურწმენია ჩვენსა თაობას; ღმერთი მზაკვრობის და თვალთმაქცობის, ღმერთი უქმობის უარუყვია; ღმერთი ხარბობის და მცარცველობის თქვენთა მსგავსათავის მას დაუთმია; ხოლო გვწამს ღმერთი უქმთა წარმწყედი, ტვირთმძიმეთა და მაშვრალთა მხსნელი, ღმერთი ტანჯულთა, ღმერთი ჩაგრულთა, ღმერთი უძლურთა შემწყალებელი; ყოველთა ძმობის, თანასწორობის მოძღვრობისათვის ქვეყნად ჯვარცმული, ძლიერთ დამბმელი, უძლურთ ამხსნელი, თქვენგვარ კაცთაგან გმობილ-დევნილი...“

ძლიერი ნათქვამია და ამ ნათქვამში ძლიერი სულია. პოეტის სიტყვა მკვეთრი ლახტია, რასაც და ვისაც ზედება ის ფეხზე ველარ ჩერდება. ვინც მას სძულს — სძულს სავსებით, ვინც უყვარს — უყვარს საფუძვლიანად. მისი ქნარი ჟღერს ყველა დაჩაგრულთათვის, როგორც ქართველის, ისე არაქართ-

ველისათვის. ეს ნათელია მისი ლექსიდან პარიზის კომუნის შემსახებ. ილია ვერ იქნებოდა დიდი პოეტი, რომ ზან-ჟანეზი ლიუ ჩაგრეთა ერთგული, ხოლო უცხოეთში—მჩაგვრელთა მომხრე. ეს ორმაგი ბუნალტერია, რაიცა ახლა ასე გაგვრცელბულია, სრულიად უცნობია პოეტისათვის. ის სწერს: „ტვირთმძიმეთ და მაშვრალთ მხსნელი დიდი დროშა დაიშალა, კვლავ ქვეყნისა მჩაგვრავ ძალამ იგი დროშა დასცა დაბლა. კვლავ ეწამა მოყვასისთვის საოცარი იგი ერი, კვლავ დაიდგა დიდ წამების მან გვირგვინი მშვენიერი; კვლავ ქვეყნისთვის დაიღვარა წმინდა სისხლი წამებულის, კვლავ დამარცხდა დიდი საქმე ყვლად მხსნელის სიყვარულის“ და სხ.

პოეტი ებრძვის სამშობლოში მებატონეთ, საფრანგეთში ბურჟუაზიას, ორივე შემთხვევაში გაბატონებულ საზოგადოებას. ის იყო წინააღმდეგი საზოგადოდ ბატონობისა, ხალხის ჩაგვრისა, რა ფორმითაც და სადაც უნდა ყფილიყო ის. მისი ნაციონალური იდეია სწორედ ამ ძირითადი მოსაზრებისაგან გამომდინარეობს. ნაციონალური ჩაგვრის წინააღმდეგი, ის ვერ იქნებოდა ხალხის ჩაგვრის მომხრე. სწორეთ ამ ლოდიკაში, ამ გულწრფელობაში და პატიოსნებაში იხატება ნამდვილი პოეტის ბუნება. ილიას პოეზიის ორიგინალობა სწორეთ ამ ორგვარი იდეის, ნაციონალურის და სოციალურის, შედუღებაშია.

პოეზიის საგანია სამი მოვლენა: სამშობლო, საზოგადოება, ოჯახი. ყველა მგოსანი ამათ თავს დასტრიალებს. ილიას პოეზია ემსახურება უმთავრესათ პირველ ორ მოვლენას, ოჯახს ნუ სიყვარულს აქ მცირე ალაგი უპყრია. აქ ამ სფეროში ის მეტად თავდაჭერილია, მორცხვია, სახე მოხუშულია. მისი დინჯი გული, მისი მწარე ფიქრები, მისი საზოგადოებრივი დარღები ადვილათ არ თბება, არ ივიწყება, ის თანა სდევს სიყვარულშიაც. ამიტომ მისი მუშა ამ დარგში მეტათ ძუნწია, ნაყოფი ცოტა გამოუღია. სიყვარულის პრობლემა მუდმივია, გადაუწყვეტელია; ილიას კი აწუხებდა ისტორიული, გადასაწყვეტი პრობლემა. აი აქ მისი ქნარი მედგრათ სცემს, მისი ჩანგი მძლავრათ უღერს.

ილიას შემოქმედებაში მოხდა ერთი საოცარი ამბავი,

რომლის მზგავსი არ მომხდარა არც ერთი დიდი პოეტის ცხოვრებაში. მისი ქნარი ადრე შენელდა, მისი ხეობა ბით შეიცვალა. 34 წლის ილიას ტვირთმძიმეთა მუზა ეთხოვება, სოციალური ჰანგები ქრება და ეს იწვევს ნაციონალური პოეზიის მოდუნებასაც. 1872 წელი არის მისი უმაღლესი მწვერვალი, რომლის შემდეგ უკან ექანება. შემდეგ სიკვდილამდე, ე. ი. 35 წლის განმავლობაში, მან დასწერა ხუთი ლექსი, ამათში ორი დიდი პოემა. ერთი ისტორიული „დიმიტრი თავდადებული“, მეორე ფილოსოფიური—„განდეგილი“, ამათში „აჩრდილის“ პროგრამა აღარ ჩანს, მიმდინარე ჰირვარამზე სიტყვა აღარ არის. რით აიხსნება სინამდვილისაგან ასე დაშორება, ნაყოფიერების ასე დაძაბუნება? ნიჭის დამცირებით, გრძნობათა მოდუნებით? არა, არას შემთხვევაში. მისი ლექსები, განსაკუთრებით „განდეგილი“, ნათელყოფენ ილიას ნიჭის სიძლიერეს და მუდმივობას. ცხადია, მისი მუზა იჯდა თავის ალაგას, მაგრამ ძველებურად აღარ მღეროდა, პოეტს ძუნწად ეხმარებოდა. რატომ?

როგორც ვთქვით, პოეტის შემოქმედების იარაღია გული, გრძნობები. ის ჯერ იგრძნობს მოვლენებს, ის განიცდის შთაბეჭდილებათ და ეს ისეთი სიძლიერით, რომ არ ძალუძს მას არ დაემორჩილოს და კალამი ხელში არ აიღოს. ეს გზა შემოქმედებისა ფატალურია, აუცილებელია, პოეტი მისი ტყვეა და მას ატარებს თავის გზაზე. ამიტომ დიდი პოეტი დიდია იმით, რომ არ შეიძლება იყოს ყალბი, არ შეიძლება დასწეროს ის, რაც მის ბუნებას არ განუცდია; ის ვერ იცრუებს, განცდის მაგიერ რითმების კორიანტელს ვერ დააყენებს. ცხადია, ილია არ სწერდა იმიტომ, რომ არ განიცდიდა, მისი გული და სული არ მიიმართებოდა წინანდელი გზით, ხოლო ახალ გზაზე კი პოეზიას არ დაურჩა თავისი საკვები, ვერ მიიღო აღმაფრენის მასალა და დადუმდა. ის იშვიათად აიშვებდა, ესეც განყენებულ საკითხზე. მისი ნიჭი მოშორდა რეალურ ცხოვრებას, მის ძირითად სიღუბჭირეს, მის მწარე ტკივილებს. როგორ მოხდა ეს პროცესი?

ილია თავის ლექსებში მედგრათ იბრძვის მშრომელთა და სამშობლოს ინტერესებისათვის, მაგრამ არსათ არ ასახელებს, ვინ არის ამ ბრძოლის ამწყობი და დამწყობი, რომელი კლასი,

რომელი საზოგადოება უნდა გახდეს მისი მეთაური. ამის შესახებ ის იმყოფებოდა სავსებით მაშინდელი ინტელიგენციის, საზოგადოების იდეოლოგიის ფარგალში; არც ერთი პროგრესული და რევოლუციური მიმდინარეობა მთელ რუსეთში თავის იმედს არ ამყარებდა თვით დაჩაგრულებზე, ხალხზე და აღიარებდნენ მხოლოდ მოწინავე ინტელიგენციას მებრძოლის და მხსნელის როლში. ილიამ, როგორც ქართველმა და რეალურად მოაზროვნემ, ალბათ ჩქარა დაინახა ამ თეორიის უნაყოფოება საქართველოს სინამდვილეში, სადაც მოწინავე და მებრძოლი ინტელიგენციაც კი სანთლით საძებარი იყო. ის იწყებს ძებნას უფრო საიმედო რეალური ძალისას და ის დაინახა იმ ერთადერთ ამოძრავებულ და ახმაურებულ საზოგადოებაში, რომელმაც ამ დროს თავი წამოყო. ეს არის თავადაზნაურობა. მას მიენიჭა ახალი უფლებები, კრებები, მარშლების არჩევანი, დეპუტატთა საკრებულო, ფული ბანკის დასაარსებლათ, ერთი სიტყვით, საერთო სიჩუმეში იწყება ახალი მოძრაობა პრივილეგიური წოდების. ილია თავგანწირულათ ეშვება ამ მორევში და ეძებს აქ ბერკეტს ქვეყნის გადასატრიკლებლად. ის ხდება თავად-აზნაურთა ბანკის მეთაური, დამოკიდებული პატრონთა არჩევისაგან. ბანკის საშუალებით ჩნდება ახალი კულტურული დაწესებულებანი და ილიაც ხდება ყველა ამ საქმის წინამძღოლი. ამ ტალღამ გაიტაცა პოეტი და მოკლა მასში პოეზია. პოეტი ბანკირის როლში ქვეყნას არ მოსწრებია. პოეტი პოეტობს იმდენათ, რამდენათ დამოუკიდებელია ძლიერთა ამ ქვეყნისაგან. მუზა ითხოვს სრულ თავისუფლებას, უამისოთ ის უარს ამბობს სიუჟეტის ამორჩევაზე. რაკი ილიას დაეკარგა ეს დამოუკიდებლობა და გახდა დამოკიდებული იმ ბატონებზე, რომელთაც წინეთ ებრძოდა, ცხადია ამით დააშრო წყარო შემოქმედებისა; ის ვერ შეიგრძნობდა, ვერ განიცდიდა იმ ხალხის ჭირვარამს, რომელსაც ის დაშორდა. მისი თანამებრძოლნი – აკაკი, გ. წერეთელი, ს. მესხი – არ გაყვნენ ამ ტალღას, დარჩნენ ძებნის ნიადაგზე; ილიამ კი ეს ძებნა დამთავრებულათ გამოაცხადა.

ილია მართალი იყო იმაში, რომ უარყო რუსული ნაროდნიკული იდეოლოგია და საჭიროთ დაინახა საზოგადოებაზე დაყრდნობა. მაგრამ შეცდა საზოგადოების ამორჩევაში. ეს შეცდომა მან დაინახა თავისი თვალთ პირველი რევოლუციის

პერიოდში; უხაროდა ეს რევოლუცია, ხალხის ასეთი განმარტება, მისი სიჭაბუკის ნატვრის ასრულება, ტრადიციულად განიცდიდა მხოლოდ იმას, რომ ეს გზა მან ვერ მიაგნო, არ სწყადა და მიმავალ წოდებას ჩაებღაუჭა. ამ დღიდან ილიამ დადვა კალამი, თავი ანება პუბლიცისტობასაც, მასში იღვიძებს ახალგაზრდობის სულისკვეთება და სახელმწიფო საბჭოში იჭერს უკიდურეს მარცხენა ფრთას. დიდი პოეტი მაინც რჩება დიდი ლიბერალი და შეუთრიგებელი ...

ნოე ჟორდანიას

***) ნ. ჟორდანიას აზრი ილია ჭავჭავაძის შესახებ, ვფიქრობთ, საინტერესო იქნება იმ ჩვენი მკითხველებისათვის, რომლებიც თავის დროზე, როცა ის პირველად საჯაროდ გამოქვეყნდა, მას არ გაცნობიან. ამ მოსაზრებით მისი ხელახლა გამოქვეყნება ამ ილიას საიუბილეო ნომერში ზედმეტად ან უადგილოდ არ მიგვაჩნია.

მკითხველი შენიშნავს, თუ ნ. ჟორდანიას როგორ დიდად აფასებს და მაღლა აყენებს ილიას, როგორც ეროვნული და სოციალური განთავისუფლების მომღერალ პოეტს, მაგრამ, როგორც ჭეშმარიტ მარქსისტს შეეფერება, მას მიაჩნია, რომ ილია შეცდა საზოგადოების არჩევაში, რადგანაც მან თავის კარგ იდეის ხორცშესასხმელად წარმავალი კლასი, თავადაზნაურობა აირჩია, თითქოს მოწყდა ხალხს, „ტვირთმძიმეთ“, რამაც თითქოს განაპირობა ილიას პოეტური და პოლიტიკური „მოდუნება“. ამ საკითხში აწ განსვენებულ პრეზიდენტს ვერ დავეთანხმებით. დიდ ილიას არავითარი არჩევანი არ გაუკეთებია კლასებსა და წოდებებს შორის, პირიქით, როგორც სამართლიანად წერს პროფ. ლ. სანიკიძე, ი. ჭავჭავაძისათვის, როგორც ერის ჭეშმარიტი მამისათვის, — „ერთნაირი საყვარელი, ფასდაუდებელი და სიცოცხლით შეუღლებელი იყო“ ყველა ქართველი. იგი ყველა მათ მოუწოდებდა შემოკრებილიყვენ ეროვნული განთავისუფლების ბრძოლის დროშის ირგვლივ (რაც არ გამორიცხავდა სოციალურ და ეკონომიურ საკითხებში განსხვავებული პარტიებისა და დასებების არსებობას), რადგანაც ილიასათვის ეს ბრძოლა იყო უუმთავრესი და საე-

რთოც ყველა ქართველებისათვის. ილიას პოზიცია კემშარბტად
 ცნო ჩვენი ხალხის დიდმა უმრავლესობამ და საერთოდ ყვე-
 ლა დაპყრობილ ერთა განთავისუფლების ისტორიებმაც.

გუშაგი

ო ლ ლ ა და ი ლ ი ა ქ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ე ნ ი

* * *

ვ ე დ რ ე ბ ა (პოემა „აჩრდილი“-დან)

„დედავ ღვთისაო! ეს ქვეყანა შენი ხვედრია ...
 შენს მეოხებას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა;
 საღრმთოდ მიიდე სისხლი, რომელ ამ ხალხს უდვრია,
 ჩაგრულთ სასოო, ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა!

რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა,
მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა,
სახელოვანი განუახლე წარსულთ დღეთ ყოფა,
მამა-პაპური სული, გული მოჰმადლე შვილსა.

ძლიერო ღმერთო! შენთვის ბრძოდნენ ქართველისა ძენი,
დასაბამითვე არ იციან — რა არს მშვიდობა,
იკმარე საღმრთოდ მათ პატიუნი და სისხლის ძღვენი,
თუ რამ შეეცოდეს,—შეისყდეს ტანჯვით შენდობა.

მოჰმადლე ქართველს ქართველის ნდობა და სიყვარული
და აღუდგინე მშვენიერი ესე მამული!.. “

ი ლ ი ა

ვ ი ნ მ ო ჰ კ ლ ა ი ლ ი ა ?

დღეს, ილია ჭავჭავაძის, ჩვენი ქვეყნის ამ ბუმბერაზ პოე-
ტისა და მწერლის, მოაზროვნისა და საზოგადო მოღვაწის
და ეროვნული განთავისუფლების ბრძოლის წინამძღოლის,—
მკვლელობის 80 წლის თავზე, ქართული საზოგადოებრივი აზ-
რი—შეიძლება ითქვას, უფრო მეტად, ვიდრე ოდესმე—ორადაა
გაყოფილი იმის შესახებ, თუ ვინ ჩაიდინა ეს უპატიებელი
ბოროტება. ერთნი ბრალს სდებენ მარქსისტ სოციალისტების
ლიდერებს, მეორენი კი— მეფის რუსეთის პოლიციას.
ასეთ დიდმნიშვნელოვან კითხვაზე პასუხის გაცემა იოლად
არ შეიძლება. ხალხური სიბრძნე ამბობს: დამნაშავემ ერთი
ცოდვა ქნა, დამბრალებელმა ათასიო. ჯერჯერობით დამაჯერე-
ბელი პასუხი ამ კითხვაზე არავის გაუცია, არც იქ, სამშო-
ბლოში, და მით უფრო არც აქ, ემიგრაციაში. ალბათ იქ
გაცილებით უფრო სარწმუნო წყაროები აქვთ კავებესა და
კომპარტიის ხელმძღვანელებს, მაგრამ მათგან სიმართლეს არ
უნდა მოველოდეთ. პირიქით, ისინი ეცდებიან, ამღვრეული წყა-
ლი კიდევ უფრო აამღვრიონ, რომ ჭეშმარიტების დაჭერა შე-
უძლებელი გახადონ. ამიტომაც საბჭოთა ისტორიკოსებისა და
მწერლების გამოთქმულ აზრებს დიდი სიფრთხილით უნდა მო-

ვეკიდოთ და ეს განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ისინი სტრუქტურულ შენობებში, ვიღაც უხილავი დირიჟორის ერთგვარი ორკესტრაციისას.

უკანასკნელი დროის ქართულ პუბლიკაციებში, არამარტო პუბლიცისტურ ხასიათისებისაში, არამედ მხატვრულებშიც, სულ უფრო ხშირად გაისმის მოთქმა-გოდება, რომელთა ლეიტ-მოტივია: ჩვენ ქართველები დაწყველილი ხალხი ვართ, ბორტნი და გაუტანელნი, ჩვენ ჩვენი ეროვნული ქრისტე-ილია ქაგჭავაძეც კი არ დავინდეთ, მოგვკალითო. არის ეს სიმართლე, უდავო ქვეშარიტება? და თუ არა, თუ კი არსებობს ეჭვი ამ უღვთო მკვლელობის შესახებ, მაშინ განა არ გვმართებს თავი შევიკავოთ ამ იერემიადისა და თვითგვემისაგან? რაც ბოლოს და ბოლოს ასე მავნე და დამღუბველია ჩვენი ეროვნული განთავისუფლების ბრძოლის საქმისათვის, იმ საქმისათვის, რომელსაც დიდმა ილიამ მიუძღვნა მთელი მისი შეგნებული ცხოვრება და რომელსაც ბოლოს მისი ძვირფასი სიცოცხლაც შეეწირა.

ჩვენ არ გვაქვს პრეტენზია ურყვე ფაქტებზე და დოკუმენტებზე დაფუძნებული მსჯავრის გამოტანისა, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ მკითხველი არ დაგვძრახავს თუ ჩვენც გავზედავთ და ჩვენს მოკრძალებულ მოსაზრებებს წამოვაყენებთ ამ, კიდევ ვიმეორებთ, დიდ საჭირბოროტო ეროვნულ მნიშვნელობის კითხვაზე. ჩვენ თავიდანვე გავცემთ პასუხს ამ კითხვას და შემდეგ კი შევეცდებით მის დასაბუთებას, იმ მონაცემებით, რაც ჩვენ დღესდღეობით გავგაჩნია.

ილიას მკვლელობა რომ პიროვნულ ანტაგონიზმის შედეგი არ არის და არც გაძარცვა, ეს უდავოა. ისიც მიღებულია უდავოდ, რომ ილიას მკვლელობა პოლიტიკური მკვლელობაა. ილია პოლიტიკურ ბრძოლას აწარმოებდა ნახევარი საუკუნის განმავლობაში საქართველოს მპყრობელი რუსეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ და მისი სიცოცხლის უკანასკნელ ათწლეულში—ქართველი მესამე დასელების, სოციალისტ-მარქსისტების წინააღმდეგ. ამიტომაც, ბუნებრივად ეჭვები მისი მკვლელობის ორგანიზაციის თაობაზე, ამ ორი ძალისაგან მიიშრებინან. მესამე დასელები მკაცრ პოლემიკას აწარმოებდნენ „ივერიისა“ და მის სულისჩამდგმელ ილიას წინააღმდეგ,

ისინი პარტიულ-იდეოლოგიურ ბრძოლას ეწეოდნენ ილიას მიმართ, მაგრამ სალი აზროვნების ობიექტიური მსჯელობის მიხედვით, მათ ინტერესში არ შედიოდა ილიას ფიზიკური მკვლელობა. სამაგიეროდ რუსეთის სახელმწიფო „ოხრანკას“ ჰქონდა ყველა მიზეზი და მოტივი, ქართველი ხალხის აღიარებული წინამძღოლის, თავადი ილია ჭავჭავაძის მუხანათური მკვლელობისა. ჩვენი ღრმა რწმენით, ილიას მკვლელობა არის სახელმწიფო მკვლელობა.

ამ რწმენას ისიც აძლიერებს, რომ ოთხმოცი წლის გავლის მიუხედავად, თუ ნაძირალა მკვლევები ცნობილნი არიან, მათი წამქეზებელ-ორგანიზატორები დღემდე ოფიციალურად მხილებულნი არ არიან.

წარსულში საბჭოთა პერიოდში ყველა ავტორი და ორატორი ერთხმად იმეორებდა, რომ ილია მოჰკლეს მეფის პოლიციის აგენტებმა. ამასვე დაბეჯითებით იმეორებს გამოჩენილი ლიტერატურული მკვლევარი აწ განსვენებული პავლე ინგორო-ყვა. ამ უკანასკნელ წლებში და განსაკუთრებით წელს ჩვენი ქვეყნის ინტელიგენციის აზრი ორადაა გაყოფილი: პარტიული ხელმძღვანელობა და მის სამსახურში მყოფი ორატორები და ავტორები გვერდს უხვევენ მკვლელობის საკითხს, თითქოს და, ეს მათ სინდისს ქენჯნიდეს. ეს ვაჟბატონები ილიას აქებენ და აღიდევენ, როგორც სხვა გულწრფელი დამფასებლები, მაგრამ ამავე დროს ილიას სახელს ჩირქს სცხებენ, რადგანაც ქადაგებენ, რომ ილია დადებითად აფასებდა ქართველი ხალხის რუსებთან შეერთებასო; მეორე ბანაკი, რომელიც საღად, ეროვნულად აზროვნობს და რომლისთვის ილია არა მარტო წარსულის დიდებაა, არამედ აგრეთვე დღევანდელი საქართველოს წინამძღვარიც, უდიდესი ქართველის სიკვდილს ღრმად განიცდის, გოდებს და წყევლის განურჩევლად მარქსისტ-სოციალისტების ლიდერებს. ამათ წარმომადგენლებათ შეგვიძლია დავასახელოთ: მწერლები ლევან სანიკიძე და გურამ გეგეშიძე, პუბლიცისტი აკაკი ბაქრაძე, პოეტები მურმან ლებანიძე და მუხრან მაჭავარიანი და ა. შ.

მურმან ლებანიძე ამათ საერთო აზრს, სწორედ საიუბილეო დღეს, სხარტად ასე აყალიბებს:
„ღიახ, ერის იდეოლოგისა და, ამასაც დავძენ, სამუდამო მა-

სწავლებლისა-მეთქი! ილიას იდეით არათუ დღეის დღესაც არაა თუ ერის ცხოვრების ერთ რომელიმე ეტაპზე, —ათასწლეულებში მართებს მსვლელობა საქართველოს... თითქმის ძირფესვიანად შესწავლილსა და მასებში ფართოდ გატანილ ილიას მხატვრულ შემოქმედებას, შუქს აყენებს რა მისივე გენიალური პუბლიცისტიკა, ეს უკანასკნელი განსაკუთრებულ პოპულარიზაციას საჭიროებს იმავე მასებში. ყველი ქართული ოჯახი, ყველი ცალკეული ქართველი ღრმად უნდა ჩასწვდეს ილია ჭავჭავაძის „საშინაო“ და „საპოლიტიკო“ მიმოხილვებს, ბრწყინვალე წერილებს ერის საჭირბოროტო პრობლემებზე — ერთად აღებული ყველივე ამას როგორც მოძღვრებას შესახებ იმისა, თუ „რანი ვიყვით, რანი ვართ და რანი შესაძლოა ვიყვნეთ ხვალ!“

მტერი ჩვენი—მაგ პუბლიცისტიკით მოგერიებულ! სისუსტე ჩვენი, სიგლახე ჩვენი—მათრახით ხელში სააშკარაოზე გამოთრეული! რამხელა უნდა იყო, რა ძალა უნდა შეგწევდეს, რომ უფლება გქონდეს: ცალ ხელში ლამპრით, მეორეში—მათრახით მშობელი ხალხის აღზრდას ეწეოდე — მშობელ ხალხს — აღზრდას უზბედავდე! .. წინასწარ გრძნობს რა მსოფლიო ნგრევის გარდაუვალობას, რუსეთის იმპერიის დაშლაზე ოცნებობს ჩვენი პატრონი და ცარიზმის ნანგრევებზე თავისუფალი ქართველი ხალხის ახალი პოლიტიკური კეთილმოწყობის თადარიგს იჭერს. დიახ, თადარიგს იჭერს-მეთქი, ხაზს ვუსვამ და ამასაც დავძენ, — ხელეწიფება კიდევ! გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ არ არის კაცი 1907 წლის საქართველოში, რომელსაც ძალა შესწევდეს, დაუპირისპირდეს ილია ჭავჭავაძის გიგანტურ ავტორიტეტს. აქედან მომდინარეობს სწორედ შური და ღვაძლი, ჭუჭყიანი ცილისწამებანი, თვისტომთა სიბეცე და შემადრწუნებელი ფინალი...“ (იხ. „კომუნისტი“ 28.X. 1987)

ჩვენ გვგონია, რომ ამ გულმხურვალე მამულიშვილებს აზრის გამოთქმის სრულ თავისუფლების ნებას არ აძლევენ და იძულებული არიან დაკმაყოფილდნ ოფიციალურად ნებადართულ საზღვრებით. ამითვე შეიძლება აიხსნას ის უზუსტობაც და მიკერძოებაც, რომელთაც ადგილი აქვს ბ-ნ აკაკი ბაქრაძის ნარკვევში ილიაზე, რომელიც ჩვენმა „ივერიამ“ გადმობეჭდა მის ოცდაცხრა ნომერში.

ავტორის მთელი რისხვა მიმართულია მხოლოდ ქართველ სო-

ციალ-დემოკრატებზე. ცხადია, რომ ის იძულებულია ატყვევებულ და მისი თანამებრძოლი ბოლშევიკები დახმარებას მთელი იერიში ნ. ჟორდანიასზე მიიტანოს. ამით იმის თქმა არ გვინდა, ვითომც ილიასა და ნოე ჟორდანიას შორის უსიამოვნო პოლემიკას ადგილი არ ჰქონებოდეს. როგორ არა, ჰქონდა და დიდი ილიას მთავარი რისხვა ნ. ჟორდანიას ხვდა წილად, მაგრამ ილიას წინააღმდეგ გაჩაღებულ კამპანიის დამწყობი და დამაგვირგვინებელიც ფ. მახარაძე იყო და არა ნ. ჟორდანია.

ა. ბაქრაძეს თავშივე მოჰყვას ნ. ჟორდანიას მარცხიანი გამოთქმა: „სადაც ხე იჭრება, იქ ნაფოტებიც ცვივა“. მერე კი ვკითხულობთ: „1893 წელს 3 იანვარს დაიწყო სამეცნიერო და სალიტერატურო ნახატებიანი გაზეთის „კვალის“ გამოცემა“.

„...მართალია „კვალი“ გიორგი წერეთელმა და ანასტასია თუმანიშვილმა გამოსცეს და გაზეთის უცვლელი რედაქტორიც ან. თუმანიშვილი-წერეთელი იყო, მაგრამ არსებითად „კვალის მთელ საქმიანობას ნ. ჟორდანია წარმართავდა ...

გ. წერეთელიც ცოცხალია, „კვალის გამომცემელ-რედაქტორიც ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთელია, მაგრამ რა უნდა გამოქვეყნდეს გაზეთში და რა-არა, ამას მხოლოდ ნ. ჟორდანია წყვეტს.“. „1896 წელს, ზაფხულში, „კვალის“ პასუხისმგებელ მდივნად მუშაობა დაიწყო ფილიპე მახარაძემ. გაზეთს მთლიანად ის თაობა დაეპატრონა, რომელსაც გ. წერეთელმა „მესამე დასი“ უწოდა“. „1895 წლიდან „კვალში“ ზედიზედ იბეჭდება ვრცელი წერილები, რომელნიც, ძირითადად და არსებითად, ილიასა და „ივერიის“ წინააღმდეგ არიან მიმართული.“ ჩამოთვლილია „კვალში“ დაბეჭდილი ეს სტატი-წერილები 1895 წლიდან 1900 წლამდე, მათი ზოგადი ავტორისეული ინტერპრეტაციები. შემდეგ დასახელებულია, „ახალმოსულის“ ფსევდონიმით „ივერიაში“ გამოქვეყნებული ილიას წერილების სათაურები, წერილებისა, რომლებიც მიმართული არიან ნ. ჟორდანიის და მხოლოდ ნ. ჟორდანიის წინააღმდეგ.

ა. ბაქრაძის ამ სტატიის წამკითხველი, რომელმაც დაწვრილებით არ იცის მაშინდელი ქართული საზოგადოების ცხოვრება საზოგადოდ და კერძოდ ილიასა და მარქსისტებს შორის წარმოებული ბრძოლის ისტორია (და ასეთები ხომ ლეგიონ-

ნებიანი),— იმ აზრს გამოიტანს, რომ 1893 წლიდან მოყოლებული „კვალის“ მიერ ილიასა და „ივერიის“ წინააღმდეგ წარმოებულ მტრული და ცილისმწამებლური კამპანიის მეთაური და ორგანიზატორი ნოე ჟორდანიასა და მხოლოდ ნოე ჟორდანიას, სხვები კი მისი უბრალო თანამშრომლები. არის ეს ისტორიული სიმართლე? არა. პოლიციის მიერ დაპატიმრების შიშით ნ. ჟორდანია სტოვებს სამშობლოსაცა და რუსეთსაც და 1893 -97 წლებში ცხოვრობს დასავლეთ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში, საიდანაც ის რეგულარულად გ. წერეთლის „კვალში“ აქვეყნებს პუბლიცისტურ წერილების სერიას ამ ქვეყნების ყოფა-ცხოვრების შესახებ, რომლებმაც, სხვათა შორის, დიდი მოწონება დაიმსახურეს. მხოლოდ 1897 წლის ბოლო დღეებში ბრუნდება ნ. ჟორდანია სამშობლოში და „კვალი“ მისი რედაქტორობით იწყებს გამოსვლას 1898 წლის პირველი იანვრიდან. მაშ, ხომ არ შეგვიძლია, რომ ნ. ჟორდანიას დავაკისროთ „კვალის“ იმ პერიოდის პასუხისმგებლობა, როცა ის თბილისიდან ცხრა მთას იქით ცხოვრობდა და „კვალის“ მხოლოდ გარეშე, დამოუკიდებელი კორესპონდენტი იყო.

ეს ფაქტი უკვე ნებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ა. ბაქრაძის ეს ნარკვევი არაობიექტურია და, მაშასადამე, არამეცნიერულიც.

1898 წელში მართლაც მკაცრ პოლემიკას აქვს ადგილი „ივერიასა“ და „კვალს“ შორის. ამის შესახებ ნ. ჟორდანია თავის მოგონებაში: „ჩემი წარსული“ წერს: „ერთ დღეს მოვიდა ჩემთან ალ. ყფშიძე და გადმომცა: ილია ჭავჭავაძეს სურს თქვენი ნახვა და ხვალ დილით გელის თავის სახლშიო. ძალიან გამიკვირდა, არავისათვის არ გამიმხელია. მეორე დღეს წავედი. მიმიღო თავის სამუშაო კაბინეტში. გავცანნი, დაჯდომისთანავე დაიწყო: შეგაწუხებ ერთი საქმისთვის, მე მსურს თქვენ გახდეთ „ივერიის“ ხელმძღვანელი რედაქტორი სრული უფლებით, მხოლოდ, როცა ჩვენს შორის იქნება აზრების დიდი განსხვავება—მე ჩემსას დავბეჭდავ, თქვენ თქვენსასო. მე სხვები მთხოვენ გაზეთის გადაცემას, მათ არ გადაცემ, გამოცდილებით ვიცი მათი ამბავი. თქვენ თუ აიღებთ, მზად ვარ გადმოგცეთო. ეს წინადადება იყო ჩემთვის სრულიად მოულოდნელი. მაშინვე გადავწყვიტე ჩემთვის, წინადადებაზე უარი მეთქვა, მაგრამ რომ ეს უხეშად არ

გამოსულიყო, ვუბასუხე: დიდ მადლობას გწირავთ ასეთი ნდობისათვის, მე ეს არ დამიმსახურებია, წინადადება ულოდნელია, რომ საჭიროა მოფიქრება, მეგობრების ნახვა და ამ ორ დღეში პასუხს მოგახსენებთ-თქვა. ლაპარაკის დროს გამოირკვა, რომ მას სთხოვენ გაზეთის ხელმძღვანელობის გადაცემას გ. ლასხიშვილი, კ. აბაშიძე და ნაკაშიძე. გ. წერეთლისათვის არ მითქვამს. მეორე დღესვე დაპირებისამებრ წავედი ილიასთან ბანკში და გადავეცი უარი (საბუთებით). პასუხათ მითხრა: თქვენი ნებაა, იმედი მაქვს ერთმანეთს ხელს არ შეუშლითო. მე ეს გავიგე ისე, რომ ერთიმეორეს თავს არ დავესხმით. მეც პირობა მივეცი. პირობა შევასრულე. საკმარისია გადახედოთ „კვალის“ 1898 წ. ნომრებს რომ დარწმუნდეთ: „კვალი“ თავს ესხმის „ივერიას“ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც „ივერია“ აუტეხა კამათი.

ნ. ჟორდანიას ეს განცხადება საყურადღებოა. შეიძლება მოხუცებულობაში, როცა ის ამ მოგონებას წერდა, შეცდომა მოუვიდა. ამის შემოწმება ძნელი არ არის სამშობლოში და აკ. ბაქრაძემაც ეს უნდა იცოდეს. შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ თავდაუსხმელობის უბრალო სიტყვიერი შეპირება პირველად ილიას დაერღვიოს. ეს მას ცოდვად არ ჩაეთვლება, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ სოციალისტ-მარქსისტები დღიდან საზოგადოებრივ ასპარეზზე მათი გამოჩენისა აშკარა ბრძოლას აწარმოებდენ ილიას პოლიტიკისა და ავტორიტეტის წინააღმდეგ. როდესაც ილიამ მათ შორის წონის მქონე და მათი იდეური მეთაური ნ. ჟორდანია შეამჩნია, მან აღარ დააყოვნა და პირადად მას შეუტია.

ჩვენი ფიქრით, ილიას ამ კამათში სხვა შეცდომები მოუვიდა: პირველი, იმის მაგივრად რომ თავისი სახით გამოჩენილიყო, ილია „ახალმოსულის“ ნიღაბს ამოეფარა; მეორე და უფრო მნიშვნელოვანი, იმის მაგივრად რომ დინჯი იდეური პაექრობა გაემართა საერთოდ მარქსისტების პოლიტიკის შესახებ, ილია პიროვნულად ესხმის თავს ნ. ჟორდანიას და დაუზოგავად ლახავს ახალგაზრდა კაცის თავმოყვარეობას. „უმეცრობის ფართი-ფურთი“, „ახალი უმეცრებანი ბ-ნ ნოე ჟორდანიასი“, „ქარაფშუტობა, ორთავიანობა და ორპირობა უმეცარისა“, „ისევ და ისევ ბ-ნ ჟორდანიას უმეცრებანი

და მისი წაჯგეგ- უკუჯგეგობანი“, ასე „ამკობს“ ილია მის უმცროს ოპონენტს. სამწუხაროდ, მე არ ვიცი თუ რა ფორმის სანი იყენ ნ. ჟორდანიას პასუხები, მაგრამ ამას აქ აღარც აქვს დიდი მნიშვნელობა. ილიას ასეთი უზომო გაცხარება ქართული ერთობის საქმეს წინ ვერ წასწევდა, ილიას წინააღმდეგ საზოგადოების ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს აამხედრებდა, ხოლო ნ. ჟორდანიას გულში ღრმა უკმაყოფილების კვალს დატოვებდა, რამაც ალბათ შეუძლებელი გახადა მათი შეერიგება.

ბრძნული ანდაზაა: ერთხელ სიცოცხლეში მღვდელსაც კი მამაოჩვენო შეეშლებო. ილიაც ადამიანი იყო, მასაც შეეძლო მისი მდიდარი და მღელვარე ცხოვრების ამა თუ იმ მუხლში უანგარიშო შეცდომა დაეშვა. ამან ჩვენ არ უნდა გავგავკვიროვოს.

სოც. დემოკრატიული ბანაკი სიკვდილამდე აგრძელებს ილიას საწინააღმდეგო კამპანიას. აქაც შავი და თეთრი ერთმანეთში არ უნდა ავურითოთ. ილიას ცილისმწამებელთა მოთავე ფ. მახარაძეა. ნ. ჟორდანია, პოლიციისაგან დევნილი, 1901 წელს ისევ დასავლეთ ევროპაში მიემგზავრება, როცა 1905 წელს იქიდან ბრუნდება, სოც. დემოკრატიული პარტია ორ მტრულ ბანაკადაა უკვე გახეთქილი, მენშევიზმის ლიდერი ნ. ჟორდანია ბრძოლას აწარმოებს ბოლშევიკების წინააღმდეგ და მას აღარ შეუძლია ითანამშრომლოს ბოლშევიკ ფ. მახარაძის რედაქტორობით გამომავალ ორგანო „მოგზაურში“, რომელიც აგრძელებს ცილისწამებასა და დამცირებას სიკვდილამდე. მაგრამ ილიას მკვლელობაში მათაც არ შემიძლია ბრალი დავდო. შესაძლებელია, რომ მათ მოწამლულ წრეში პოლიციის აგენტებმა სასურველი ნივთები ჰპოვეს მათი ბინდური საქმის შესასრულებლად. იქნება არც ის იყოს შემთხვევითი, რომ ფ. მახარაძემ შემდეგ სამშობლოს უღალატა და ბოლშევიკური რუსეთის დამპყრობ ჯარებს წინ შემოუძღვა.

სულ სხვა გზით წარიმართა ნ. ჟორდანიას და ქართველი მენშევიკების გზა. ნ. ჟორდანია ნელ-ნელა, მაგრამ მტკიცედ მივიდა ილიას იდეამდე. პირველი მსოფლიო ომის დაწყების დროს მისი აზრი უკვე მომწიფებულია სამშობლოს დამოუკი-

დებლობის სასარგებლოდ და მხოლოდ შესაფერი მომენტის საკითხილა დგას მის წინაშე. ეს მომენტიც დადგება ორსუთის რევოლუციისა და ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ, ოსმალეთთან თავდაცვითი ომის რთულ პირობებში, ნ. ჟორდანიის მეთაურობით ცხადდება საქართველოს დამოუკიდებლობა. ხორცი ესმება ქართველი ხალხის (და ილია ჭავჭავაძის) დიდი ხნის ნალოლიავებ ნატვრას. ნ. ჟორდანიას მისი ადრინდელი პოლიტიკით ეს არ მოუშადებია. ის არ ჩაითვლება სამშობლოს განმათავისუფლებელ-ლიბერატორად, მაგრამ მისი დამსახურება სამშობლოს წინაშე ისაა, რომ მომენტის შესაფერ სიმალლეზე აღმოჩნდა, ხელი მაგრად ჩასჭიდა კარზე მომდგარ ბედნიერებას და დიდი ნიჭის, ენერჯის და ავტორიტეტის წყლობით საწინააღმდეგო იდეით დარაზმული და გამსჭვალული გაბატონებული პარტია 24 საათში დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ არმიად აქცია. ამაშია ნ. ჟორდანიას დამსახურება და ამ აზრით თქვა პროფ. მიხაკო წერეთელი: „ნ. ჟორდანია რომ არ ყოფილიყო, მე არ ვიცი სხვა თუ ვინმე შეძლებდა იმ პირობებში საქ. დამოუკიდებლობის გამოცხადებას“. მ. წერეთლის სიტყვას ამ შემთხვევაში განსაკუთრებული ფასი აქვს იმიტომაც, რომ ის ნ. ჟორდანიას პარტიული კაცი არ იყო.

ნ. ჟორდანიას წილად ხვდა დიდი პატივი – დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურობა. ხანმოკლე იყო მისი ხელმწიფების პერიოდი, მაგრამ იგი ქართველ ხალხს არ დაუმხვია, არამედ – უცხო სახელმწიფოს შეიარაღებულმა ძალებმა. ნ. ჟორდანიამ ხიზნობა არჩია დამორჩილებას და სამი ათეული წლის შემდეგ დევნილობაში აღესრულა როგორც ქედურდრეკი პატრიოტი. ჩვენი ქვეყნის საოკუპაციო ხელისუფლება მთელი ამ ხნის განმავლობაში ავრცელებდა და ავრცელებს მონაქორებს მისი სახელისა და ავტორიტეტის შესალახად იმ ადვილად გასაგები მოსაზრებით, რომ მისი იმპერიალისტური დაპყრობა ნ. ჟორდანიას მთავრობისაგან განთავისუფლებლად წარმოუდგინოს ქართველ ხალხს. იგივე წყაროდან შეიძლება მოდიოდეს და იგივე მიზანი ჰქონდეს ხმებს, რომლებიც ნ. ჟორდანიას ადანაშაულებენ ილიას წინააღმდეგ შეთქმულებაში. ასე ვფიქრობთ და ასე გვგონია, რომ ამ უმსგავსო ხმებს წინ უნდა აღვუდგეთ. აბა რა საკადრისია ასეთი ბრა-

ლდება არსებობდეს დამოუკიდებელ საქართველოს პარტიად ტზე!

დასაშვებია მხოლოდ ერთი შესაძლებლობა: კავკასიის „ოხრანკამ“ მოხერხებულად გამოიყენა „კვალის“ და უფრო მეტად „მოგზაურის“ მიერ ილიაზე გავრცელებული ცილისწამებებით გამოწვეული უკმაყოფილება შეიარაღებულ რევოლუციონერებში, მათში შეგზავნილი ფარული აგენტების საშუალებით ისინი დაარწმუნა, რომ ილიას მოკვლის გადაწყვეტილება მათი პარტიის ცენტრიდან მოდიოდა. ხომ ცნობილია, რომ ფ. მახარაძის მფარველობაში მყოფი ვასილ ნაცვლიშვილი, რომელიც „მოგზაურში“ ცილისმწამებლურ ინფორმაციებს აქვეყნებდა ილიას შესახებ, ჯაშუში და პროვოკატორი იყო პოლიციისა. რამდენი სხვა ჯაშუში და პროვოკატორი ეყოლებოდა კიდევ მეფის ჟანდარმერიას რევოლუციონერთა შორის! ✓

ახლა ისიც ვთქვათ თუ რა გვაძლევს საბაბს იმისას, რომ ილიას მკვლელობა პოლიტიკური პოლიციის მიერაა მოწყობილი. ამისთვის დაგვჭირდება ილიას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგიერთ მომენტების აღნუსხვა.

– სტუდენტობის დროს ილია უკვე შემჩნეულია, როგორც საშიში რევოლუციონერი, სახელმწიფო გამოცდების წინ ის იძულებულია პეტერბურგი საჩქაროდ დატოვოს და სამშობლოს მოაშუროს. ის დაპატიმრებას გადაარჩა, მაგრამ უნივერსიტეტიდან გამორიცხეს.

– 1863 წელში ილიას ჟურნალი დაუხურა პოლიციამ. ილია იძულებულია თავი დაანებოს რედაქტორობას, სამსახურში შევიდეს.

– 1873 წლიდან ილია კვლავ ებმება საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში, ჯერ სათავეში უდგება ბანკს, მერე კი ჟურნალ „ივერიას“, წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას და სხვა. მის ირგვლივ თავს იყრის იმ დროის მოწინავე ქართული საზოგადოება. ოთხმოციან წლების დასაწყისიდან ილია საიდუმლო მეთვალყურეობის ქვეშ ჰყავს აყვანილი სამეფო ჟანდარმერიას, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ბელადი, აღნიშნავს ილიას დიდი ბიოგრაფი პავლე ინგოროვმა. ილიას უკვე დიდი პოპულარობა აქვს მოხვეჭილი, მისი დაპატიმრება აღარ შეიძლება.

— 1895 წელს, თბილისის სემინარიის გაფიცვების დროს, პოლიციამ გაჩხრიკა ილიას ბინა და მალე „ივერია“ ალმდეგ ფარულ ხლართებს აგებენ.

— 1898 წელს ხელისუფლება ნებას არ იძლევა ილიას იუბილის გამართვისა.

— არ არის გამორიცხული, რომ ივანე მაჩაბლის გაუჩინარებაც პოლიციის საქმე იყოს, ილიას გავლენის დასაცემლად. ამავე წლებში ილიას სხვა მოწინააღმდეგეებიც გაუჩინდნენ—სოციალისტ მარქსისტები. არც ისაა გამორიცხული, რომ მათ შორის პოლიცია წყალს კიდე უფრო ამღვრევდეს, პროვოკაციებს აწყობდეს.

— იფეთქებს 1905 წლის რევოლუცია. საქართველო რევოლუციის ავანგარდია. ილია უკვე ავადმყოფია, მაგრამ ჭაბუკურად იქცევა, ცდილობს ეროვნული მიმართულება მისცეს რევოლუციას, ფრთხილობს ქართველი ხალხისთვის, ხოლო თვითონ თავხედობამდე ასულ გამბედაობას იჩენს. ილია გაბედულად და აშკარა სიმპატიებით იცავს აჯანყებულებს ხელისუფალთა და თავადაზნაურთა წრეებში, ცდილობს ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხენი იხსნას კაზაკთა ეგზეკუციებისაგან და, განსაკუთრებით, გენერალ ალიხანოვის დამსჯელი სამხედრო ექსპედიციისაგან გურიის გადასარჩენად.

— 1906 წელს კავკასიის მთავარმართებელი კავკასიის ხალხთა წარმომადგენლებს აგზავნის პეტერბურგს სამეფო საბჭოს უმაღლეს კომისიის წინაშე, რომელიც არკვევს: მიეცეს თუ არა უფლება კავკასიელებს „დუმაში“ დეპუტატების არჩევისა. ქართველებიდან დელეგაციაში არიან: ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე და ახალგაზრდა გიორგი ჟურული. ეს უკანასკნელი 30 წლის შემდეგ, დევნილობაში მყოფი პარიზში, დაწვრილებით და სთინტერესოდ აღწერს ამ დეპუტაციას და მასში ილიას შესახებ ამბებს. გ. ჟურულის ეს მოგონება „ილიასთან შორი-ახლო დგომით“ გამოქვეყნებულია ვიქტორ ნოზაძის „ქართლოსი“-ს №8-9; მარტი 1938.

აქედან ვგებულობთ: ილია და გ. ჟურული მამა-შვილურად ყოფილან განწყობილნი. პეტერბურგში სასტუმროს ნომერი ერ-

თად აუღიათ. სანამ კომისიაში გამოიძახებდნენ, მათ ერთ დღეს სწვევით უცნობი, რომელსაც თავი გაუცვნია, როგორც ერთი დიდი ენციკლოპედიის წარმომადგენელი და მასში გამოსაქვეყნებლად ბიოგრაფიული მასალების მიცემა უთხოვნიან. ილიას, თავმდაბლობისა გამო, უარი უთქვამს, მაგრამ, კეთილი განზრახვით, გ. ჟურულს ამ კაცისთვის დაწვრილებით აღუწერია ილიას ცხოვრება და მოღვაწეობა, რომლიდანაც აშკარად გამომდინარეობდა, რომ ილია იყო ეროვნულ განმთავისუფლებელ ბრძოლის დიდი წინამძღოლი. საღამოს, როცა მათ ნ. ნიკოლაძე ეწვია და ეს ამბავი გაიგო, სიცილი ასტეხა: „როგორ შემოუშვით ის შეჩვენებული, იგი ენციკლოპედიამ კი არა „ოხრანკამ“ შემოგიგზავნათო“. მართლაც არავითარი ენციკლოპედია თურმე არ გამოცემულა. „ოხრანკაში“ ილიას მძიმე „დოსიეს“ კიდევ ერთი დიდი ბრალდება მიემართა.

შემდგომად ამისა, უმაღლეს კომისიაში, ილიამ თავისი მძაფრი ოპოზიციური სიტყვით თავისი მდგომარეობა კიდევ უფრო გაამწვავა. მას თურმე ნამდვილი საბრალმდებლო სიტყვა წარმოუთქვამს მთავრობის პოლიტიკის წინააღმდეგ კავკასიაში, თავმჯდომარე გრაფ სოლსკის, რომ ველარ აუტანია ასეთი ტონი, სიტყვა შეუწყვეტინებია და უთქვამს: „ჩვენ ეგებები არ გვაინტერესებს, ჩვენ გვსურს ვიცოდეთ თქვენი აზრი: განა შესაძლებელია კავკასიას დაერთოს ნება დებუტატების არჩევისა, როდესაც იქ საშინელი რევოლუციური ამბოხება ხდებო?“ ამაზე ილიას კიდევ უფრო გამომწვევი ტონით უპასუხნია: „როგორ თუ განა შეიძლება? შეიძლება კი არა, აუცილებლად და დაუყოვნებლივ უნდა იყოს გავრცელებული კავკასიის მხარეზედაც ეგ რეფორმა და ჩვენც უნდა მოგვეცეს უფლება ჩვენი დებუტატების არჩევისა. და თუ ასე არ მოხდა, მე ჩემს თავს მოვალედ ვრაცხ გამოგიცხადოთ, რომ ახალ შეურაცხყოფას ველარ მოითმენს ჩვენი ხალხი, და თქვენ იძულებული იქნებით ზღვა სისხლი დაღვაროთ თქვენი სალდათებისა აღშფოთებულ კავკასიის მოსახლეობასთან შებრძოლებაშიო.“

სხვათა შორის, ილიას ამ სიტყვას, კომისიის სხდომაზე დამსწრე აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობის მარშალი რუსოფილი დავით თუმანიშვილიც აღუშფოთებია, მეო-

რე დღეს ილიასთან სასტუმროში მისულა და უთქვენი
 „გუშინ რუსეთს რომ ემუქრებოდი ჯარს გაგიწყვეტო, ვინაა
 მიბრძანეთ, რის და ვისი იმედით ბრძანებდით ამას?“ რაზე-
 დაც ილიას შეუძახებია: „ეგ იმედი, სულ პირველად, ჩვენი
 ერია! ნუ იფიქრებ, რომ ცოტანი ვართ და ამიტომ რიცხვით
 ძლიერთ ვერ გავუმკლავდებით. თქვენ არ იცით, რა ძალა
 აღშფოთებული და აჯანყებული, ქუდზედ კაცად გამოსული
 ხალხი! თქვენ არც ჩვენი ქვეყნის თავისებურებას და რელი-
 ეფს აქცევთ ყურადღებას. ჩვენს კლდეებსა და ქვის ლოდებს
 უკან ჩასაფრებული აჯანყებულთა პატარა გუნდებიც კი სულ
 თითო-თითოდ ამოსწყვეტენ თქვენი რუსების პოლკსა. აი რით
 ვემუქრებით ნამეტნავად გათამამებულ რუსის მმართველობას...“

რაღა თქმა უნდა, რომ კომისიაში თქმული „ოხრანკას“
 ეცოდინებოდა და ილიას პიროვნებისგან სახელმწიფოს უშიშ-
 როების საკითხიც მისთვის დღის წესრიგში იქნებოდა.

– იმავე 1906 წელს პეტერბურგში გაიმართა სრულიად რუ-
 სეთის თავადაზნაურობის ყრილობა, რომლის დელეგატად თბი-
 ლისის თავადაზნაურობამ ილია წარგზავნა, ხოლო ყრილობამ
 ილია აირჩია სამეფო საბჭოს წევრად, სენატორად. საბჭოში
 ილია ოპოზიციურ ჯგუფს მიეკედლა. 1907 წლის სესიაზე ილ-
 ია გამოდის მოხსენებით სიკვდილით დასჯის კანონის წინა-
 აღმდეგ. ამ მოხსენების მთავარი ადგილები მოყვანილია მინ-
 დია ლაშაურის „ილია“-ში და მისი გამეორებით მკითხველს
 თავს აღარ შევაწყენთ. ამ ხანგლებით გულთამპობ სიტყ-
 ვებს მის ავტორს არ შეარჩენდენ, და აკი არც შეარჩინეს!

ილია საზაფხულოდ ისევ სამშობლოში ბრუნდება. რევოლუ-
 ცია დამარცხებულია. რუბრესიები მძვინვარებს საქართველო-
 ში. როგორ მოიქცეს „ოხრანკა“ ილიას მიმართ? ილიას პასუ-
 ხისგებაში ვერ მისცემენ და ვერ გაასამართლებენ, რადგანაც
 ამან შეიძლება გამოიწვიოს საყოველთაო ამბოხება. რჩება
 ერთადერთი გზა მუხანათური მკვლელობისა. ამის განსახორ-
 ციელებლად ნიადაგი მაშინ განსაკუთრებით ნოყერია, საკმა-
 რისი იყო მკვლელობის კარგად მომზადებული ორგანიზაცია,
 რომ ილიას მომხრე და მოწინააღმდეგე ქართველები ერთმა-
 ნეთს დაელოდნ და ერთმანეთი ამოეყლიტათ, რაც ასე აძლე-
 ვდა ხელს მკვლელობის ორგანიზატორებს. ასეთი ბოროტ-

მოქმედების ჩადენა არც სათაკილო იყო და არც შეუძლებელი „ოხრანკისათვის“. მას სამსახურში ჰყავდა ისეთი მუშანი, ზარანდიები, რომლებიც შვილს მამას მოაკვლევინებდნენ ისე, რომ თვითონ არ გამოჩენილიყვნენ.

მაკიაველური კრიმინელობა „სუფთად“ იქნა შესრულებული— ქართველი ხალხის წინამძღოლი და მედროშე ისევ ქართველებს მოაკვლევინეს. შემდეგ ინტრიგის იარაღი მაგრიც უნდა გაჰქრეს, რომ ინტრიგა დამალოს. ილიას მკვლელები ზოგი ამოხოცეს, ზოგი შეიპყრეს, „გაასამართლეს“, რომ მათი პარტიულობა დამაჯერებლად გამოჩენილიყო, და შემდეგ სწრაფად ჩამოაღრჩვეს, მიუხედავად დაზარალებულ ოღლა ჭავჭავაძის შუამდგომლობისა, იმ ადვილად ასახსნელი მოტივით, რომ თავი დაეზღვიათ ოდესმე მხილებისაგან. გამოძიების მასალებში კი დასტოვეს ცნობა, რომ მკვლელებს ხელმძღვანელობდა „ვილაც იმერელი“, რომლის ვინაობა ვერ დადგინდა.

ჯელაფერი ისე ჩატარდა, როგორც გათვალისწინებული იყო. მხოლოდ ერთი ვარაუდი არ გამართლდა: ქართველი ხალხი ინსტიტუტურად თუ შეგნებულად მტრის პროვოკაციაზე არ წამოეგო—ერთმანეთს არ დაერიო; პირიქით, მისი ჯელა მიმართულება ერთად შემოკრბა და მრისხანებით დაიტირა მოწამებრივად მოკლული დიდებული მამულიშვილი. ჩვენმა მაშინდელმა საზოგადოებამ გაამართლა აზრი: ბრბო ბრმა, ბრიყვი და უანგარიშოა, ხოლო ხალხი ერთად აღებული, კოლექტიური — ბრძენი.

* * *

გიორგი წერეთელი

შ ე მ ჩ ნ ე ვ ი ს ს ა ხ ი თ

ილიას საიუბილეოდ ბევრი უსამართლო, ურთიერთ გამაბათილებელი და სრულიად უსაფუძვლო სიტყვები იყო ნათქვამი. ქართველი ხალხი ერთსულოვნად თაყვანს სცემს ილიას, როგორც ჩვენი ეროვნული განმათავისუფლებელი ბრძოლის შემოქმედსა და წინამძღოლს. ამას ვეღარც დღევანდელი საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელები და თეორეტიკოს-პროპაგანდისტები უარყოფენ, მაგრამ იქვე ილიას შესახებ ისეთ აზრებს ანვითარებენ, რომ წინათქმულს სრულიად აბათილებენ. ასე მაგალითად, ს.ს.რ.კ.-ს კომპარტიის გენერალურ მდივნის

ნაცვალის საქართველოში, ჯუმბერ პატიაშვილი, ილიას საიუბილეო საზეიმო კრებას წარბეჭედებულად უცხადებს: „ილიასთვის ცხადზე უცხადესი იყო რუსეთთან საქართველოს დამკვიდრების პროგრესული მნიშვნელობა“-ო. დიალექტიკაც ამისთანა უნდა! მაშ, ვისგანღა ანთავისუფლებდა ილია საქართველოსა და ქართველ ხალხს? პატიაშვილი აგრძელებს:

„მისი სიდიადე ისიც გახლავთ, რომ იგი ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიული მოძრაობის განუყოფელ ნაწილად მიიჩნევდა და ამით ცდილობდა ცარიზმის დასამხობად ერთიანი ფრონტი შეექმნა. ილიას სიდიადე ისიც არის, რომ ამ დიდ მოაზროვნისათვის ეროვნული თავისუფლება არ არსებობდა სოციალური თავისუფლების, ადამიანთა შორის თანასწორობისა და სამართლიანობის დაუმკვიდრებლად“. თავისუფლების მზე ოდნავ რომ ათბობდეს ჩვენს ქვეყანას, ამ მაღალი ჩინის მოხელეს დაუსვამდენ კითხვას: სოციალ დემოკრატებსაც სრულიად ასეთი პროგრამა ჰქონდათ, მაშ, რატომღა ებრძოდენ ასე გააფთრებით ილიას?

„უკვალოდ არ ჩაუვლია ილიას ტიტანურ ბრძოლას, აცხადებს უფალი პატიაშვილი, უშედეგოდ არ დაფერვლილა მისი სიცოცხლე, უნაყოფოდ არ დამშვრალა მისი ნიჭიერება და ენერჯია. რუს ხალხთან, საბჭოთა კავშირის სხვა ხალხებთან ერთად მოიპოვა ქართველმა ხალხმა ეროვნული და სოციალური თავისუფლება. დღეს საქართველო საბჭოთა კავშირის ძმურ ოჯახში იმედიანად მიიკვლევს გზას ცივილიზაციის მწვერვალებისაკენ“-ო. ჩამოთვლილია ილია ჭავჭავაძის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები: განათლების, ისტორიის, ეკონომიკის, ადამიანის კეთილდღეობის, თანასწორობისა და თავისუფლების შესახებ, რომლებიცაო საბჭოთა ხელისუფლებამ განახორციელაო. ერთი სიტყვით, ილია რასაც ნატრობდა და ოცნებობდა, ოქტომბრის რევოლუციამ და საბჭოთა წესწყობილებამ რეალობად აქციაო და ამიტომ ილიას დაბადების და დიდი ოქტომბრის რევოლუციის წლისთავეების დამთხვევა დიდათ სიმბოლურიოა.

მეორე, ნაკლები ჩინის, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანმა, პარტიულმა წარმომადგენელმა, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა, პროფესორმა დევი სტურუამ „საერთაშორისო სამეცნი-

ერო კონფერენციას“, რომელიც „მშვიდობას“ მიეძღვნა (ახლა საბჭოთა სამშვიდობო პროპაგანდა „სამეცნიერო“ აბრეშვიტის დება ხოლმე.), რომელსაც ადგილი ჰქონდა თბილისში 21-22 ოქტომბერს და რომელსაც 27 ქვეყნის მწერლები, პოეტები, მთარგმნელები, კრიტიკოსები და სხვანი ესწრებოდნენ, — განუცხადა: „ილია ჭავჭავაძე, რომელიც ყოველთვის იბრძოდა თავისი ხალხის ბედნიერებისათვის, ბედნიერება წარმოუდგენლად მიაჩნდა მშვიდობის გარეშეო ... და იმას, რაზეც ოცნებობდნენ თერგდალეულები, ჩვენს დღეებში ეწერა განხორციელებად“ „თავისუფლების მშოვნელი ამ ქვეყნად მარტო თოფია, შინ უღლით გაქნილ ცხოვრებას ომში სიკვდილი სჯობია!“

ამ სიტყვების ავტორზე დ. სტურუას განცხადება სალი აზროვნების აბერაციაა. ილია, რომელიც ეტრფოდა იარაღით მებრძოლ გარბალდელებს, ირლანდიელებს, დასტიროდა აჯანყებულ კომუნარების დამარცხებას, იცავდა გურიის აჯანყებულ გლეხებს,—რა შეიძლება საერთო ჰქონდეს ტირან საბჭოთა რეჟიმთან და მის ცბიერ „მშვიდობის“ ლოზუნგთან, რომლის დედაარსიცაა: უკვე დაპყრობილ ხალხთა მონური მორჩილება, ხოლო დასაპყრობ ხალხებისათვის—მათი ცალმხრივი განიარაღება.

ამასთან ერთად სამართლიანობა მოითხოვს ისიც აღვნიშნოთ, რომ იგივე დევი სტურუამ, რომელიც, სხვათა შორის, ილიას წინააღმდეგ მოლაშქრე ბოლშევიკ სტურუას შთამომავალია,— 11 ოქტომბრის გაზ. „კომუნისტი“ ილიას „ყველაზე დიდი ქართველი“ უწოდა და ისიც თქვა, რომ:

„იმის სრული გაუგებრობა, რომ განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალ, პროლეტარულ ეტაპზეც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა ინარჩუნებს თავის დიდ მნიშვნელობას, გამოავლინეს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორივე ფრაქციის ისეთმა გამოჩენილმა ლიდერებმა, როგორებიც იყვნენ ნოე ჟორდანიას და ფილიპე მახარაძე. მათი დამოკიდებულება ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესვეურებთან და, განსაკუთრებით, ილია ჭავჭავაძესთან იყო მცდარი და სრულიად მიუტყევებელი, რაც ასუსტებდა ცარიზმის წინააღმდეგ მებრძოლ საერთო დემოკრატიულ ფრონტს“-ო.

ამ სტატიის ბოლოში ავტორი კომუნისტისთვის უცნაურ წი-

ნადადებას იძლევა: „ქართველი ხალხის ერთობა იყო დიდი ილიას გამუდმებული ზრუნვის საგანი. დღესაც საქართველოშია ტი ერთსულოვნება, მეტი ურთიერთ გაგება, ვეყას ენით რომ ვთქვათ, ურთიერთ დანდობაც, იმისთვის, რომ წარმატებით განვითარდეს საქართველოს მატერიალური და სულიერი კულტურა, იმისთვის რომ მართლაც გარდავიქმნეთ და მეტი ვარგოთ ჩვენს მამულს, ჩვენს ხალხს. დღეს ხომ ყველას აქვს თანაბარი უფლება აღიმაღლოს ხმა სამშობლოს სასიკეთოთ. მაშ, ნუ მიიჩნევს ზოგიერთი ჩვენი თანამემამულე, რომელსაც ალბათ გულწრფელად, მაგრამ თავისებურად ესმის სამშობლოს კეთილდღეობა, არბიტრებად საზღვარგარეთულ „ხმებს“ და გამოცემებს. მოდი, ჩვენი საოჯახო საქმეები ჩვენივე ოჯახში გადავწყვიტოთ ისე, როგორც ეს ეკადრებათ ილია ჭავჭავაძის მემკვიდრეებს, და ეს იქნება ყველაზე უფრო შესაფერისი პატივისცემა ყველა დროის ყველაზე დიდი ქართველისა.“

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ სიტყვების ადრესატებმა ბ-ნი სტურუა სიტყვაში უნდა დაიჭირონ და უპასუხონ: თანახმა ვართ, ნუ ჩავურევთ უცხოელებს ჩვენი საოჯახო საქმეების გადაწყვეტაში, ამისთვის კი საჭირო იქნება, რომ თქვენ, ქართველმა კომუნისტებმა, თქვენს პარტიულ კოლეგა რუსებს მოსთხოვოთ, გაიყვანონ მათი ჯარები საქართველოდან და საქართველოსა და ქართველი ხალხის მიმართ შეწყდეს კრემლის მეურვეობა.

დ. ოდიშარის: „მამულიშვილზე“

საბჭოთა ტენორებთან ბ-ნ ოდიშარის მოხსენება იქნებ მართებული არ იყოს, მაგრამ აქ მათ აკავშირებთ ილია ჭავჭავაძის პიროვნება. დავით ოდიშარის „მამულიშვილი“, რომელიც „ივერიის“ 31 ნომერში გამოქვეყნდა, დაწერილია ილიასადმი ღრმა პატივისცემით, პათოსით და საგნის ცოდნით, მაგრამ მასშიც, ჩვენი გაგებით, ორი მცდარი აზრია, რომლებზედაც ყურადღების გამახვილება საჭიროდ მიგვაჩნია.

ერთ ადგილას ნათქვამია: „მთელი თავად-აზნაურული წოდებისათვის დამახასიათებელი (ხ. გ. ჩვენია) ეს მცონარეობა, სულიერი გათახსირება, ამორალური ყფა უბასრესი სარკაზმით აქვს აღწერილი ილიას...“ მართლა მთელი თავადაზნაუ-

რობა ასეთი იყო? რა თქმა უნდა, რომ არა! ეს შეცდომა ალბათ გამოწვეულია საბჭოთა სკოლის გავლენით, კლასთა ბრძოლის შაბლონით მიდგომით. ილია, რაგინდ დევ-გმირი არ ყოფილიყო, მარტო ყველას წინააღმდეგ ვერარას გახდებოდა. ილიასთან ერთად ან მის პარალელურად მოღვა-წეობდა ბრწყინვალე პლეადა თავადებისა და აზნაურებისა. მათ იცნობს ყველა შეგნებული ქართველი და მათი აქ ჩამო-თვლით მკითხველს თავს აღარ შევაწყენ. ის კი არა და, რო-ცა, უფრო გვიან, ასპარეზზე გამოვიდნენ ჯერ სოციალისტუ-რი და მერე ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიები, მათაც წინ მიუძღოდნენ თავადაზნაურთა წოდებიდან გამოსული ლი-დერები. კიდევ მეტი, თავადაზნაურობამ ილია აირჩია ბანკის უფროსად და 1906 წელში-მის წარმომადგენლად სამეფო სა-ბჭოში. ეს ფაქტები ცხადად მეტყველებენ, რომ არამც თუ მთელი წარჩინებული წოდება, მისი ნახევარიც (და არც მეა-სედი) არ ყოფილა ეროვნულად გადაგვარებული და მორალუ-რად გახრწნილი.

ახალგაზრდა ილია ჩავგავაძე გატაცებით ებრძოდა ბატონ-ყობას, როგორც სისტემას. ეს ბრძოლა იყო პროგრესული და ილიასთან ერთად იბრძოდა სხვა ბევრი თავადი და აზნაური. ილია ებრძოდა თავადაზნაურთა პრივილეგიებს. აქაც მის ბრძოლას ამავრებდა ამ პრივილეგიურ წრიდან გამოსულთა კოჰორტა. და ბოლოს, ილია ბრძოლას აწარმოებდა ხელისუფ-ლების გამარჯვებულ პოლიტიკის წინააღმდეგ და ამ გზაზე შემდგარ ზოგიერთ ჩინოსანთა მიმართ და არა მთელი თავად-აზნაურობის წინააღმდეგ.

ილიასა და ჩვენი ინტელიგენციის, რომლის დიდი უმრავლე-სობა თავადი და აზნაური იყო, ბრძოლა უნაყოფო არ ყოფილა. როცა დადგა საქართველოს დამოუკიდებლობის კითხვა, თავ-ადაზნაურობამ მის განხორციელებაში მხურვალე მონაწილე-ობა მიიღო, ქართველ ხალხს ნებაყოფლობით გადასცა მთელი ქონება და უწინააღმდეგოდ ხელი აიღო მის პრივილეგიებზე. ხოლო, როცა ლენინის რუსეთმა ჩვენი სამშობლო დაიპყრო, მტრის წინააღმდეგ წინა რიგებში ისევ მათ წრიდან გამო-სულები იბრძოდნენ და ყველა სხვა ქართველებზე მეტი მსხვე-რპლი გაიღო ამ წოდებამ 1921 - 24 წლებსა და შემდეგაც.

ამ ჯიუტ ფაქტებს პუბლიცისტიკამაცა და ისტორიოგრაფიამაც ანგარიში უნდა გაუწიოს, თუ სურს, ობიექტიური ტონით იყოს. დავით ოდიშარს ვერც იმაში დავეთანხმებით, რომ თითქოს ილიას „რაფინირებული, ნატიფი ლექსები“ ვერ მოეცეს. ილია ფუტურისტულ ლექსებს არ წერდა: „რიკი, რიკი, რიკი, რიკი, რიკი, რიკი, თოხარიკი“-ს მსგავსს. არც ლირიკაა ილიას პოეზიის მთავარი მახასიათებელი, მაგრამ: „გაზაფხულის“, „პოეტის“, „ჩემო კალამო...“, „ლოცვის“, „ელეგის“, „მესმის, მესმის...“, „გახსოვს ტურფავ...“ და სხვათა და სხვათა მოკლეთა და გრძელთა ლექსთა ავტორზე ვინც იტყვის: რაფინირება და სინატიფე აკლიაო, ის არაჩვეულებრივი გემოვნების უნდა იყოს.

უცნობელიძე

ილიას დაღუპვის 50 წლის თავზე*)

იყო ის ხანა

კურთხეული წელთა რიგების -

როცა ცხოვრობდი აქ, ჩვენ შორის

ჩვენო ილიავ!

გამოაფხიზლე, გაანათე ბნელი ქვეყანა -

მქადაგებელო სიყვარულის და შერიგების,

და შენი ღვაწლი დღევანდლამდე არ დაილია.

ჩვენ არ ვივიწყებთ თავდადებულთ ძველსა და ახალს, იმათ სახელებს ვინ ჩამოთვლის მრავალ წყბიანს?

მაგრამ ჯერ მებრძოლს შენზე დიადს და შენზე მაღალს ქართლში ცხოვრება არასოდეს არ ღირსებია.

შენ რომ გამოჩნდი, ძლივს ბუუტავდა ქართლის კერია,

გვეხვია მტერი: აბეზარი კოდო-ბუზივით.

დადექ საომრად: ბუმბერაზი იალბუზივით

და ამ ბრძოლაში შენ ვერავინ ვერ მოგერია.

იდეი მართო უძღვევლი, სალი კლდესავით, ხელთ გეპყრა მხოლოდ კალამი და სიმართლის შენს წმინდა ლოცვებს ყურს უგდებდა ზეცაში ღმერთი და გააცოცხლე საქართველო ლაზარესავით.

როცა გესროლეს წიწამურში მუხთალი ტყვია, განა შენ მოგკლეს? ჩვენც დაგვკოდეს შენთან ზიარად, ჩვენც გულში მოგვხვდა შენი ტყვია, ჩვენო ილიავ, და გულში დაგვაქვს შენ სახელთან მწარე იარათ.

ვინ დაივიწყებს გმირთა გმირებს, ძველსა და ახალს, იმათ სახელებს და საქმეებს მრავალ წყბიანს? მაგრამ ჯერ მებრძოლს შენზე დიადს და შენზე მაღალს, ქართლში ცხოვრება არასოდეს არ ღირსებია.

გიორგი (გუგული) გამყრელიძე

მაისი 1957 წ. დალასი, ტექსასი.

*) პოეტ გ. გამყრელიძის ეს ლექსი გადმობეჭდილია

ბ-ნ გივი კობახიძის კრებულ „ქართველი ერი“-დან,

რომელიც ნიუ-იორკში იცემოდა. გუშაგი

ნ ა წ ი ლ ი II

გორბაჩოვის „გარდაქმნა“

გორბაჩოვის მიერ წარმოდებული „გარდაქმნის“, „საჯაროობისა“ და „დემოკრატიზაციის“ პოლიტიკის მიმართ „გუშაგმა“ მის უკანასკნელ ნომერში, როგორც ვიცით, ფრთხილი „ვნახოთ“-ის პოზიცია დაიკავა. ამის საფუძველს იძლეოდა გორბაჩოვის საჯარო განცხადებები, მის ირგვლივ ატეხილი ხმაური დასავლეთში და ის ზოგიერთი, მცირედი, მაგრამ მაინც დაკვირვებული თვალისთვის შესამჩნევი, ცვლილებები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა საბჭოთა საზოგადოებაში. პოზიტიურ ცვლილებებში აღსანიშნავია თვით მ. გორბაჩოვის მხურვალე და დაჟინებული კრიტიკა საბჭოთა ხელისუფლების საშინაო

პოლიტიკის, სტალინიდან მოყოლებული ბრეჟნევის პერიოდის ჩათვლით, და ხრუშჩოვის რეფორმების მოწონება, კოს სახაროვის გადასახლებიდან განთავისუფლება, სხვა ცნობილ პოლიტპატიმრების განთავისუფლება და ზოგიერთ „რეფუზნიკისათვის“ ემიგრირების ნების დართვა; თებერვლის „შუარიცხვებში კრემლში გაიმართა დიდი საერთაშორისო ფორუმი „საერთაშორისო მშვიდობის“ ნიშნით, რომელსაც ოთხმოცი ქვეყნის ცხრაასი საყველთაოდ ცნობილი მწერალი, ხელოვანი თუ სასულიერო მოღვაწე ესწრებოდა. მ. გორბაჩოვმა დამსწრეთ განუცხადა, რომ მისი მიზანია სახელმწიფოთა შორის ნდობის აღდგენა-განმტკიცება საერთაშორისო ურთიერთობაში, ხოლო საშინაო ხაზით—დემოკრატიზაციის განვითარება. მე მწამს, რომ შესაძლებელია უბირთვო მსოფლიოს არსებობა და ამ დასაწყის ეტაპზე მომხრე ვარ ბირთვული იარაღის მკვეთრი შემცირებისაო.

გორბაჩოვის სიტყვებს ზოგიერთი აქტივ მოჰყვა: საერთო ამნისტიის გარეშე, დიდი ხმაურით დასავლეთის გასაგონად, თითო-თითოდ განთავისუფლეს ორასამდე პოლიტპატიმარი. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ გორბაჩოვის ეს შეწყობა შეეხო აგრეთვე ქართველ პოლიტპატიმრებსაც. მარტიდან დაწყებული ივლისის ბოლომდე „გულაგებიდან“ განთავისუფლეს: მერაბ კოსტავა, ნიკოლოზ სამხარაძე, ზაქარია ლაშქარაშვილი, ტარიელ ღვინიაშვილი, ირაკლი წერეთელი, ვახტანგ ძაბირაძე (რელიგიური მოძრაობის აქტივისტი), ძმები თენგიზ და ელუარდ გულაგები, ემანუელ თვალაძე (გულაგებთან თანა მოღვაწე და მათთან ერთად დასჯილი).

ქართულ ოფიციალურ პრესაშიც შეიმჩნეოდა ცვლილებები. ქვეყნდებოდა ურთიერთ საწინააღმდეგო სტატიები კულტურულ-ეკონომიკურ-ეთიკურ-მორალური ხასიათისანი. თუმცა რეაბილიტირებული არ ყოფილან, მაგრამ პრესისთვის ტაბუს აღარ წარმოადგენენ: გრიგოლ რობაქიძის, მიხაკო წერეთლის, ვიქტორ ნოზაძის და თვით ნოე ჟორდანიას სახელები. ილია ჭავჭავაძის იუბილესთან ერთად თითქმის ერთხმად დაიგმო ფილიპე მახარაძისა და მისი ბოლშევიკური პარტიის ანტიეროვნულობა. ცხარე კამათს ჰქონდა ადგილი პრესის ფურ-

ცლებზე უკვე ერთი წლის წინად დაწყებულ კავკასიურ და აღმოსავლურ ლელტეხილო რკინიგზის მშენებლობის თაობაზე, ~~რის მიმდებარე~~ დაც მუშაობა დროებით შეაჩერეს, რაც მნიშვნელოვანი და საყურადღებო შემთხვევაა.

ამ სასიკეთო შთაბეჭდილებებთან ერთად შეიმჩნეოდა აგრეთვე ველიკორუსული შოვინიზმის დაწოლაც. ზაფხულში საქართველოს შესამოწმებლად ეწვია ეგორ ლიგაჩოვი, რომელიც, მისი საჯარო გამოსვლების მიხედვით, ცნობილია, როგორც ყველაზე მხურვალე დამცველი მართვის სტალინური მეთოდისა გორბაჩოვის მთავრობაში. ეგ. ლიგაჩოვმა ბატონკაცურად გააკრიტიკა ქართველების ნაციონალიზმი, თბილისის უნივერსიტეტში ქართველების რიცხვი პროპორციულად გაცილებით მეტია, რესპუბლიკაში მცხოვრებ არაქართველებთან შედარებითო. მას, რა თქმა უნდა, საქართველოში მცხოვრები სომხებისა და თათრების ენა კი არ აწუხებდა, არამედ—რუსული. იგ. ლიგაჩოვის კრიტიკა ბრძანება გამოდგა: უნივერსიტეტში დაუყოვნებლივ ქართულის ხარჯზე დამატებით გახსნეს რუსული სექტორი, რითაც მისაღებ ქართველ სტუდენტთა რიცხვი ოთხასით შემცირდა. უკვე აქამდე უმაღლესი ცოდნის მიღების მსურველი ჩვენი ახალგაზრდობა იძულებული იყო რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში წასულიყო მეოთხედი მაინც.

ეროვნულ შევიწროებას მართო საქართველო არ განიცდის. ყაზახეთის პატრიოტული მანიფესტაციები და მისი უხეში დარბევა ხომ საყოველთაოდ ცნობილია. აზერბაიჯანს დაუხურეს ინსტიტუტი და მის ადგილას გაუხსნეს რუსული ინსტიტუტის სექცია. აზერბაიჯანელი გ. ალიევი ისევე უტყერმონიოდ მიაბრძანეს „პენსიაში“, როგორც ყაზახი დ. კუნაევი. ყრიმის თათრები, რომლებიც არ სწყვეტენ მანიფესტაციებს, რომ ნება დართონ მათ სამშობლოში ცხოვრებისა, უხეშად გარეკეს მოსკოვიდან. ათასობით მანიფესტანტები ლიტვა, ლატვია, ესტონეთში, რიბენტროპ-მოლოტოვის ხელშეკრულობის წინააღმდეგ, რომლის ძალითაც საბჭოთა ხელისუფლებამ ანექსია უქმნა ბალტიისპირეთის ამ ქვეყნებს,—ასევე უხეშად დაარბიეს. მრავალი სხვა ფაქტების ჩამოთვლა შეიძლება ეროვნული საკითხის მოუგვარებლობას და უფრო გამწვავებასაც რომ გვიჩვენებენ, მაგრამ, უადგილობის გამო, ამჟამად ამით დავკმა-

ყოფილდეთ.

საზაფხულო შევებულების დროს გორბაჩოვი ექვსი წელიწადის განმავლობაში სრულიად გაუჩინარდა და მიუხედავად საერთაშორისო პრესის გულმოდგინე კვლევა-ძიებისა, ვერც მიზეზი დამალვისა და ვერც ადგილსამყოფელი ვერ იქნა მიკვლეული. მარტო ეს ფაქტიც ცხადად მეტყველებს, რომ გორბაჩევისეული საჯაროობა წესი კი არ არის, არამედ გამონაკლისი, დასავლეთის თვალის ასახვევად. ამ ინციდენტს მალე დაივიწყებდნენ, გორბაჩოვის პოლიტიკაში რომ მნიშვნელოვანი გარდატეხა არ შეემჩნიათ. სექტემბერში ის კრემლში გამოჩნდა დასვენებული და სამხრეთის მზისგან გარუჯული სახით, მაგრამ აქედან მოყოლებული მისი ქადაგებანი ვგარბიან უკანდახევენ წარმოადგენენ წინანდლებთან შედარებით. ეს უკანდახევა განსაკუთრებით გამომჟღავნდა მის ახლად გამოცემულ წიგნში: „გარდაქმნა და ახალი აზროვნება ჩვენი ქვეყნისა და მთელი მსოფლიოსათვის“ და ოქტომბრის რევოლუციის 70 წლისთავისადმი მიძღვნილ მოხსენებაში „ოქტომბერი და გარდაქმნა: რევოლუცია გრძელდება“. აქ გატარებული აზრები სტალინისა და მისი წმენდების შესახებ, კოლექტივიზაციასა და მისგან გამოწვეულ მსხვერპლზე, პიროვნულ კულტზე და მემარცხენე-მემარჯვენე გადამხრელებზე და სხვა საშინაო და საერთაშორისო საკითხებზე, — თითქმის იგივეა, რაც ბრეჟნევის ზეობის უკანასკნელ წლებში. ასეთი უეცარი შემობრუნება გაკვირვებას იწვევს დასავლეთში, პირველ რიგში იმ პოლიტოლოგთა შორის, რომლებიც კარგად იცნობენ საბჭოთა კავშირსა და მის ხელისუფლებას. ისინი მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ გორბაჩოვი ან იძულებული იყო დათმობებზე წასულიყო მისი პოლიტიკის მოწინააღმდეგე კონსერვატორული მიმდინარეობასთან, ანდა ის არასოდეს არ ყოფილა გულწრფელი დემოკრატი და ლიბერალი, მას სურდა, რომ ასეთად მოეჩვენებია თავი დასავლეთისთვის.

კრემლში რომ განხეთქილება და ფარული ბრძოლაა, ეს ახლა თითქმის უდავოა. ამას ადასტურებს ორი უკანასკნელი დროის ცნობილი ინციდენტი: პირველი, ბორის ელცინის საქმე და მეორე, მერყობა გორბაჩოვ-რეიგანის შეხვედრის თაობაზე. ბ. ელცინი მ. გორბაჩოვმა დანიშნა მოსკოვის ქალაქ-

ის კომპარტიის კომიტეტის პირველ მდივანად. ეს კომპარტიის პასუხისმგებლო და საპატიო პოსტია იერარქიაში, ზღის-სამხედრო-ლითო უნდა იყოს საბჭოთა კავშირის სხვა ოლქების, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და რესპუბლიკებისათვის. ელცინი ამ თანამდებობაზე გორბაჩოვმა დააწინაურა და ის ცნობილი იყო, როგორც ყველაზე მხურვალე მომხრე გორბაჩოვის „გარდაქმნის“, „საჯაროობისა“ და „დემოკრატიზაციის“ პოლიტიკისა, მას რეპუტაცია ჰქონდა: წმინდა, გულწრფელ და იდეალისტ კომუნისტისა.

კ. პ. ცენტრალური კომიტეტის 21 ოქტომბრის პლენუმის, რომლის სრული ანგარიში არ გამოქვეყნებულა, შემდეგ მოსკოვში გავრცელდა ხმები, ბ. ელცინის ინციდენტისა და გადადგომის შესახებ. ერთთა მიხედვით, ელცინმა გაილაშქრა იგ. ლიგაჩოვის წინააღმდეგ, მას ბრალი დასდვა გარდაქმნის პოლიტიკის დამუხრუჭებაში, მეორეთა მიხედვით კი, ელცინმა მკაცრად გააკრიტიკა თვით გენერალური მდივანი, ბრალი დასდვა რა პარტიის ახალი პოლიტიკური კურსის დასაბამი და თავისი პიროვნული კულტის შექმნის მცდელობაში.

დასავლეთელი კორესპონდენტების შეკითხვაზე, კრემლის პორტპაროლმა აღიარა, რომ ბ. ელცინის საქმე მართლაც არსებობს და რომ მისი განხილვა გადადებულია ოქტომბრის რევოლუციის 70 წლისთავის ზეიმობის შემდეგო. მართლაც, 9 ნოემბერს ადგილი ჰქონდა მოსკოვის საქალაქო კომიტეტის დახურულ კრებას, რომელსაც გორბაჩოვი (და ალბათ პოლიტიბუროს სხვა წევრებიც) ესწრებოდა. კრების შემდეგ ოფიციალურად გამოცხადდა, რომ ამხანაგი ბორის ელცინი მოხსნილია თანამდებობიდან „მუშაობაში დაშვებულ მნიშვნელოვან ნაკლოვანებათა შედეგად“. მოსკოვის გაზეთებმა ელცინს ბრალი დასდვეს: ბონაპარტიზმში, ტროცკიზმში, სტალინიზმში, პარტიული ეთიკის დარღვევაში და პოლიტიკურ უმწიფრობაში. ყველაფერი ეს როგორ მოგვაგონებს სტალინის დროინდელ წმენდებს! მოსკოველებმა, საბჭოთა საზოგადოებამ ისიც არ იცის თუ მართლა რა მოხდა, რა დააშავა ელცინმა, რომელიც გუშინ კრემლის ჰორიზონტზე ამომავალი კაშკაშა ვარსკვლავი იყო. რა სინდისით შეუძლია ამის შემდეგ გორბაჩოვს, ილაპარაკოს საჯაროობაზე და დემოკრატიაზე, როცა ისეთ მაღალ ორგანოშიც კი, როგორც ცენტრალური კომიტეტია,

უბატიებელ დანაშაულად ითვლება სახელმწიფოს მმართველი კოლეგების კრიტიკა, ხოლო ამ კრიტიკის მსხვერპლად ახლა ბაც არა აქვს საჯაროდ თავის მართლებიანა?!

კრემლში უთანხმოების მეორე აშკარა ნიშანია შემდეგი საერთაშორისო ხასიათის ინციდენტი: ოქტომბრის 22-23 რიცხვებში, წინასწარი შეთანხმების თანახმად, კრემლს ეწვია ამერიკის სახელმწიფო მდივანი ჟ. შულცი, რეიგან-გორბაჩოვის მომავალი ვაშინგტონში შეხვედრის დღის წესრიგისა და თარიღის საკითხებში საბოლოო გადაწყვეტილების მისაღებად. კრემლში, როგორც ჩანს, ყოყმანობდნენ, შულცს ახალი და მიუღებელი მოთხოვნები წაუყენეს და ასე ხელცარიელი გამოისტუმრეს უკან. ერთი კვირაც არ გასულიყო ამის შემდეგ და გორბაჩოვმა შევარდნაძე აფრინა ვაშინგტონში იმ დავალებით, რომ ის მზადაა უკვე ორივე მხარის მიერ მიღებული შეთანხმების თანახმად, ეწვიოს პრეზიდენტს მოსალაპარაკებლად და ხელშეკრულებებზე ხელის მოსაწერად ამ წლის 7-8 და 9 დეკემბერს. ეს მარცხიანი ფაქტი მეტყველებს, რომ გორბაჩოვის მთავარ შტაბში ერთსულოვნება არ სუფევს. რჩება შთაბეჭდილება, რომ ახლა გორბაჩოვს ეჩქარება რეიგანთან შეხვედრა შერკუთლი პრესტიჟის გასამაგრებლად.

გულბათი გულბათიშვილი

* * * * *

მ. გორბაჩოვის წიგნით და ორი ნომბრის მოხსენებით მიღებული შთაბეჭდილებების შესახებ ქვემოთ ვბეჭდავთ ორი ფრანგი ალიარებული „სოვეტოლოგის“: ქალბატონ ელენ კარერ დანკოსისა და ბ-ნ ალენ ბეზანსონის, და აკადემიკოს ანდრეი სახაროვის ინტერვიუს.

ელენ კარერ დანკოსი:

გაზ. „ფიგაროს“ კორესპონდენტის მიერ დასმულ კითხვებზე ქ-ნ ელ. კარერმა უპასუხა: გორბაჩოვის ადრინდელ სიტყვებსა და მის წიგნს შორის საოცარი განსხვავებაა და ამ შთაბეჭდილებას კიდევ უფრო აძლიერებს მის მიერ ორ ნომბერს წარმოდგენილი სიტყვაო. წიგნი ისეთ შთაბეჭდილებას სტოვებს, თითქოს ის დაწერილი იყოს სამი ერთმანეთისგან განსხვავებული პირისაგან. პირველი, რომელიც პრაგმატული,

დინჯი და უეშმაკო ჩანს, იმეორებს უკვე ბრეჟნევის ზეობის უკანასკნელ წლებში გავრცელებულ შეხედულებას: ეკონომიკაში საქმე ცუდადაა და ის უნდა შეიცვალოსო. მეორე ენება ისეთ მტკივნეულ საკითხებს, როგორც: კოლექტივიზაცია, წმენდები ან ავღანისტანია, რომლებზედაც წიგნში გამოთქმული აზრები გასაკვირველი უკანდახევია გორბაჩოვის ადრინდელ იმავე საკითხებზე გამოთქმული აზრებისაგან. მაგალითად კოლექტივიზაციაზე ნათქვამია, რომ ის იყო დიდი ისტორიული ეტაპი, ყველაზე მნიშვნელოვანი სოციალური ცვლილება ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ.

მართალია, რომ ის გატარდა შეცდომებით და გადაჭარბებული სიმკაცრით, მაგრამ უმისოდ ჩვენი ქვეყანა ვერ მიაღწევდა ახალ პროგრესსო. მეორე მაგალითი, სტალინური წმენდები მოხსენებულია მხოლოდ XX ყრილობასთან დაკავშირებით: „პარტიის XX ყრილობა იყო ერთი დიდი თარიღთაგანი ჩვენს კომპარტიის უახლოეს ისტორიაში, მას დიდი წილი მიუძღვის სოციალიზმის მშენებლობის თეორიასა და პრაქტიკაში, მიღებული იქნა მნიშვნელოვანი დადგენილებები მავნე სტალინის პიროვნების კულტის გავლენისაგან ჩვენი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების გასანთავისუფლებლადო. დაგვეთანხმებით, რომ „გადაჭარბებული“ და „ცუდი გავლენა“-თი ხსენება ისეთი მოვლენისა, რომლის დროსაც გადასახლებული და მოკლული იქნა მილიონობით ადამიანი, არის სულ ცოტა განსაცვიფრებელი XX ყრილობიდან ოცი წლის შემდეგ.

ცენტრალური ევროპის კრიზისები ასევე გადაკვრითაა მოხსენიებული და ასეპტიურებულია. ნათქვამია რომ: დიახ, სოციალისტურმა ქვეყნებმა გაიარეს სერიოზული კრიზისული მომენტები მათი განვითარების პერიოდში, ისინი გამოწვეული იყვნენ ხელისუფლებაში მყოფ პარტიების შეცდომებით და, რა თქმა უნდა, ბრალი მიუძღვის დასავლეთს, მაგრამ არა სოციალიზმს როგორც სისტემას.

ცივი ომის შესახებაც იგივე რეცეპტი: დასავლეთის ბრალი იყოო. მაგრამ ყველაზე დიდი უკან დახევა ავღანისტანის საკითხშია, რომლის შესახებაც გამეორებულია „საჯაროობის“ წინ არსებული ვერსია: ამ ქვეყანამ მრავალჯერ თხოვა დახმარება საბჭოთა კავშირს, რომ გამკლავებოდა შინაურ წინა-

აღმდევობას, გამოწვეულს სოციალისტური გარდაქმნებით, და დასავლეთის ჩარევას, საბჭოთა კავშირმა მხოლოდ მეთერთმეტე თხოვნის შემდეგ შეიყვანა იქ ჯარი, ის მზადად ჩვიდან ის გამოიყვანოს იმ პირობით, თუ შეწყდება გარედან ჩარევაო.

მესამე ნაწილი წიგნისა, მიუხედავად ზოგიერთი ახალი პოლიტიკური აზრებისა, თავისი ტერმინოლოგიითა და დასაბუთებით, გვიჩვენებს აგრეთვე ტრადიციონალისტის გამოსახულებას, რაც არანაკლებ უჩვეულოა. არაფერი ამ წიგნში არ სტოვებს წარსულთან კავშირის გაწყვეტის ისეთ შთაბეჭდილებას, როგორც ამას ჰქონდა ადგილი ნიკიტა ხრუშჩოვის დროს, მიუხედავად იმისა, რომ წიგნის ავტორი მას ქებით იხსენიებსო.

ჩემი შთაბეჭდილებაა, ასკვნის ქ-ნი ელენე, რომ ნაწარმოებები წარმოადგენს კომპრომისს მოძრაობასა და მის მოწინააღმდეგეებს შორის. ორ ნოემბერს წარმოთქმული სიტყვაც სრულიად თავსდება იგივე კომპრომისულ მიმართებაში და სარგებლობს იგივე საშუალო ტერმინებით წარსულის დახასიათებაში: სტალინის „ზედმეტი“; სტალინის „შეცდომა“ („ვინა“ რუსულად, რომელსაც შეცდომით თარგმნიან „კრიმინელობად“), „ათასობით“ მსხვერპლი და სხვა. ცხადია: წიგნი და სიტყვები გადმოგვცემენ გორბაჩოვის დღევანდელ სიძნელეებს, შეინარჩუნოს წარსულთან კავშირის გაწყვეტის მეტყველება.

(9.XI.87-ის „ფიგარო“ ელ. კარერ დანკოს: „კომპრომისის დრო“)

* * *

ა ლ ე ნ ბ ე ზ ა ნ ს ო ნ ი

ეს გამოჩენილი ფრანგი პოლიტოლოგი, გაზ. „ფიგაროს“ იმავ ე ნომერში მიცემულ ინტერვიუს ასათურებს „სტალინის მემკვიდერობა“-თი, რომლის თავისუფალი თარგმანი შემდეგია:

1917 წლის ბოლშევიკური გადატრიალებიდან 1921 წლამდე რუსეთმა დაჰკარგა 10% მცხოვრებლებისა; 1928-32 წლებში კოლექტივიზაციისა და შიმშილობისაგან 15 მილიონი ადამიანი დაიღუპა; შემდეგ, სტალინის სიკვდილამდე გჯრძელდა უწყვეტი ხოცვა-ჟლეტა. რუსეთის განვითარების დონე

დღეს გაცილებით უფრო ჩამორჩება დასავლეთისას, ვიდრე ამას ადგილი ჰქონდა 1913-ში. მაგრამ უნდა ვინაგანდამოთ იხილოთ ისიც თუ რა სამწუხარო გავლენა მოახდინა მან სხვა ხალხებზე. ჩვენ ვიცით, რომ ყველა ხალხმა, რომელიც კომუნისმის მბრძანებლობის ქვეშ მოხვდა, განიცადა დაახლოებით იგივე ბედი: ჩინეთში, ან უფრო ახლოსანს ვიეტნამში, ეთიოპიაში, ანგოლაში, ყველგან ჩვენ ვბოულობთ ათ პროცენტ დანაკარგს მოსახლეობისას, კომუნისტური ხელისუფლების დამყარებიდან სამი ან ოთხი წლის განმავლობაში.

ამას ემატება არაპირდაპირი შედეგები, რომელთაგან ყველაზე საშინელი იყო ჰიტლერიზმი, რომელიც კონფულსიური მიზანძვა იყო ბოლშევიზმის და ისეთივე საზარელი როგორც მისი მოდელი.

ბოლშევიკური გადატრიალების დღიდან დასავლეთს საბჭოთა კავშირი ჩვეულებრივ სახელმწიფოდ მიაჩნია. კოლექტივიზაციის წინ სტალინზედაც ისეთი აზრი იყო, როგორც დღეს გორბაჩოვზეა, რომ მას სხვა არა უნდა რა, გარდა მისი ქვეყნის განვითარებისა. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ასეთი შეხედულება გრძელდება ისე, რომ კავებებს (რომელიც მოდელი იყო გესტაპოსი) პატრონი ანდროპოვი მთელ მსოფლიოში წარმოდგენილი იყო ლიბერალ და რეფორმატორ სახელმწიფო მოღვაწედ, ხოლო გორბაჩოვი, რომელიც ანდროპოვის მოწაფეა, კიდევ უფრო გიჟურ იმედებს აღუძრავს მსოფლიოს. დღე არ გავა რომ გორბაჩოვის ქება არ ნახო პრესაში. ამ წლის აგვისტოს „ტაიმს მაგაზინში“ გორბაჩოვი წარმოდგენილი იყო შეერთებული შტატების პრეზიდენტობის თითქმის ღირსეულ კანდიდატად.

გორბაჩოვის პოლიტიკა რომ გაიგო, უნდა იცოდე მისი მიზანი. სტალინმა, რომ შეექმნა სამხედრო ინდუსტრია, რომელიც მას აკლდა ნაციზმის წინააღმდეგ, გულაგს მიმართა. გორბაჩოვს იგივე მიზანი აქვს, მაგრამ მას აღარ ჰყავს მის განკარგულებაში გლეხობა, მძიმე ინდუსტრიაში გამოსაყენებლად და გულაგში გასაგზავნად; აგრეთვე ის აწყდება სიძნელეებს, რომელნიც სტალინის დროს არ არსებობდნენ; ეს არის შავი ბაზრის ისეთი მასშტაბით განვითარება, რომ სსრკ-ს სექტორები მთლიანად – ადგილობრივი კომუნისტების

და გაეროვნებული მაფია — ხელიდან უსხლტება პარტიის კონტროლს. პარტიას რომ ლენინური ძალაუფლება დაეზღუდოს, გორბაჩოვმა გადაწყვიტა შავი ბაზრის ეკონომიკის განადგურება, რის შედეგადაც მან ის ცეპიც გაწყვიტა, რომელიც ავად თუ კარგად ასულდგმულეზდა საბჭოთა ეკონომიკას. მაღაზიები ცარიელია, სატვირთო მატარებლები მოძრაობენ საათში შვიდი კილომეტრის სიჩქარით, ვოდკა შეიცვალა მუხრუჭების სითხით ან წებოთი და ა. შ. მოკლედ, გამოსავალი არაა შიგნით და ერთი ოხუნჯობის მიხედვით, რომელიც მოსკოვში დადის, „დღეს „პერესტროიკა“, ხვალ „პერესტრელკა“.

მოხსენება, რომელიც გორბაჩოვმა ოქტომბრის რევოლუციის 70 წლისთავის შემთხვევისთვის გააკეთა, გვიჩვენებს, რომ მიმართულება აღებულია გამკაცრებისაკენ. ეს ითქვა, მაგრამ არ არის შესაძლებელი, რომ სსრკ -ს ძლიერების მიზნები მიღწეული იქნენ სტალინური მეთოდებით. მისი ხსნის გზა გადის საზღვარგარეთზე. ამაში მდგომარეობს მისი პოლიტიკური თამაში, რომელიც გამიზნულია იმისაკენ, რომ ევროპა გადააქციოს საბჭოთა სამყაროს მიმართ ისევე, როგორც გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკაა უკვე გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის მიმართ: ტექნოლოგიისა და სავაჭრო საქონლის მომმარაგებლად, რომელმაც უნდა ხელით ატაროს საბჭოთა ეკონომიკა. მის კამპანიას, მოხიბლოს ევროპა და მის სტრატეგიას, გააცალცაკეოს ევროპისა და ამერიკის თავდაცვის სისტემები არა აქვს სხვა მიზანი გარდა იმისა, რომ ხვალ შეიძლოს ბებერ კონტინენტს უკარნახოს ყველაზე სასარგებლო პირობები საბჭოთა კავშირის საყოველთაო პარაზიტუზმისა ევროპის ეკონომიკური ერთობისა და იაპონიის მიმართ.

* * *

ს ა ხ ა რ ო ვ ი ს ი ნ ტ ე რ ვ ი უ

მ. გორბაჩოვის მიერ ორ ნოემბერს წარმოთქმული სიტყვის შემდეგ, აკადემიკოსი ან. სახაროვი ტელეფონით დაუკავშირდა „რეიტერის“ სააგენტოს კორესპონდენტს, რომელსაც განუცხადა: „ოქტომბრის რევოლუციის 70 წლისთავის აღსანიშნავ საზეიმო სხდომაზე სიტყვით გამოსვლისას, გორბაჩოვმა

არ თქვა სრული სიმართლე იმ საშინელ ტერორზე, რომელიც მძვინვარებდა საბჭოთა კავშირში სტალინის მმართველობის პერიოდში, ოციანი წლების შუადან ორმოცდაათიან წლების დასაწყისამდე. მან მაგალითად თქვა, რომ: სტალინის მმართველობის პერიოდში დაიღუპა ათასობით უდანაშაულო ადამიანი, მაშინ, როცა დაღუპულთა რიცხვი, ცხადია, გაცილებით დიდიაო.

გორბაჩოვმა თავის სიტყვაში არაფერი თქვა, აგრძელებს ან. სახაროვი, პოლიტპატიმართა განთავისუფლებასა და რეაბილიტაციაზე. გორბაჩოვს არაფერი უთქვამს სინდისის ტუსაღებზე. მას იმედი გაუცრუა იმ ფაქტმა, რომ გორბაჩოვს თავის გამოსვლაში სიტყვაც კი არ დაუძრავს სისხლის კოდექსის იმ სამი მუხლის გაუქმებაზე, რომლებითაც ასამართლებენ ხოლმე საბჭოთა მოქალაქეებს, თავიანთი აზრის გამოთქმის გამო და სხვა.

მეორე მხრით, ან. სახაროვმა ინტერვიუ მისცა ყოველკვირეულ „მოსკოვსკიე ნოვოსტის“ საბჭოთა ტელეხედვის მიერ გადაცემული დოკუმენტური ფილმის „რისკ“-ის შესახებ. ფილმში ნაჩვენებია: თუ როგორ დასაჯეს სტალინის ბრძანებით საბჭოთა წითელი არმიის მეთაურები. ამ ფილმს სახაროვმა კარგი შეფასება მისცა, მაგრამ ზოგიერთ ხარვეზზედაც გაამახვილა ყურადღება, მაგალითად: თუმცა ფილმში ასახულია საბჭოთა ისტორიის მრავალი ტრადიკული ეპიზოდი, იგი მაინც ვერ ამბობს სრულ სიმართლეს წარსულის საშინელებებზეო; ფილმში სრული სიმართლით არ არის თქმული, თუ როგორ ჩაიდგო ხელში საბჭოთა კავშირმა ატომური ბომბის საიდუმლოება. **1950 წელს** ეს საიდუმლოება საბჭოებს იდეოლოგიური მოსაზრებით გადასცა გერმანიაში დაბადებულმა **კლაუს ფუქსმა**, რომელიც დიდი ბრიტანეთისა და ამერიკის შ. შ. -ში ატომურ ცენტრებში მუშაობდა. ის შემდეგ ინგლისში გაასამართლეს, ცხრა წელი გაატარა პატიმრობაში და შემდეგ დასახლდა აღმოსავლეთ გერმანიაში.

საბჭოთა კავშირისათვის ატომური საიდუმლოების გადაცემის ბრალდებით, **1953 წელს**, ამერიკის შ. შ. -ში სიკვდილით იქნენ დასჯილნი ცოლ-ქმარი როზენბერგები. „ჩვენ ვერ დავფარავთ იმ ფაქტს, რომ როზენბერგების სიკვდილით დასჯა წარმოადგენდა ამერიკის კონტრაზვერვის შურძიების აქტს

კლაუს ფუქსის მოქმედების გამო: ამ ფილმში ხსენებული არ ყოფილა საბჭოთა რაკეტების გაგზავნა კუბაში 1962 წლის, რამაც შეერთებული შტატები და საბჭოთა კავშირი ატომური ომის ზღვარზე დააყენა. საბოლოოდ ხრუშჩოვმა გაიტანა კუბიდან საბჭოთა რაკეტები პრეზ. კენედის დაპირების სანაცვლოდ, რომ შეერთებული შტატები არ დაესხმოდა თავს კუბასო, განაცხადა აკადემიკოსმა სახაროვმა.

მიმართვა ს. კ. კომპარტიის ცენტრ-კომიტეტის გენ. მდივანს მ. ს. გორბაჩოვს!

გესურს გაცნობოთ, რომ მიმდინარე წლის მაისში თბილისში გამოვიდა ს. კ. კომპარტიის მდივანი ე. ლიგაჩოვი და მოითხოვა ქართველ სტუდენტთა პროცენტის შემცირება თბილისის სახ. უნივერსიტეტში. ამის შემდეგ, უნივერსიტეტის რექტორმა, ნოდარ ამალღობელმა გამოაცხადა უნივერსიტეტში რუსული სექტორების შექმნა მათემატიკის, ქიმიისა და ფიზიკის ფაკულტეტებზე, ქართულ ჯგუფთა გაუქმების ხარჯზე. მან ეს გააკეთა უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოსთან მოუთხოვრებლად.

ამისა გამო, წელს, ქართულ სექტორზე მისაღებთა კონტიგენტი ოთხასი კაცით შემცირდება. რუსულ სექტორთა გახსნა კიდევ უფრო გააუარესებს თბილისის სახ. უნივერსიტეტში ქართული სკოლების კურსდამთავრებულთა ჩარიცხვის შესაძლებლობებს და ეს კიდევ უფრო გააძლიერებს საქართველოდან ქართველი ახალგაზრდების მიგრაციას. უკვე დღეს ყველი მეოთხე სტუდენტი ქართველი სწავლობს საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებულ უმაღლეს სასწავლებლებში.

ქართველი ახალგაზრდობის ეროვნული დისკრიმინაციის შეწყვეტის მიზნით, ჩვენ მოვითხოვთ, რომ მიმდინარე წელსვე, მისაღები გამოცდების დაწყებამდე (1 აგვისტო) აღდგენილი იქნას გაუქმებული ქართული სტუდენტური ჯგუფები და თავიდან იქნას აცილებული ამგვარი ფაქტები სხვა უმაღლეს ან საშუალო სკოლებში.

მიმართვა დათარიღებულია: 1987 წ. 7 ივლისით და მას ხელს აწერენ: ზვიად გამსახურდია და მერაბ კოსტავა.

გ ა დ ა ს ა ხ ლ ე ბ უ ლ ი მ ე ს ხ ე ბ ი ს მ ე მ ა რ ტული
თ ვ ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ხ ა ლ ხ ი ს ა დ მ ი

ძმებო და თანამემამულენო! მოგმართავთ ისტორიული უსამართლობით თქვენგან მოწყვეტილი მესხები. 37 წლის მანძილზე ვეწევით ბრძოლას სამშობლოში დაბრუნებისათვის, იმ მშობლიურ ხალხთან შეერთების მიზნით, რომლისგანაც უკანონოდ მოგვწყვეტეს 1944 წლის 15 ნოემბერს.

არავინ არ უნდა დაივიწყოს, რომ გადასახლების დროს დაიღუპა ორმოცი ათასი კაცი (გადასახლებულთა მესამედი), მათ შორის, 17 ათასი ბავშვი.

ჩვენი შრომისმოყვარე მიწათმოქმედი ხალხი, რომელსაც დღეს სამშობლო არ გააჩნია, უსახლკარო მომთაბარედაა ქცეული. ყველამ მტკიცედ უნდა იცოდეს, რომ ის, ვინც სამშობლოს კარგავს, ამით ყველაფერს კარგავს.

ჩვენი ხალხი, რომელმაც თურქი სულთანებისა და რუსი მეფეების უღელქვეშ ნაწილობრივ დაკარგა ქართული ენა, ეროვნულობა და გვარები, სპჭოთა პერიოდში, გადასახლების შედეგად, ყველაფერ ამას საბოლოოდ კარგავს.

ქართ. ხალხმა უნდა იცოდეს მთელი თავისი ტრაგიკული ისტორია: ისტორიულად მისი ორგანული ნაწილი—მაჰმადიანი მესხები გადასახლებისას მოატყუეს. ჩვენ გვითხრეს, რომ გადასახლება დროებითი ამბავია, რაც საგანგებო გარემოებებითაა გამოწვეული, მაგრამ ეს გადასახლება დღემდე გრძელდება. საქართველოში ცხოვრებისა და შრომის უფლება ყველას უნდა ჰქონდეს, მაგრამ ეს გადასახლება დღემდე გრძელდება. საქართველოში ცხოვრებისა და შრომის უფლება ყველას უნდა ჰქონდეს, მაგრამ ეს გადასახლება დღემდე გრძელდება. საქართველოში ცხოვრებისა და შრომის უფლება ყველას უნდა ჰქონდეს, მაგრამ ეს გადასახლება დღემდე გრძელდება.

მოგმართავთ თხოვნით, დაგვეხმაროთ სამშობლოს მოპოვებაში. ჩვენმა შვილებმა მხოლოდ სამშობლოში შეიძლება შეიგნონ, რომ მათ ძარღვებში ქართული სისხლი სჩქედს, რომ ისინი უგვარონი და უჯიშონი არ არიან და მათ მიწებზე უხსოვარ დროიდან ცხოვრობდნენ მათი წინაპრები. ისინი თავიანთ სამშობლო საქართველოს უნდა ემსახურებოდნენ.

თანამედროვე საქართველოსთვის სამარცხვინოა, რომ ჩვენს წინაპართა ხელით ნაგები ოდესღაც აყვავებული ტერიტორიები დღეს გაუყაცრიელებული და დარბეულია. ერთობლივობით ჩვენმა თაობამ უნდა მოაშოროს ჩვენს ისტორიას ეს სამარცხვინო ლაქა და ამით აღადგინოს ისტორიული სამართლიანობა.

მიმართვა დათარიღებულია: 1982 წლის 14 თებერვლით, მას ხელს აწერენ: ჰალილ უმაროვ-გაზალიშვილი, ლიუბოვ ჯემალ-აბაშიძე და დურსუნოვ ფატალი-მანიაძე.

(რადიო „თავისუფლების“ გადაცემიდან)

*** **

კ ა ვ კ ა ს ი ი ს ს ა უ დ ე ლ ტ ე ხ ი ლ ო რ კ ი ნ ი გ ზ ა

ამ სამთო მაგისტრალის რეალიზაცია უკვე სამი წლის წინად დაწყებულია და მისი დამთავრების ვადა 15 - 20 წლითაა ნავარაუდები. მისი სიგრძე სულ 188 კილომეტრია და მისი 120 კილომეტრი საქართველოს ტერიტორიაზე ძევს.

რკინიგზის ამ მაგისტრალის მშენებლობა ჩეჩენ-ინგუშეთის ტერიტორიაზე დაწყებულია, სადაც გამომჟღავნდა, რომ მის შედეგად ძვირფასი ისტორიული ძეგლები დაზიანებულან. ამას გამოუღვიძებია ქართველები და საინფორმაციო საშუალებებში გაიმართა პოლემიკა მოწინააღმდეგეთა და მომხრეთა შორის. (აღბათ ამას ხელი შეუწყო „გარდაქმნის“, საჯაროობისა“ და „დემოკრატიზაციის“ პოლიტიკამაც.)

კრიტიკის პირველი ზალპი შესანიშნავმა პუბლიცისტმა აკაკი ბაქრაძემ გახსნა 20 მარტის „ლიტერატურული საქართველო“-ს ფურცლებიდან. მან თავისი ბასრი კალმით ამხილა რა ის მავნე და დამღუპველი შედეგები, რაც ამ გზის მშენებლობით შესაძლებელია რომ ჩვენს ქვეყანას მოუვიდეს, განცვიფრება გამოთქვა, რომ ქართული საზოგადოება გაურკვეველ გულგრილობასა და პასიურობას იჩენს ასეთი ეროვნული მნიშვნელობის საქმეში.

ამის შემდეგ კამათში ჩაერთო თითქმის მთელი ნაღები ინტელიგენცია, აღაპარაკდა პრესა, რადიო და ტელეხედავა ხელისუფლების და მშენებლობის ინჟინერ-დამპროექტებელთა წარმომადგენლები ირწმუნებიან, რომ კავკასიონის საუდელტეხილო გზის აშენების საჭიროებას მოითხოვს ჩვენი ქვეყნ-

ის ეკონომიკა, მისი შემდეგი განვითარების პერსპექტივები, მიუვალ მთიან რაიონებში ის სიცოცხლესა და თანამედროვე სიკეთეს შეიტანს, ხოლო პროექტებით ისეა გათვალისწინებული, რომ არც ისტორიული ძეგლები და არც გარემო არ დაზიანდეს.

მოწინააღმდეგენი კი ამტკიცებენ პირიქით:

ა) რკინიგზის მაგისტრალის ახლო-მახლო განადგურდება ან დაზიანდება ისტორიული ძეგლები და არქეოლოგიური არეები. ბ) მას შეეწირება ჩვენი სამშობლოს მარჩენალ ბედლის-მუხრანის ველი და ჩვენი მთიანეთის ბუნებისა და ხალხის უნიკალური თავისებურება. გ) გაიჩეხება დიდ სივრცეებზე ტყეები, რაც დიდ კლიმატურ ცვლილებებს გამოიწვევს მთელ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში. დ) მაგისტრალის მშენებლობისას და შემდეგაც რკინიგზის საექსპლოატაციოდ მოყვანილი იქნება უცხო მუშახელი, რაც დამღუპველი იქნება ქართველი ერის მომავლისთვის და სხვა...

ბოლოს და ბოლოს ამ გაბედულმა კრიტიკულმა გამოხვლებმა და მასიურად ხელმოწერილმა პეტიციებმა ის ნაყოფი მაინც გამოიღეს, რომ ხელისუფლებმა საზოგადოებისაკენ ნაბიჯები გადადგეს: აღიარეს, რომ დაშვებული იყო ზოგიერთი შეცდომები, დროებით შეაჩერეს სამუშაოები, საჭიროდ დაინახეს მაგისტრალის მშენებლობისადმი საზოგადოებრივი, სამეცნიერო და ტექნიკური კონტროლი, საჭიროდ დაინახეს სპეციალური კომისიის დაარსება, მშენებლობის პროექტის ეკოლოგიური, კულტურული და დემოგრაფიული მხარეების შესასწავლად. 22 მაისს საქ. კომპარტიის ც. კ. ბიუროს და მინისტრთა საბჭოს გაერთიანებულმა საბჭომ დაადგინა შექმნა „საზოგადოებრივი საკონსულტაციო საბჭოსი“, აკადემიკოს თავხელიძის თავმჯდომარეობით და მისი დანიშნულებაა შეისწავლოს საზოგადოების წინადადებები. 29 მაისს კი მოწვეული იყო საქ. კ. პ. ც. კომიტეტის ბიუროსა და მინისტრთა საბჭოს პრეზიდიუმის გაერთიანებული გაფართოებული სხდომა, რომელშიც მონაწილეობას ღებულობდნენ: პარტიული, საბჭოთა, პროფკავშირული, კომკავშირული პასუხისმგებელი მუშაკები, საინისტროებისა და უწყებების ხელმძღვანელები, სამეცნიერო და შემოქმედი ინტელიგენციის, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა წარმომადგენლები, დამპროექტებელი.

და მშენებელნი. 5 და 12 ივნისს „ლიტერატურულმა საქართველომ“ მრგვალი მაგიდა გამართა საუღელტეხილო რკინიგზის შესახებ, რომელზედაც წარმოდგენილმა ცნობილმა არქეოლოგებმა, ისტორიკოსებმა, ეკოლოგებმა, ინჟინერ-დამპროექტებლებმა ურთიერთ საწინააღმდეგო შეხედულებები და მოსაზრებები გამოთქვეს. ერთი სიტყვით, დებატები გრძელდება, ხელისუფლებამ უკან დაიხია და საჭიროდ დაინახა საზოგადოებრივი აზრის დამუშავება და მომზადება. უკანასკნელი სიტყვა, რა თქმა უნდა კრემლს ეკუთვნის. მაგრამ ისიც მნიშვნელოვანია, რომ მოწინავე ქართული საზოგადოება ამოძრავდა და აწი მისთვის პირში ლაგამის ამოდება ადვილი აღარ იქნება.

კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზა რუსეთის სახელმწიფოსათვის, როგორც ეკონომიურად, ისე სამხედრო-სტრატეგიულად, დიდმნიშვნელოვანია. საქართველოსათვისაც მას შეეძლო სიკეთის მოტანა, საქართველო რომ სუვერენული სახელმწიფო იყოს და ეს საერთაშორისო მნიშვნელობის მაგისტრალი, რომ სუვერენ სახელმწიფოთა ხელშეკრულებით შენდებოდეს, როგორც მაგალითად ლა მანშის ზღვის ქვეშა ტუნელი, რომელიც ინგლისს საფრანგეთთან და მით მთელ კონტინენტთან ხმელეთით დააკავშირებს. სავალალოდ ჩვენდა, ეს ასე არ არის!

ეს მაგისტრალი იმ მიწა-წყალზე, იმ მთებში გადის სწორედ, სადაც, შემოსევების, ეროვნული ძნელბედობის ყველ მომენტში, ქართული სული თავს აფარებდა, ძალას იკრებდა, რომ ისევ რისხვად დაშვებულყო ქარაფებიდან ბარისაკენ. მარტო ვაჟკაცობა არ უშველიდა, ამ მიუვალმა მთებმა გადაარჩინეს ქართველი კაცი. ამ მტისთვის მიუდგომელ თავშესაფარს როცა გაცლიან, არ შეიძლება გული წუხილმა არ ავივსოს.

ეს ჩვენი ეროვნული ბასტიონი უკვე ოციოდე წლის წინად მოარღვიეს, როცა მთიელები ძალით აჰყარეს მამა-პაპათა ადგილებიდან და ბარში საცხოვრებლად ჩამოასახლეს. ახლა მცხოვრებთაგან დაცარიელებულ ადგილებში, რკინიგზა ხელს შეუწყობს უცხო ეროვნულ ელემენტთა ჩამოსახლებას. კრემლისათვის ეს ორმაგად სასარგებლოა. ქართველებს ბაი-

კალ-ამურის მაგისტრალზე აგზავნიან სამუშაოდ, რუსებს კი კავკასიონის მაგისტრალის საშენებლად და საექსპლუატაციოდ გამოაგზავნიან, ამას რად უნდა ლაპარაკი, ესაა საბჭოთა დაუწერელი, მაგრამ დაწერილზე ბევრად უფრო პატივცემული, კანონი. რუსი თუ არარუსი, რა ეთნიურ ჯგუფსაც არ უნდა ეკუთვნოდეს ეს მუშახელი, ის უნებური აგენტია რუსული ენისა და რუსული კულტურისა.

მშვიდობით მუხრანის ნოყიერო ველებო! მშვიდობით ფშავხევსურეთის პოეზიისა და ლეგენდების მხარეგ! ასე საბედისწეროდ დგას საკითხი.

ახლა, როცა საჰაერო ტრანსპორტის ხანაა, რომელიც სწრაფად უმჯობესდება და სულ მეტად რენტაბელური ხდება, ამ სიმაღლის მთებზე რკინიგზის გაყვანა, ჩვენ დიდ პროგრესულ და მომგებიან საქმეთ არ მიგვაჩნია. ასეთი ზღაპრული კაპიტალდაბანდება, როგორც საჭიროა კავკასიონის უღელტეხილზე რკინიგზის გასაყვანად, რომ მოხმარებოდა საავტომობილო გზატკეცილების მშენებლობას, ეს იქნებოდა გაცილებით უფრო სასარგებლო და პროგრესულიც, მას თან მოყვებოდა ეკონომიური აღორძინება, განავითარებდა ტურიზმს და ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება, ისევ პირს აქნევიანებდა მთისაკენ მთიელს და, რატომაც არა, ბარელსაც.

რუსებმა მეორე მსოფლიო ომით ისარგებლეს და ეთნიურად გაანადგურეს: ჩრდილო კავკასიელი ხალხები, ყრიმის მკვიდრი თათრები, გერმანელები. ჩვენს განადგურებას ეკონომიური ღონისძიებებით ანხორციელებენ და ამ საქმეში მათ ბევრი ქართველი სიხარულით ხელს უწყობს. უცხო მუშახელით აშენებენ ჩვენი ქვეყნის მასშტაბით გრანდიოზულ ჰიდროელექტროსადგურებს, მძიმე და მსუბუქი ინდუსტრიის ფაბრიკა-ქარხნებს და ისედაც ეთნიურად აჭრელებულ ჩვენს ქვეყანას კიდევ უფრო და უფრო აჭრელებენ, რითაც ქვეყანა გამიზნულად მიჰყავთ ლიბანიზაციისაკენ.

ვ ე რ ე ლ ი

ფილიპე მახარაძის საფლავის აფეთქების ცნობა

„ფრანს პრესის“ სააგენტომ, რვა ოქტომბერს, მოსკოვიდან გადმოსცა ცნობა, რომ: „ორშაბათს, 5 ოქტომბერს, თბილისში

ააფეთქეს ქართველი ბოლშევიკის, ფილიპე მახარაძის საფლავი". სააგენტოს ეს ცნობა ტელეფონით მიუღია თბილისში ან. შვიდში, კორესპონდენტის შეკითხვაზე, თბილისის ქალაქის საბჭოს წარმომადგენელს უპასუხნია, რომ: „ინციდენტს კი ჰქონდა ადგილი, მაგრამ საფლავი არ აუფეთქებიათ“.

*** *** *** ***

გ უ დ ა ვ ე ბ ი ს მ ა მ ა ც ი ო ჯ ა ხ ი

წელს 12 ივლისს გუდავთა ოჯახი, საბჭოთა ქვეშევრდომობიდან განთავისუფლებული და ემიგრირებული, მოსკოვიდან ვენაში ჩამოფრინდა ტრანზიტით, რომ მალე ამერიკის შ. შ. გაემგზავროს საცხოვრებლად. ეს შესანიშნავი ოჯახი შედგება: ძმები თენგიზ და ედუარდის (პირველი 34 წლისაა, მეორე-32-ს, ორივე ექიმი), დედისა-რაისა უვაროვა-და თენგიზის მეუღლე-მარინა ტერზიანისაგან. მარინა ფეხმძიმედ გახლდათ, თავისუფალ მიწაზე დადგა თუ არა ფეხი, ბევრი აღარ დაუყოვნებია და ოჯახს ვაჟიშვილი შესძინა, რომელსაც კავების მსხვერპლ ბაბუის სახელი-ზურაბი დაარქვეს.

ძმები გუდავების სახელი ჩვენთვის გვიან გახდა ცნობილი, მხოლოდ მაშინ, როდესაც ისინი ერთი წლის წინად გაასამართლეს და მკაცრად დასაჯეს.

მათი დისიდენტური მოღვაწეობა ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს დაწყებულა, ამ ათი წლის წინად. მათი აქტივიზმი შეუმჩნეველი არ დარჩენილა ანდროპოვის უწყებისათვის, მათ წინააღმდეგ სისხლის სამართლის ბრალდება შეუკოწიწებიათ, რომლის მიხედვითაც სასამართლოს მათთვის ოთხი და სამი წლის პატიმრობა მიუსჯია.

პატიმრობის მძიმე პირობებს მათი მებრძოლი ბუნება ვერ გაუტეხნია, განთავისუფლების შემდეგ თბილისში დაბრუნებულებს სხვებთან ერთად, ჰელსინკის ხელშეკრულებათა შესრულების სამეთვალყურეო ქართული ჯგუფი განუახლებიათ, რომელიც ზ. გამსახურდიას, მ. კოსტავასა და ვ. რცხილაძის დაპატიმრების შედეგად უმოქმედოდ ყოფილა. ამის პარალელურად მათ ბრძოლის ახალი, თავისებური და საინტერესო ორგანიზმი--მუსიკალური ანსაბლი ჩამოუყალიბებიათ, „ფანტომის“

სახელწოდებით. ამ ანსამბლის შესახებ თვით ძმებმა გულდავი-
ბმა შემდეგი განუცხადეს რადიო „თავისუფლების“ ქართული
რედაქციის თანამშრომელს:

„საქ. სამართალდაცვის აქტივისტთა მიერ შექმნილი მუსიკა-
ლური ჯგუფი „ფანტომი“ საკმაოდ ეფექტური იყო; მასზე ხე-
ლისუფალთ უცხად მოახდინეს მკვეთრი რეაქცია და მასაც
იგივე ბედი ეწია, რაც საქართველოს „ჰელსინკის“ ჯგუფს.
საქმე მხოლოდ იმ სიძულვილში არ მდგომარეობს, რომელსაც
ხელისუფლების წარმომადგენლებში იწვევს ამავე სახელწოდე-
ბის ამერიკულ თვითმფრინავებთან ანსამბლის სახელწოდებით
წარმოშობილი ასოციაციები.

ანსამბლი დააარსეს სხვადასხვა ეროვნების, ძააკის, სარწ-
მუნოების, მრწამსისა და ბედის მქონე ადამიანებმა, რომლე-
ბსაც აერთიანებდათ ერთადერთი რამ: ყველი მათგანი თავის-
თავად წარმოადგენდა პრობლემას, რომელთა დანახვა ხელი-
სუფალთ დაეინებით არ სურთ, თითქოს ესენი ხალხსაც კი
არ წარმოადგენენ, არამედ არ არსებულ სულებს—ფანტომებს.
ესენი იყვნენ სხვადასხვა ერის წარმომადგენელი ემიგრაცია-
ზე უარტქმულები, რელიგიური აქტივისტები: კათოლიკები,
მართლმადიდებლები, ებრაელები, და სხვა. მათ აერთიანე-
ბდა მოქალაქეობრივი სინდისი, თავისი წვლილის შეტანის სურ-
ვილი იმ პრობლემათა გადაწყვეტაში, რომლებმაც ისინი ერ-
თად შეჰყარა. ისინი ასევე გააერთიანა ერთობლივმა რწმენ-
ამ იმაში, რომ შესაძლებელია უკეთესობისაკენ რთმეს შეც-
ვლა. კონცერტებს ბინებზე ვაწყობდით ყველი თვის ბოლო
კვირას, რელიგიურ და სხვა დღესასწაულებისას, ხოლო უც-
ხოელ სტუმრებისათვის კი—ნებისმიერ დროს.

საკონცერტო პროგრამები მრავალმხრივი იყო: კლასიკური
მუსიკა, რელიგიური საგალობლები, თანამედროვე ესტრადუ-
ლი მუსიკა, ხალხური სიმღერები, ლექსები, რომანსები.
ვასრულებდით ბახის, ვივალდის, ლენონის, ელინგტონის ნაწა-
რომებებს. გვქონდა საცეკვაო ნომრებიც და პოეზიის ნაწი-
ლიც. ამ მოვლენის განსაზღვრა შეიძლებოდა დევიზით: „ხე-
ლოვნება ჰუმანიტარულ უფლებათა დარღვევების წინააღმდეგ“.

ჩვენ მიზნად ვისახავდით ამგვარი მოღვაწეობით როგორც
საბჭოთა, ასევე დასავლეთის საზოგადოებრიობის ყურადღე-

ბის მიპყრობას საბჭ. კავშირში ადამიანის უფლებების დაცვისადმი უპასუხისმგებლო მდგომარეობაზე. ჩვენ ველოდებით, რაც კი შეგვეძლოს, რომ ხელოვნების საშუალებით გაგვემტკიცებინა იმათი რიგები, ვინც გულგრილობას არ იჩენდნენ ათასობით საბჭოთა ემიგრაციაზე უარქმულისა და დანაწევრებული ოჯახების წევრთა ბედისა და სინდისის ტუსაღების: სახაროვის, ი. ორლოვის, ა. შარანსკის, მ. კოსტავას, ა. მარჩენკოს, ან. კორიაგინის, ი. ბეგუნის, ირ. რატუშინსკაიასა და ბევრ სხვათა ტრაგიკული მდგომარეობისადმი...“

1985 წელში თენგიზი დააპატიმრეს და თითქმის ერთი წლის განმავლობაში კაგების საგამომძიებლო იზოლატორში ტანჯავდნენ, სანამ გაასამართლებდნენ. შვილი რომ ამ მდგომარეობიდან ეხსნა, ქალბატონი რაისა ამერიკის საელჩოში შეიქრა, მოსკოვში, რის შემდეგ ისიც დააკავეს, ხოლო მათი ბინა პოლიციის მერ იყო იზოლირებული. სწორედ მაშინ იყო, რომ ელჟარდ გულავეამ ბალკონზე გააკრა ტრანსპარანტი წარწერით: „კაგებე შეწყვიტე გულავეების დევნა“. ამ მიზეზით ისიც დააპატიმრეს, გაასამართლეს „ბოროტი ხულიგნობის“ ბრალდებით და მიუსაჯეს ხუთი წლით მკაცრ პირობებში პატიმრობა. თენგიზი ცალკე გაასამართლეს და „ანტისაბჭოთა აგიტაცია-პროპაგანდის“ ბრალდებით შვიდი წლით პატიმრობა და სამი წლით გადასახლება მიუსაჯეს.

ამ გაზაფხულზე პოლიტპატიმრები თბილისში დააბრუნეს, სადაც მათ დაუწყეს დამუშავება იმ მიზნით, რომ ხელი მოეწვრინებიათ განცხადებაზე: აღარ გააგრძელებენ კანონგარეშე საქმიანობას, რაზედაც გულავეებმა ისევე, როგორც სხვა ქართველმა პოლიტპატიმრებმა მტკიცე უარი განაცხადეს.

კიდევ საშიშროება გაფიცვა და როგორც იქნა გულავეებიც გაანთავისუფლეს პატიმრობიდან. მათ ღიძხანს აღარ დააყოვნეს და აძრეს შუამდგომლობა ემიგრირებისათვის. მათ ხომ ღიდი ხნის წინად ჰქონდათ უარი განცხადებული საჭოთა მოქალაქეობაზე. კაგებემ ამჯერად მათ ხელი აღარ შეუშალა, მაგრამ უკანასკნელ წუთამდე ემიგრირების ნებას არ აძლევდნენ თენგიზის მეუღლე მარინას.

როგორც გულავეების ინტერვიუდან ირკვევა, ზვიად გამსახურდიას და მერაბ კოსტავას, სხვებთან ერთად, განუახლე-

ბიათ უფლებებისათვის ბრძოლა, კერძოდ, ახლა მათ დაუარსებიათ „ქართველ პოლიტპატიმართა განთავისუფლების კომიტეტი“, რომლის წარმომადგენლობაც საზღვარგარეთ დაუარსებულ ლი ჰქონებია თენგიზ და ელუარდ გუდაგებს.

სამართლდამცველების მომავალ საქმიანობის და საქართველოს პრობლემების შესახებ, ძმებმა გუდაგებმა შემდეგი მნიშვნელოვანი განცხადება გააკეთეს, ზემოდ აღნიშნულ ინტერვიუში:

„ქართველი სამართლდამცველებისთვის, ბუნებრივია, უპირველესი მნიშვნელობა აქვს საკუთარი ერის პრობლემებს, ვინაიდან ვერცერთი პიროვნება ვერ იქნება თავისუფალი, სანამ დამონებულია მთელი ერი. უაღრესად რთულია ეროვნული პრობლემატიკა, თუმცა არის მასშიც აბანური ჭეშმარიტებაც. ერის უფლება, იყოს თვითმყოფადი და დამოუკიდებელი, ისეთივე პირველადია, როგორც პიროვნების უფლება— იცხოვროს თავისუფლად, ციხის გარეშე. ერთადერთია ერის ნება-სურვილის გამოვლინების მექანიზმიც— დემოკრატიული პროცედურა, ესე იგი რეფერენდუმი, კენჭისყრა, კამპანია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში, როცა თანაბარია შესაძლებლობები ამა თუ იმ არჩევანის პროპაგანდისათვის. გაუთავებლად შეიძლება კამათი იმის თაობაზე: ესაჭიროება თუ არა საქართველოს საბჭო. კავშირიდან გამოსვლა, რაც, სხვათა შორის, კონსტიტუციითაა გარანტირებული. თუმცა, ფაქტი ფაქტად რჩება საქართველოს ჩართვა რუსეთის გავლენის სფეროში არ ყოფილა კანონიერი არც მეფე ერეკლე მეორის დროს და არც 1921 წელს, როცა წითელმა არმიამ დაიპყრო სუვერენული სახელმწიფო და დაამხო კანონიერი მთავრობა. საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა, არის ბრძოლა დემოკრატიისათვის, და პირიქით. ამით, ქართველი ნაციონალისტები ძირეულად განსხვავდებიან ბასკებისა თუ ირლანდიელებისგან, რომლებსაც გააჩნიათ ყველა შესაძლებლობა თავიანთი პროგრამების განხორციელებისა დემოკრატიული გზით. პირველ შემთხვევაში, ესაა დემოკრატიისათვის ბრძოლა, ხოლო მეორეში, მის წინააღმდეგ. არ შეიძლება ამის ერთმანეთში არევა დღეს, როცა საბჭოთა კავშირი ხმამაღლა გაჰყვრის, ყველას გასაგონად, საკუთარი რეჟიმის რომელიღაც

„დემოკრატიზაციის“ შესახებ, რატომღაც არაფერი ისმის იმის შესახებ, რომ მოსკოვმა შესცვალა თავისი დამოკიდებულება ქართველი ხალხის უფლებაზე — დემოკრატიული გზით გადაწყვიტოს მისთვის ყველაზე არსებითი საკითხი, საქართველოს სუვერენობისა თუ არასუვერენობისა. თუ ლაპარაკია დემოკრატიზაციის შესახებ საბჭოთა კავშირში, — ამ მრავალეროვან სახელმწიფოში, სწორედ ამ საკითხითაა საჭირო დაწყება. საქართველოს ყველა ნაციონალური პრობლემა სწორედ ამ საკითხიდან გამომდინარეობს და ძნელია მისი უგულვებელყოფა. ავიღოთ, მაგალითისთვის, რუსიფიკაციის, ან უფრო სწორად, განქართველების პრობლემა. არაა საჭირო იყო დიდი სპეციალისტი, რომ დაინახო, საკუთრივ, თუ როგორ ეცემა წლიდან წლამდე ქართველი მოსახლეობის პროცენტი მშობლიურ მიწაზე, როგორ ირიყება სულ უფრო მეტად ქართული ენა მოწინავე მეცნიერებისა და ადმინისტრაციულ მოღვაწეობიდან, როგორ ქრება ქართველებში ქრისტიანული და რაინდული სულისკვთება, ოფიციალურად წახალისებული კონფორმისტული აღზევების დაწოლის ქვეშ. ბოროტებაა ეს თუ სიკეთე საქართველოსათვის, პასუხი ამას უნდა გასცენ თვით ქართველებმა მხოლოდ დემოკრატიული პროცედურის ვითარებაში, და პირდაპირი პასუხით კითხვაზე: სურთ მათ თუ არა ნათესაობა თავიანთ „დიდ ძმა“ რუსეთთან?

ან კიდევ, ავიღოთ ისტორიულ ძეგლების დაცვის პრობლემა მოსკოვისათვის სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს სამხედრო ობიექტების მოწყობას თურქეთისა და ირანის მოსაზღვრე რაიონებში. ხოლო თვით ის ფაქტი, რომ საარტილერიო პოლიგონი დავით გარეჯში, ანდა აეროდრომი კოპიტნარში ანგრევს ისეთ მიმდებარე უნიკალურ ტაძრებს, როგორცაა მაგალითად გელათის ტაძარი, მოსკოვისთვის არაა ესოდენ მნიშვნელოვანი, ხოლო ქართველებისათვის, რა უფრო მნიშვნელოვანია მათთვის?

დღეს, საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ყველაზე მწვავედ დგას ტრანსკავკასიური სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობის საკითხი. სიმბოლურია, რომ ეს იქნება უმოკლესი სარკინიგზო ხაზი საქართველოდან რუსეთში, თუმცა საკითხი იმაშია: სურს კია ეს საქართველოს? საქარ-

თველოს ფართო საზოგადოებრიობა წინააღმდეგაა ამ პროექტისა. მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ეკოლოგიური დემოკრატიული, კულტდაცვითი, და თვით ეკონომიკური თვალსაზრისით, ამგვარი მშენებლობა არახელსაყრელი და სახიფათოა ქართველი ერისთვის. უკვე გაიგზავნა პეტიციები საბჭოთა მთავრობის სახელზე, რომლის ავტორები მოითხოვენ ამ მშენებლობის შეწყვეტას. პეტიციებს ხელი მოაწერა ასობით ხალხმა, მათ შორის არიან ინტელიგენციის წარმომადგენლები, სტუდენტები, მუშები, გლეხები, დისიდენტები.

მშენებლობა გრძელდება. სამუდამოდ ნადგურდება უძველესი ისტორიული ძეგლები, მთელი არქეოლოგიური ზონები. მახინჯდება თვითმყოფადი ბუნებრივი გარემო ფშავ-ხევსურეთის მთიანი რაიონისა, რომლის გავლითაც აგებენ რელსებსა და შპალებს. დაგეგმილია ვეებერთელა ტყეების მასივების გაჩეხვა, კავკასიონის მთიანი ქედის ზეგავსახიფათო, სეისმოაქტიური მონაკვეთების გამიშვლება. გეგმა ითვალისწინებს არნახული სიგრძის—42 კილომეტრის გვირაბის გაყვანას, რაც მრავალ მეცნიერს უგუნურ, ტექნიკურად დაუსაბუთებელ პროექტად მიაჩნია და აღარებენ მას ციმბირის მდინარეების სამხრეთისაკენ შემობრუნების სავალალო გეგმას. გამიზნულია სლავური ეროვნების ბრიგადების დასახლება, რაც ძირეულად შეცვლის აქ რაიონის დემოგრაფიულ სურათს. ვერ მოუნახავთ ამას სხვა სახელს, გარდა ფართომასშტაბიანი აგრესიისა ქართველი ერის წინააღმდეგ. ასეთი აგრესიის ქეშმარიტ მიზნებს საბჭოთა ხელისუფლები მაინც და მათც არ მალავენ. ის, რომ საქართველო მათ თვალში იდეოლოგიური თვალსაზრისით არასაიმედოა. ეს თვალნათლივ უჩვენა ს. კ. კ. პ. ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ეგორ ლიგაჩოვის ვიზიტმა თბილისში, რომელიც მიმდინარე წლის ივნისში გაიმართა. ლიგაჩოვმა გულახდილად განაცხადა, რომ საქართველოს მუშათა კლასი ნაკლებად ინტერნაციონალურიაო, რომ თბილისის უნივერსიტეტში ძალზე ბევრი ქართველი სწავლობსო და აქვე „კლასობრივი მტრები“ უწოდა მათ, ვინც თავისი სამშობლოს ბედისადმი გულგრილი არ არის. ამას საქართველოს კოლაბორაციონისტ-ხელმძღვანელთა დაუყოვნებელი რეაქცია მოჰყვა: თბილისის უნივერსიტეტში ქართულ სექტორთა ერთი

 ნაწილი გაუქმებული იქნა და შეიცვალა რუსულით.
 სტალინისტურ ტერმინებს, ისეთებს როგორებიცაა: „ხალხის
 მტერი“ და „კლასობრივი მტერი“ პარტიულ კრებებზე იყ-
 ნებენ. საქართველოს უფლებათა დამცველმა საზოგადოებამ

მოსკოვის გამოხტომა შეაფასა, როგორც „გარდაქმნისა“ და
 „საჯაროობის“ ნიღაბი, მისი მისწრაფება, რომ რაც შეიძლე-
 ბა მაგრად იქნეს მოჭერილი ჭანჭიკები ეროვნულ საკითხში.
 გამოდის, რომ გარკვეული პროგრესი, რომელიც ხელისუფლე-
 ბმა დაუშვეს ინდივიდუალური უფლებების დარგში, მათ სუ-
 რთ აანაზღაურონ რეგრესით ეროვნულ საკითხში. გარდაქ-
 მნის სპექტაკლი კი თამაშდება მოსკოვში და არა თბილისში.
 ეს სპექტაკლი თამაშდება უცხოელებისათვის და არა ქართვე-
 ლებისათვის. ეს არის ტიპიური საბჭოთა ორსახოვანი სტან-
 დარტი: მოსკოვში გარდაქმნა, საქართველოში ანტიგარდაქ-
 მნა; დასავლეთისათვის გორბაჩოვი, ხოლო საქართველოსთვის
 კი ლიგაჩოვი.“

გულავეების ოჯახს.

ქალბატონებო და ბატონებო!

მამულიშვილურად და დედმამიშვილურად გესალმებით და
 გილოცავთ „კაგების“ კლანჭებიდან მშვიდობით თავის დაღ-
 წევას. ერთი ეტაპი თქვენი მღელვარე ცხოვრებისა დამთავ-
 ვრდა, იწყება მეორე და ახალი, ისევ და ისევ თავისუფლე-
 ბისათვის ბრძოლისა. ეს ბრძოლა დროითა და ადგილით არ
 შემოიფარგლება, იგი ყველგან და ყოველთვის სწარმოებს და
 უნდა სწარმოებდეს კიდევაც.

თქვენი პირველი დღეები შეერთებულ შტატებში მეტყველე-
 ბენ, რომ თქვენც ასე გაქვთ გამოზნული თქვენი ახალი ცხო-
 ვრება. როგორც თქვენ ბრძანებთ: ადამიანი თავისუფალი
 არ შეიძლება იყოს, თუ მისი სამშობლო დაპყრობილია. აქ-
 ედან, ბრძოლაც ამ ორი თავისუფლებისათვის ერთი და იგი-
 ვე ბრძოლაა, რა თქმა უნდა, დაპყრობილი ერის შვილისთ-
 ვის. ქართ. ეროვნული ემიგრაციის დედა-აზრიც სწორედ
 ეს გახლდათ და ეს რჩება დღესაც. ჩვენ სასიამოვნოდ გვ-
 რჩება იმის კონსტატაცია, რომ თქვენსა და ჩვენს შორის,
 იქ და აქ, მშობელ ერსა და მის გადმოხვეწილ შვილებს

შორის, ამ ძირითად და საკვანძო საკითხში აზროვნების
 ხვალება არ არსებობს. ასეც ვიმედოვნებდით მუდამ
 მეგობრებო, „აწ ერთად ვკვიმოთ ქაპანი ჩვენი,
 თავისუფლებას შევწიროთ ღღენი“.
 თქვენი „გუშაგი“

*** *** *** ***

ლ ე ქ ს ე ბ ი

ნოზრევან გალაშვილი

ა მ ი ნ !!

ვუძღვნი:

ქართველ ებრაელებს, ისრაელში.

განგებას, როგორც თვითონ სურს, ისეთ გზას მოგცემს სავალსა,
 გაგვიშავფერებს სიცოცხლეს, ყოფას, თავგადასავალსა,
 უბედობას გვწვევს დაწვევილს, შეგვამთხვევს მწარეს მრავალსა,
 თუ სურს გზას მოგცემს გაკაფულს, ბნელ ტყიდან გამოსავალსა!

* * *

განთიადის დაჰკრა ზარმა, ღამე გაჰკრა ფერნამკრთალი,
 ბუხარს ქარმა დაუბერა, კვლავ გაღვივდა ნაკვერჩხალი,
 ბოროტს ცეცხლი უკიღია, სიბნელეში ალობს ალი,
 „წმინდა მიწამ“ თვით გადაჰკრა, თავის ბედის სამართალი!

შენს წმინდა მიწას ლოცავდი, ქართული სადღეგრძელოთი,
 ფრთას შეისხავდა ოცნება, გწამდა, დაძახილს ელოდი,
 იცოდი გაიხარებდი შენი მთითა და მდელითი,
 სამშობლოს დაიბრუნებდი, ლოდინის გასამრჯელოთი.

„ამოდუღდა მარგალიტი, ნაგუბარში ჩადგა წყალი“,
 კაცი მამულს დაუბრუნდა, წარსულ დროზე განამწყვდილი;
 დიდხანს იყო ეს ქვეყანა სისხლგამამრალი, სხივამქრალი,
 მშვიდობისთვის ისევ სისხლს ღვრის, მშვიდობისთვის გულდამწვარი!

ქირშიც და ლხინშიც, ყველთვის, გათბობდა ერთი მიზანი,
 დილით სარკმელში გწვეოდნენ სხივნი სამშობლოს მზისანი,
 ორი ათას წელს იყავი ქართველთა ქვეყნის ხიზანი,

ქართულ მიწაში ახარე ფესვნი სიცოცხლის ხისანი!

უამი დადგა სიხარულის, ერი აღსდგა ძველთაძველზე,
მომავალის რწმენით ხარობს, დასდგომია თავს ნათელი,
მიწა-წყალი დაიბრუნა განათელი, განა მთელი!
გული დარდებს შეაბრძოლა, იმედებით განამთელი.

მანდ თქვენს მიწაზე შუქს აკმევს სიბრძნე ხელმიუწვდენელი,
შოთას გენიას ძეგლს უდგამს ერი თაყვანისმცემელი.
შოთას სულს ლოცავს ქართველი, ვეფხვის ტყავაუცვეთელი,
მისი მესხეთი, სამშობლო, მისთვის ხმაღიაუგებელი!

ჩვენი ჯვარის მონასტერში მოვესწრები მუხლის მოყრას?
სამშობლოზე ლოცვასა და მწარე დარდის ამოხვრას,
დიდი შოთას ფრესკის ნახვას, თაყვანსა და თავის მოხრას?
მუსულმანს რომ გადაურჩა, ბარბაროსულ ხანჯლით მოთხრას!

„არ დავიწყება მოყრისა, აროდეს გვიზამს ზიანსა!“
გადავაწვდენდეთ ერთმანეთს სალამსა თავაზიანსა,
კვლავ შეგობრობას ვუსურვებ ორ ერს ჭირვარამ ზიარსა,
გამჩენის მაღლი, შალომი, მაგ თქვენს ქვეყანას მზიანსა!

დ ე დ ა ს , ა ღ მ ზ რ დ ე ლ მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ს

გსურს დახატვა მასწავლებლის სახისა?
ღმერთსა სთხოვე ფუნჯი ფიროსმანისა,
სახე ნახე ღვთისმშობელის ხატისა,
სიბრძნე იგრძნე „ვეფხის ტყაოსანისა“,
შეიხედე ქაშვეთში ან სიონში,
წმინდანების კარგად ნახე სახატე,
საიდუმლოს თუ ფარდა ვერ ახადე,
ანგელოზი, ანდა დედა დახატე!

*

გაკვეთილს ხსნი შთამბეჭდავი კილოთი,
გულუბრყვილოდ გისმენენ „მალხაზები“,
დაფასთანა დგებარ სველი ტილოთი,

ცარცით ზუსტად გაატარე ხაზები;
ასობი, ვით მარცვლები ხნულებში,
ხაზებს შორის ჩაამწკრივე მძივებად,
„პატარების“ სულ პატარა გულებში
დედაენის თესლის გასაღვივებლად!

დედა, მკერდზე-ბავშვით, მხარზე-სურათი,
ღვთისმშობელის ხატის დასადარები,
დედაენით ხელში-შვილის სურათი,
თბილი უბით მუდამ თანსატარები.
შვილისათვის დედაენის სწავლება,
დედას სურას წყლივითა სწყურია,
მას არა ღლის შვილისათვის წვალება,
ეს წვალება მისთვის სიხარულია.
დედა, თავის პირმშოს, საფერებელსა,
ჯერ პატარას, ფრთხილად სატარებელსა,
ჩააბარებს აღმზრდელ-მასწავლებელსა,
ადამიანს, ღმერთის სადარებელსა.
ბავშვის სული „გაზაფხულის ბაღია,
თესლი ღვივის ლენცოფის და ვარდისა,
მასწავლებლის ხელით დასადაღია,
ამ ბაღჩაში საწყისები ავისა:
ავის მოთხრა, დატოვება საღისა,
წყლის დასხმა, მორწყვა მოსარწყავისა,
ბოროტების-დაწვა-დასაწვავისა,
დროზე გასხვლა-ნერგის გასასხლავისა!“

*

აკონტროლებ პირველ კლასის რვეულებს,
მაგიდაზე გაქვს წითელი მელანი,
თან იხსენებ ბიჭებს „გადარეულებს“,
თითქოს თვალწინ გიდგანან სუყველანი;
თითქოს გესმის იმათი სიმღერები,
გელიმება, ფიქრებით ეფერები
მოჩხუბარებს, აყალ-მაყალს ჩვეულებს,
კამფეტისთვის ჯიბეშემოხეულებს!

მ ე და ჩ ე მ ი ი ნ გ ლ ი ს უ რ ი

მუნჯი მუნჯთან საუბრობს
ხალისით ხან წყნითა,
რთული მანერებითა,
ძნელად დასადგენითა.
სათქმელს გულში იბრუნებს
მწარედ, გულის ტკენითა,
რაც სურს გააგებინებს
წვალებით და თმენითა.
ძაღლი ძაღლს აგებინებს
თავის სურვილს ღრენითა,
ყფით, კუდის ქნევითა,
წინ და უკან რბენითა.
წყვე თავის პატარაძალს—
პროშტენითა და პწკენითა,
მუჯღუგუნით, ალერსით,
გრძნობის აღმაფრენითა.
აქ ერთმანეთს სტანჯავენ
ინგლისური ენითა,
ყესტიკულაციითა,
ხვნეშითა და ქშენითა;
შვილს დედისა არ ესმის,
თავის დედაენითა,
მოსაკვნეტი ენითა,
საბლით დასაბმელითა.
დამაკნინა ამ ენამ,
სიტყვების დაბგერვითა,
ლოყების გამობუშტვით,
დაძაბული სმენითა.
ერთს ვფიქრობ, მეორეს ვწერ,
მესამე იკითხება,

სადღეგრძელოს ვიძახი,
შეიწყლოს ვლინდება,
საბუღარში იხვს ჩავსვამ,
კვატა ამოფრინდება.
ჩემი ენგლიშმანური
ცოდვის საწინდარია,
გაქცეულს ვერ ვაჩერებ
თუ ის ანაჩქარია,
გაჩერებულს გავაქცევ,
გაპყვეს ქარიშხალია!..
სად არის სიტყვა ქართული,
ხმალივით ამობრწყინდება!
„როგორც მოიქნევ, ისე სკრის“,
მიპყვები არა გწყნდება.
რასაც წერ, იმას ჰკითხულობ,
იგივე გამოვლინდება,
მთის წყაროსავით ჩუხჩუხა,
კლდეს ზედ რომ გადმოსდინდება.
ჩვენი სამშობლოს წარსული
ნაწერი მღელვარებითა,
შუბლზე ოფლჩამოღინებით,
მღულარე ცრემლით, მწველითა,
ჩვენი ქართული ანბანით,
სისხლით და ხანჯლის წვერითა.
ანბანის მძივებს დაჰყურებ,
ვერ ძღები მათი ცქერითა,
ბგერებს მოისმენ საამოს,
ტონებით მშვენიერითა,
გული ქართულს რომ „ყურს მო-
ჰკრავს“,
მკერდს გამოხეთქავს ძგერითა!

ნოზრევან გალაშვილი
ამერიკის შ. შტ-ბი.

შეცდომების გასწორება. ნ. გალაშვილის ლექსში „სადღეგრძელო ქართული“ (იხ. „გუშავი“ №12) სულ ბოლო სტრიქონი დაბეჭდილია: „საქართველო ქართული“, უნდა იყოს: „სადღეგრძელო ქართული“. ამავე ლექსის მე-6-ე სტრიქონში იკითხება: „ერთ-უთს“, რასაკვირველია, რომ უნდა იყოს: „ერთუთს“.

* * * * *

გივი შაორელი

თ ა ვ კ ი დ უ რ წ უ ბ ი ლ ი ლექსები

I

ღ ა ღ ა დ ის ი

სადაც მშვა დედამ, ნეტარმა, სადაც დამირწეს აკვანი,
აქა ჩემი საუფლო და მას უნდა ვცე თაყვანი.
ქართლის გულმკერდზე დაღანებს ჩემი სიცოცხლის ყვავილი,
აქ მატკბობს ფრინველთ გალობა და ხარირემის ბღავილი,
რთველი აქ საქართველო-ა ვენახი ყურძნის დედული,
თეთრონ რაშივით მოგელავს მდინარე მოდიდებული,
ველიც ხომ საქართველო-ა, გულჭრელი, მოცინარეო,
ედემის შესადარია ჩემი სამშობლო მხარეო,
ლაუვად ცას მარად ამშვენებს მზე, ვარსკვლავები, მთვარეო,
ოჰ, ღმერთო, შენ ის მიცოცხლე! მე კი შენ მიმიბარეო.

II

მ შ ო ბ ლ ი უ რ ი მ ხ ა რ ე

გაიეღვა, და სადღაც მძიმედ გავარდა მეხი,
ისლორის გაღმა ტყემ პირბადე ჩამოიფარა,
ვარდის რტოებმა შეისრუტეს ღრუბლის ნაწნები,
ივრძნეს სიამე ... მათთვის თითქოს გამოიდარა.

შეიფრთხილეს ჩიტუნებმა, გაშალეს ფრთები,
ალვის ხეებზე იწყეს ძებნა მყუდრო საფარის,
ორღობეს შეჰყვა დაგეშილი ძალღი ფეთვებით,
როგორც მწვევარი მონადირე ანდუყფარის.
ეწერის მთიდან ღორბლიანი ჩამორბის ღვარი,
ღემანეულის ფერდობებზე გარბის აფთარი
ისე, თითქოსდა სადღაც მზად აქვს უკვე სამხარი.

კოდიგვერდთან კი ობოლივით ტირის პატახი,
 ონავარ ყვავებს ქორწილი აქვთ საელიოზე,
 ბუბუნებს ზეცა, მოსწყვებია პირზე არტახი
 ამოვარდნილი ქარი შხალით დღეს ალიონზე.
 ხვალ კი, ო, ხვალ კი, მწამს უთუოდ გამოიდარებს,
 ისევ ინათებს კავკასიიდან მზე სხივ-ელვარე...
 ძოწეულს როცა მთა და ბარი გადმოიფარებს,
 ეგების მაშინ დამიწწარდეს გული მღელვარე.

გივი შაორელი
 ოქტომბერი 87,
 ვაშინგტონი.

* *

გიორგი ტოგონიძე

მ ტ კ ვ ა რ ი

ხომ კარგად გახსოვს ძველი პართია;
 ძველი რომი, და გზა ცეზარების,
 რამდენჯერ მტერმა რისხვით გარბია:
 ცეცხლის და ისრის მძიმე ჯარებით.

ხომ კარგად გახსოვს ჰირთვალა სპარსი,
 სისხლის წვიმები, კუბო და ძაძა,
 თურქის, მონგოლის რბევა ათასი
 ეგების ცრემლი, ხანძრების ანძა!..

სული ღანდების ცაზე გეჭირა,
 არც მზემ, არც მთვარემ შენ არ გახარა,
 მთების ხეგებში თუ ზღვის ნაპირად
 სისხლის და ცრემლის კერძით გატარა!

ითენთებოდა მკლავი და ჯანი,
 ქვეყნის ბარაქა დახვავებული,
 სულის მშვენება, მისი მადანი,
 ვაზი მზის თვალით გამორჩეული.

ილეწებოდა ციხე-კოშკები,

სუნთქვა ეწვოდათ საწნახლის მდგმურებს,
გრძნეული ზეცის სამკაულები
ჰგავდენ ვაებით ფერგადასულებს.

ისე, მარხავდენ გრძნეულ იმედებს,
რომ დედის ცრემლი მათ ვერ ხვდებოდა,
რომ შურის ღრუბლით მთლად დაბურულებს
მლიმარ მზის კერძიც აღარ რჩებოდათ.

ცა დაუბნელეს ღღეს შენს საფიცარს,
ცრემლი კურცხალი თვალებს აღინეს,
თბილისს, მარაბდას, გმირულ ასპინძას
ცეცხლის და სისხლის წყვეა ასხურეს.

ღღეს ვედარ მოვა შენთან ოცნებით
და, სიყვარულით ბარათაშვილი,
რადგან შეერისხეს შენი ფონები
რკინის და თუჯის მძიმე საბელით.

და, რომც მოვიდეს, გთხოვოს ნუგეში,
ისუნთქოს შენი სითბო და ნესტი,
მას ტყვიას ესვრის ღამის მორევში
ჩასაფრებული იქვე ჩეკისტი.

აღრეს, წაბილწეს შენი ნაპირი,
შენი ცხოვრების კიდე და განი,
ცრემლშია მამა და დედაც ტირის,
ცრემლშია ქართლის სამკვიდრო ჯანიც.

* * * *

გ უ შ ა გ ი ს მ წ უ ხ რ ი

თორღვაიმ სული განაბა,
მთების გრძნეულმა ვაჟამა,
დახვრიტეს შენი მინდია,
აქციეს ლეშად და გვამად;
იმ მთამ ვაებით იგლოვა
და წყაროებთან იღამა.

მტრობით მოსულმა შემუსრა
სამშობლო მხარის მთა-ბარი,
არვინ დაინდო, შეზარა
მისი ცხოვრების საფარი,
სისხლი აღინა მის მიწას
ტანჯვა-ვაების საზარით.

და შოთას ზეცის მადანი,
გაეკრა კარდუს აღქმად
სულით ჯოჯო და უღრბანი.

დასწვა, დაშანთა, ახანძრა
მისი რჯული და ანბანი,
შვენება დიდი თამარის

„არწივი ვნახე დაჭრილი,
ყვავ-ყორნებს ეომებოდა,
ეწადა ბეჩავს ადგომა,
მაგრამ ველარა დგებოდა...
„ვაჰ, დედას თქვენსა, ყოვებო,
ცულ დროს ჩაგიგდავთ ხელადა...“

გიორგი ტოგონიძე
სოფო-მონბელიარი 1935.

*** *** ***

ა გ ვ ი ს ტ ო ს შ ე წ ი რ უ ლ ე ბ ს

ცხონება და სათნოება,
თაყვანება, სასოება
გმირობაში მოიპოვეს
მთელი სამშობლოს ვედრება.
მაისობა, აგვისტოება,
სიხარული და წამება,
იყოს ღმერთის კურთხეული,
ვითა ღვთიური სამება.
მაისობა, აგვისტოება
იყოს ზეცით კურთხეული,
თქმა არ უნდა, გაიხარებს
ყველა ქართველისა გული.

ციხე მუდამ შიგნით ტყდება,
გარედან კი-მალაზია.
როგორც ქართველი ქალები
სხვებზე უფრო ლამაზია,
მამაკაცებს ყველა იცნობს,
რომ ბრძოლაში განთქმულია.
მათ გმადლობდეთ, შეგვარჩინეს
დედა-ენა და რჯულია.
ახლო ხანში დაგვკირდება
ერთობა და ვაჟკაცობა,
რომ ისევე მოვიპოვოთ
დაკარგული მაისობა.

იონა გუნია
ბანო, აგვისტო 1987 წელი

*** *** *** ***

„ ვ ი ნ ა რ ი ს დ ა მ ნ ა შ ა ვ ე “

ცამეტი თუ თოთხმეტი წლის ვიყავი, როდესაც პირველად
გავიგონე პიესის „ვინ არის დამნაშავე?“-ს შესახებ, მაგრამ
ის არც წაკითხული და არც ნახული არ მქონდა. აგრეთვე
გაგონილი მქონდა, რომ ადრე არსებობდა მუნჯი ქართული

კინო-ფილმი ამავე სახელით. აგრეთვე ვიცოდი, რომ არსებობდა ოსტროვსკის მიერ დაწერილი პიესა „ვინ არის დამნაშავე“ და მეგონა ერთი და იგივე პიესა. „ვინ არის დამნაშავე“, რომლის შესახებაც მე მინდა ვილაპარაკო, არის ნინო ნაკაშიძის მიერ დაწერილი ქართული პიესა, რომელიც ფოთის რკინიგზის მოსამსახურეთა კლუბში გაგვაცნო დრამატიული წრის ხელმძღვანელმა, ფოთის სახელმწიფო თეატრის ერთ-ერთმა წამყვანმა მსახიობმა სანდრო ფიჩხაიამ. (როგორც გავიგე, იგი მეორე მსოფლიო ომში დაიღუპა.)

ძველი თაობის ქართველებისთვის, აქ უცხოეთში და საქართველოში, ცნობილია ნ. ნაკაშიძის ეს პიესა. თანამედროვეთათვის კი, განსაკუთრებით უცხოეთში, ნაკლებადაა ცნობილი თუ როდის დაიწერა ეს პიესა და რას ეხება ის.

გაზ. „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნებულ ერთ სტატიაში გაკვრივითაა ხსენებული, ამ საუკუნის დასაწყისში ამერიკაში ქართველი ცხენოსნების ჯონა, მაგრამ არაფერია ნათქვამი, რომ ნ. ნაკაშიძემ სწორედ ამ ცხენოსნების თავგადასავალზე დააფუძნა მისი პიესა და რომ ამ პიესის საფუძველზე იქნა გადაღებული კინო-ფილმი „ვინ არის დამნაშავე“, რომელიც დადგა რეჟისორ ვუწუნავამ, ნატა ვაჩნაძის მონაწილეობით. (სამწუხაროდ ამ ფილმის სხვა მონაწილეები მე არ ვიცი.) ყოველ შემთხვევაში, ჩემს მახსოვრობაში ჩაიბეჭდა არა მხოლოდ პიესა, არამედ ის ამბავიც, რომ ჯერ კიდევ წარსულ საუკუნეში ჩამოსულან ქართველები ამერიკაში.

გავიდა წლები. დაიწყო მეორე მსოფლიო ომი. ომის წლები ვინ სად და ვინ სად გაატარა, ვინ სად და ვინ სად შესწირა თავი „სამამულო ომს“. დამთავრდა ომი. უცხოეთში დარჩენილებმა ვიწყეთ საკუთარ თავთან ან სხვებთან ბჭობა: სად და რომელ ქვეყანაში გვეპოვნა თავშესაფარი, არგენტინაში, ავსტრალიაში, ბრაზილიაში, ამერიკაში თუ სად? ცოტა ფიქრობდა სამშობლოში დაბრუნებაზე, რადგანაც ნათელი იყო, იქ რა მოგველოდა.

მე ბედმა, ბევრ სხვასთან ერთად, ამერიკაში ჩამომიყვანა. ახლად ჩამოსულებმა დავიწყეთ ჩვენთვის უცხო აქაური ენის შესწავლა, სმუშაოს ძიება და ქვეყნის გაცნობა; ზოგი სად დასახლდა და ზოგიც სად. დავიწყეთ მოგზაურობა, გავიცანით

ამერიკელები და ადრე ჩვენთვის უცნობი თანამემამულენი, როგორც ცნობილია, ამერიკაში მცირეა ქართველთა ზრცხვი და ყველთვის სასიამოვნო და აღსანიშნავ ვითარებას წარმოადგენდა ერთი ქართველის მიერ მეორის გაცნობა, რაც ხშირად წარსულის მოგონებებითა და ლხინით მთავრდებოდა. ზოგჯერ შეხვედრა ერთი მხრიდან იყო ამპარტავნული და ქედმალღური, მეორედან კი თავმდაბალი; ერთი იყო ქართველის გაცნობით გახარებული, მეორე კი—შეწუხებული: ვაი თუ პირველმა რამე მთხოვოსო, ან საშუალება არ ჰქონდა ახლად ნაპოვნი თანამემამულისთვის პატივი ეცა.

ახლად გაცნობილებისაგან ვგებულობდით და ვაგებინებდით: ვინ გადურჩა ომს, ვინ სად ცხოვრობს, სად შეიძლება სამუშაოს პოვნა და ბევრ სხვა მოგონილ თუ ნამდვილ ამბავს, ტრამახს, სხვების ქებას ან შეძრახვას, შურიანობასა და ქიშპობას. ყველაფერ ამაში ბევრი სიმართლაცა და სიცრუეც იყო. ზოგი ისეთი სილამაზითა და საინტერესოდ ყვებოდა, რომ ვფიქრობდით: ნეტავ ამ კაცს თუ გააჩნია წერის უნარი, მიმზიდველი მოთხრობები რომ დასწეროს. სწორედ ასეთ შეხვედრების დროს გავიგე, რომ ადრე ამერიკაში ჩამოსული ქართველი ცხენოსნები კოლორადოს შტატში მოკალათდნენ, რადგანაც ამ შტატის ბუნება, მუდამ თოვლით დაფარული მწვერვალებითა და მწვანე ტყეებით, მათ საქართველოს მოაგონებდა.

ერთ მგზავრობისას გავიცანი ხანდაზმული ამერიკელი. გაიგო რა, რომ ვარ ქართველი, ჩვენი საუბარი გადავიდა მის მიერ მრავალჯერ ნახულ ბაფალო ბილის სანახაობაზე. ბაფალო ბილი იყო ზედმეტი სახელი ვილიამ ფრედრიკ კოდის, თავის დროზე უაღრესად საინტერესო ანტრეპრენიორის, რომელმაც გასული საუკუნის 90-ან წლების დასაწყისში ჩამოაყალიბა ე. წ. „ვაილდ ვესტ შოუ“, რაც ნიშნავს „ველური დასავლეთის წარმოდგენას“. ეს იყო საციკო წარმოდგენა ამერიკის წარსულისა—ბრძოლა ინდიელებსა და ახლად დასახლებულ თეთრკანიანებს შორის, ცხენოსანი კავბოების ოსტატობა: გარეული საქონლის, გარეული ცხენების შეპყრობა და მოთოკვა, მათი გახედნა და თოფითა და რევოლვერით მიზანში სროლა. ეს წარმოდგენები დიდი წარმატებით სარგებლობდა ამერიკაში და ის დღემდე დარჩა „როდეოს“ სახელით.

ამერიკაში მოპოვებული წარმატების შედეგად, ბაფალო ბილ-მა გადაწყვიტა ამ სანახაობის ევროპაში ჩვენება, სადაც მან დიდი მოწონება დაიმსახურა. პირადად ბაფალო ბილი მიღებული იქნა, როგორც საპატივცემულო ამერიკელი სტუმარი და დაჯილდოვებული საპატიო ორდენებით ევროპის რესპუბლიკურ ხელისუფალთა თუ მეფეთა მიერ. როგორც ჩანს, ეს სანახაობა იხილა რუსეთის დიდმა თავადმა და-თუმც მე ვერ ვიპოვე ამის შესახებ ჩანაწერი-ბაფალო ბილი რუსეთში მიიპატიჟა და გააცნო ცხენოსნობაში ქართველთა დახელოვნება. აგრეთვე არ არის ცნობილი, თვით ბაფალო ბილი ჩავიდა საქართველოში, თუ ვინმე სხვა გაგზავნა იქ ცხენოსნების შესარჩევად. საქართველოში შეკრიბეს რამდენიმე მოხალისე, რომლებიც ჩამოიყვანეს ამერიკაში და „კავკასიელი კოზაკების“ სახელით ისინი გახდნენ „ველური დასავლეთის წარმოდგენების“ მონაწილენი.

თანამოსაუბრიდან გავიგე, რომ ქართველი ცხენოსნები გასტროლების შუალედებში ბინავდებოდნენ ქალაქ დენვერის ერთ სასტუმროში, რომლის სახელი „პალას“-ით ბოლოვდებოდა.

გაიარა რამდენიმე წელმა და ერთი მოგზაურობის დროს დენვერის აეროდრომზე უნდა გამომეცვალა თვითმფრინავი, რომლისთვის სამი საათი უნდა მელოდა. გადავწყვიტე, ეს დრო გამომეყენებია იმ სასტუმროს მოსანახად, სადაც თითქოს კედლებზე ეკიდა ქართველ ცხენოსანთა ფოტო-სურათები. გავიგე, რომ არსებობს ყელაზე ძველი და დღესაც ლუქსის სასტუმრო: „ბრაუნ პალასი“. ვიფიქრე: შეუძლებელია ცხენოსნებს რომ ლუქსის სასტუმროში ეცხოვრათ. მაინც გადავწყვიტე იქ მისვლა. ჩემს შეკითხვებს ვერავინ გასცა დამაკმაყოფილებელი პასუხი, მაგრამ გავიგე, რომ სასტუმროს ჰყავს საკუთარი ისტორიკოსი, რომელსაც ეცოდინებოდა მისი წარსულის შესახებ. კვირადღე იყო და ისტორიკოსიც ისვენებდა, მე კი მეორე დღემდე დარჩენა არ შემეძლო.

გავიდა კიდეც ორი წელი, როცა მხატვარმა მეგობარმა ქ. დენვერში დამპატიჟა, დასავლეთ ამერიკის მხატვართა ნამუშევრების საგანგებო გამოფენის გახსნაზე. გამოფენა მოეწყო სწორედ „ბრაუნ პალასში“ და მეც სწორედ იქ დავბინავდი. გავიცანი სასტუმროს ისტორიკოსი, ხანდაზმული მანდილოსანი გვარად ჰანტი. ქ-ნ ჰანტისაგან მიღებული ინფორმაციებისა

და რამდენიმე ისტორიულ დაწესებულებაში სტუმრობის შემდეგ, გავემართე დენგერიდან ოცდაათ მილზე მთებში მდებარე დაბა გოლდენისაკენ, რომელთანაც ახლოსაა ბაფალო ბილის მუზეუმი და მისი საფლავი.

მუზეუმის კურატორია ისტორიის პროფესორი ზამინსკი, რომელსაც არც გაეგონა და არც რამე იცოდა ქართველ ცხენოსნების შესახებ. ისიც დაინტერესდა ამ საკითხით. მისთვის ცნობილი იყო მხოლოდ ის, რომ ბაფალო ბილის ცირკ-წარმოდგენაში მონაწილეობდნენ რუსი „კოზაკები“. ვთხოვე ეჩვენებია ჩემთვის ამ რუს კაზაკებზე ჩანაწერები. გამოიტანა ქალღმერთების დასტა, ცხენოსანთა გვარების ჩათვლით. გადავხედე სიას და მათში ვერ აღმოვაჩინე ერთი რუსული გვარიც კი. სია ეკუთვნოდა ათას ცხრაას ორ წელს არსებულ, ამერიკაში ჩამოსულ ქართველ ცხენოსნებს: დავით ქაჯაია, ივანე გურგენიძე, ნიკოლოზ ანთაძე, უშანგი კვიციანი, პორფირე ქანთარია, ივანე ბარამიძე, პავლე მახარაძე, ხარიტონ ჭყონია, ალექსანდრე მურმანიძე და სიმონ ორაგველიძე. 1910.11 წლების სიაში არიან: ხარიტონ ჭყონია, სერგო ვითვარდგალაძე, ვასო წულაძე, ნიფოტო ებრაღიძე, ნოე წილოსანი, ონოფრე წულაძე, ესაუ ურუშაძე, ალექსანდრე მურმანიძე და დავით დუნი. ჩემის აზრით, ეს უკანასკნელი არის ქართველებთან დამეგობრებული უცხოელი ან ქართველი, რომელმაც ძნელად გამოსათქმელი გვარი გადააკეთა.

ბოლოს და ბოლოს დავაკმაყოფილე ჩემი ცნობისმოყვარეობა, ნახევრად ნასიამოვნებმა და ნახევრად გულდაწკვეტილმა. გულდაწკვეტილმა იმით, რომ ქართველები ვართ რუსებთან გაიგივებული ისტორიის პროფესორისთვისაც კი და საქართველო და ქართველები ნაკლებად არიან ცნობილი თავისთავად...

ქვეყნა და ერი რამდენიმე ათეულ საუკუნოვანი ისტორიით. ამიტომ ყველა ქართველის: სწავლულის თუ ნაკლებად განსწავლულის, ექიმის, ვეჟილის, სპორტსმენისა და სხვების, ცხოვრობენ ისინი საქართველოში თუ უცხოეთში, ვალდებულებად უნდა იქცეს შესაძლებლობის მიხედვით გააცნონ საქართველო იმ ქვეყნის მოსახლეობას, სადაც ისინი ცხოვრობენ ან მოგზაურობან. ამას აგრეთვე ხელი უნდა შეუწყონ ქართულად და საქართველოზე მოაზროვნე სახელმწიფო მოღვაწეებმა ადგილო-

ბრევად და უცხოეთში.

რამდენიმე წლის წინ საქართველოს საკითხით დაინტერესებულმა მსოფლიოში განთქმული ჟურნალის „ნაშრონალ ჯეოგრაფიკის“ რედაქციამ რამდენჯერმე მიმართა წერილობით საქართველოს ხელისუფლებას, იმ დროს ცეკას პირველი მდივნის ედ. შევარდნაძის ჩათვლით, რომ ჟურნალის კორესპონდენტისა და ფოტოგრაფისტის მიეცათ ვიზა, რათა შეძლებოდათ საქართველოს შესახებ სტატიის გამოქვეყნება. ჟურნალის მილიონობით მკითხველი წაიკითხავდა სტატიას ისტორიულ და თანამედროვე საქართველოზე, მაგრამ ჟურნალ „ნაშრონალ ჯეოგრაფიკის“ რედაქცია დღემდე უცდის დადებით თუ უარყოფით პასუხს. იმედი გვაქვს, რომ საბჭოთა კავშირის „საჯაროობისა“ და „გარდაქმნის“ ახალი პოლიტიკის სულისკვეთებით, ჟურნალი ახლო მომავალში მაინც მიიღებს დამაკმაყოფილებელ პასუხს.

ახირებული ხალხი ვართ ქართველები!? მაგრამ, ბევრი რამ გვაქვს საამაყო წარსულში და ამჟამადაც.

ლადო ბაბიშვილი

ქ ა რ თ ვ ე ლ ე ბ ი ფ რ ა ნ გ უ ლ ჯ ა რ შ ი

1928 წელს საფრანგეთის სამხედრო სამინისტროს დადგენილებით, საფრანგეთში მცხოვრები უცხოელი ლტოლვილები, რომლებიც ჯარში გასაწვევ ასაკში იმყოფებოდნენ, ვალდებულნი იყვნენ მოეხადათ სამხედრო სამსახური.

პოლონეთზე გერმანიის თავდასხმის გამო, 1939 წლის სექტემბერში ინგლისმა და საფრანგეთმა რომ ომი გამოუცხადეს გერმანიას, ბევრი ქართველი გაიწვიეს ფრანგულ ჯარში. თავდაპირველად ქართველი ჯარისკაცები მსახრობდნენ სხვადასხვა სამხედრო ნაწილებში, მაგრამ 1940 წლის მარტში, მთავარსარდლობის ბრძანებით უნდა შექმნილიყო სამხედრო ნაწილი, რომელიც მხოლოდ ქართველებისაგან იქნებოდა შედგენილი. მას უწოდეს: „UNITE GEORGIENNE“ და მის ჩამოსაყალიბებლად არჩეული იქნა სამხრეთ საფრანგეთის პატარა ქალაქი ბარკარესი. ასეულის უფროსად დაინიშნა კაპიტანი გიორგი ოდიშელი-

ქე, რომელიც მანამდე უცხოელთა ლეგიონში მსახურობდა და მას ჩამოყენენ: კ. ამილახვარი, ლ. კერესელიძე, ა. ვალტონი (ჩიქოვანი). ნაწილი თანდათანობით იზრდებოდა, მაგრამ იმის გამო, რომ ქართველები არ ყოფნიდათ, ასეულის შესავსებად მასში შეიყვანეს ფრანგები და ესპანელი ლტოლვილები. მას შემდეგ, რაც საფრანგეთი ომში დამარცხდა, საფრანგეთის ტერიტორია გაყვეს ორად: ერთი გერმანიის ჯარების მიერ დაკავებული და მეორე საფრანგეთის სამხრეთი ნაწილი, რომელიც ითვლებოდა თავისუფალ ზონად. ამ დღიდან ქართველთა ასეულში მყოფი მეომრები, რომლებიც ლეგიონიდან იყვნენ, გიორგი ოდიშელიძესთან ერთად ისევ აფრიკაში დაბრუნდნენ, ხოლო „ქართული ერთეულის“ დანარჩენი ნაწილი იმყოფებოდა ქალაქ მონტობანში იმის მოლოდინში, რომ მათ ფრანგ მეომრებთან ერთად გაანთავისუფლებდნენ სამხედრო სამსახურიდან.

„...უნიტე ჟეორჟიენის“ ჯარისკაცთა სია: ალანია ალექსანდრე, ამირეჯიბი კაკუნა, ბერიძე გოგი, ბერეჟიანი შოთა, სხირტლადე დიმიტრი, პეტრაშვილი ფილიპე, ტარასაშვილი ალექსანდრე, საბახტარიშვილი ვასო, ზუბალაშვილი ვასილი, დარაშვილი ვასო, ზედგინიძე ილო, გრიგოლაშვილი გიორგი, მამულაიშვილი იასონი, ჯაფარიძე ირაკლი, კაკიტელაშვილი შალვა, აბაშიძე ზურაბი, ზარიძე ვანო, მარტიროსიანი რუბენი, სიხაცხი ვალოდია, ჯანაგვი გრიშა, კალანდარაშვილი ირაკლი, ერისთავი ბიძინა, მაყშვილი ელიზბარი, მაყშვილი დათა, ელიავა ბონდო, გელაშვილი შიო, ციციშვილი დათა, მახარაშვილი დიმიტრი, ზედგინიძე ირაკლი, მიროტაძე ევგენი, კერეფოვი თაუხანი, ახალკაცი სანდრო, გიოშვილი გიორგი, ჯაყლი კოტე, უხრუგუნაშვილი დიმიტრი, აბულაძე გრიშა, აბულაძე ევტიხი, ჯიჯავაძე ოთარი, კვანჩხაძე ილო, მელიძე ალექსანდრე, საბაშვილი პეტრე, ჩალიკავა ამბროსი, ამილახვარი ნიკა, დონდუა სერგო, ვაჩნაძე გიორგი, კაკიტელაშვილი(შალიკოს ძმა),

ამათ ემატება მეთაურთა შემადგენლობა: კომანდანი ა. დელა ნუე—კავშირის ოფიცერი ფრანგულ სარდლობასთან. კაპიტანი გიორგი ოდიშელიძე, ლეიტენანტები: ა. სტაროსელსკი და კოტე ამილახვარი, ადიუტანტი ა. ვალტონი-სი(ჩიქოვანი), სერჟანტები: ლეო კერესელიძე, ალექსანდრე ბე-

რადე, პ. ოდიშარია, ა. რეხვიაშვილი, გ. აბულაძე, შ. ხიზანი-
შვილი, რ. ხალილოვი, ნ. ელიავა, ა. ფარეშვილი, კავორაშვილი;
ვ. ბარკალაია, გ. მამულაშვილი, შ. თაქთაქიშვილი, გ. ვაჩი-
ძე, ს. დონდუა, გ. ბერიძე, ნ. ამილახვარი, ალ. დონდუა;
პირველი კლასის ჯარისკაცები: შ. კაკიტელაშვილი და ვ. ზუ-
ბლაშვილი.

აი, ესაა სულ, ვისი გვარების აღდგენაც მე შეეძელი. ამ
ნაწილიდან, ჩემი ცნობით დღეს ცოცხლები არიან: გ. ბერიძე,
ა. დონდუა, გ. გრიგოლაშვილი, ალ. მელიძე, ელ. მაყაშვილი,
ირ. ჯაფარიძე და თქვენი მონა-მორჩილი შ. ბერეჟიანი. ვიმე-
ლოვნებ, რომ ეს უკანასკნელნი გამოეხმაურებიან და შეაესე-
ბენ ამ ჩემს მოგონებას.

შოთა ბერეჟიანი
ლინა-ლევოლი, 1987.

ო რ ი ქ ა რ თ ვ ე ლ ი მ წ ე რ ა ლ ი :
ნოდარ ღუმბაძე და კაბუა ამირეჯიბი.

ამ სათაურით იყო გამოქვეყნებული წერილი ინგლისურად ქუ-
რნალ „რევიუ დე პეი დე ლესტ“-ში(1986. I. pages 55-99).

ეს ვრცელი და საინტერესო შრომა ეკუთვნის ქ-ნ გოლდი
ბლანკოფ-სკარრ-ს, ეროვნებით ამერიკელს, ენების პროფესო-
რს ბრიუსელში, მფლობელს რუსულისა და ფრანგული ენებისა
და აგერ ოთხი წელიწადია, რაც ბეჯითად სწავლობს ქართულ
ენას. ის მრავალჯერ იყო საქართველოში და იქ ჰყავს ბევრი
მეგობარი.

წერილი იწყება ნ. ღუმბაძის სიტყვებით: „ადამიანის სული
ასჯერ უფრო მძიმეა, ვინემ მისი სხეული“. „მწერლები წერ-
ენ, რადგან არ შეუძლიათ მოიქცნენ სხვანაირად. ის არის სა-
რკე გონებრივი და სულიერი ცხოვრებისა მილიონობით ადამი-
ანთა, დროსა და სივრცეში“-ო.

„ქართველ ხალხს აქვს თავისი ენა და ლიტერატურა და წე-
რს ამ ენაზე ქრისტიანობაზე მოქცევიდან, მეხუთე საუკუნი-
დან“-ო. „ქართულმა ლიტერატურამ და კულტურამ მიაღწია
თავის უმაღლეს წერტილს XI-XIII საუკუნეებში, თამარ მეფ-
ის დროს. შოთა რუსთაველმა დასწერა ფილოსოფიურ-ეპიკური

პოემა: „ვეფხისტყაოსანი“, თარგმნილი მრავალ ენებზე, აგრეთვე ფრანგულად და ინგლისურად. ქართული ენა გადატანილი ამ ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიურ და სოციალურ სიძნელეებს. მისი ლიტერატურული ხასიათი განვითარდა განსაკუთრებით პოეზიაში. მოვიხსენიოთ სულხან-საბა ორბელიანი, მეთვრამეტე საუკუნეში, რომელსაც ხანდახან ადარებენ ლა ფონტენს. მეცხრამეტე საუკუნეში ამ ქვეყანამ წარმოშვა: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ვაჟა ფშაველა. ესენი არიან მათ შორის, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს ახალ ქართულს. მეოცე საუკუნემ ნახა აკვავება ნიჭიერ მთხრობელთა, რამაც ცოტათი შეცვალა ეროვნული ლიტერატურული კილო. ესენი იყვნენ: ვასილ ბარნოვი, კონსტანტინე გამსახურდია, მიხეილ ჯავახიშვილი, ლეო ქიაჩელი, სერგო კლდიაშვილი, შალვა დადიანი და სხ. მათში გამოიჭრება ის ცვლილება, რაც გამოიწვია 1917 წლის რევოლუციამ.

მეორე მსოფლიო ომიც იყო ევოლუციის შემცველი ქართულ რომანში და ჩამოთვლილია მწერლები: გრიგოლ აბაშიძე, ლადო ავალიანი რ. ჭეიშვილი, ტ. ჭილაძე, ო. ჩხეიძე, ნ. წულეისკირი, ნ. დუმბაძე, გ. გეგეშიძე, ო. იოსელიანი, ა. კალანდაძე, ედ. ყფიანი, კ. ლორთქიფანიძე, გ. ფანჯიკიძე, ი. ურჯუმელაშვილი, ჭ. ამირეჯიბი, ო. ჭილაძე, ა. სულაკაური. ეს უკანასკნელი სამი შეიძლება ჩაითვალოს განსაკუთრებულ კატეგორიად, მათი წერის ხასიათი იყო მეტად რთული და სტილი ეპიურ-მითიური.

ეს მწერლები არიან ნათარგმნი უცხო ენებზე, მაგრამ სამწუხაროდ, რუსულიდან ორჯერ თარგმნა მათ უკარგავს მდიდარ ორიგინალურ ლიტერატურის ღირებულებას.

მაგალითად, დუმბაძის რომანი, რომელიც გადატანილი იყო ტილოზე, მიაღწია უცხო მაყურებელს. ამირეჯიბის: „დათა თუთაშხია“ იყო გადათარგმნილი ინგლისურად, ესპანურად და სკანდინავიურ ენებზე და გადაღებული აგრეთვე ტელეხედვაში. „ამ თარგმანებიდან ათვისებული დუმბაძისა და ამირეჯიბის ნაწარმოებებზე იქნება ლაპარაკი ჩემ შრომაში ქვემოდ“-ო, ამბობს ავტორი.

ნოდარ დუმბაძე დაიბადა 1928 წელს, დაობლდა, განიცადა დიდი გაჭირვება ბავშვობაში და ეს გამოსკვივის მის ნაწარ-

მოებებში. მათში კარგად ჩანს აგრეთვე ადგილობრივი ხელოვნების, მაგ., „მე ვხედავ მზეს“. საბჭოთა ქვეყანაში ცენტრალურ რო წაკითხული წიგნების რიცხვში იძლევიან ყრგიზელ ჩ. აიტმატოვს, ქართველ ნ. ღუმბაძეს და ბელორუს გ. ძუკოვს.

შემდეგ ჩამოთვლილია ნ. ღუმბაძის ნაწარმოებები და მათი ფრანგულად და ინგლისურად თარგმნის თარიღები. მოცემულია მწერლის ბიოგრაფია, რომელშიც ნათქვამია, რომ მან ბავშვობაში დაკარგა მშობლები და იზრდებოდა ბებიასთან დედინდან და ბაბუასთან მამიდან და, რომ ყველა მისი ნაწარმოები არის მისი თავგადასავალი, რომელსაც ის ცვლის არტიკულად. ამის შემდეგ დასახელებულია მწერლის მთავარი ნაწარმოებები, რომლებმაც მას სახელი გაუთქვეს, და ბოლოს ამ ნაწარმოებთა მოკლე შინაარსი.

„ნ. ღუმბაძის ლიტერატურულ მსოფლიოდან გადასვლა ჰაბუა ამირეჯიბისამდე, ეს ნიშნავს გადახტე ერთი პლანეტიდან მეორეზე, აგრძელებს ქ-ნი ვოლდი-მაგრამ ეს პლანეტები არიან ნაწილი იმ მზის სისტემისა, რომლის გარშემოც ტრიალებს საერთოდ ქართული კულტურული მემკვიდრეობა.“ „თავისი ლიტერატურული ნაშრომებით, თარგმნილი მრავალ ენაზე, შეგუებული თეატრსა და ეკრანს, ნ. ღუმბაძე ჩვენ გვიტოვებს ამდერებულ სულს მისი შემოქმედებისა“-ო.

ჰაბუა ამირეჯიბის რომანი: „დათა თუთაშხია“, გამოქვეყნებული პირველად 1972 წ. ჟურნალ „ციკარში“, არის ნამდვილი მიღწევაო, ამბობს წერილის ავტორი, და იგი თარგმნილია უცხო ენებზე, განსაკუთრებით რუსული ენის მეშვეობითო.

ეს რომანი ითვლება, როგორც საუკეთესო მაგალითი ეპიკური-ისტორიული და მითოლოგიური ახალი ქართული პროზისაო.

ჰ. ამირეჯიბი ახლა არის დაახლოებით 65 წლის, 38 წლამდე არაფერი დაეწერა. მძიმედ დაიჭრა მეორე მსოფლიო ომში, რის შემდეგ ის იყო გაგზავნილი ციმბირში...

1960 წელს ჩაუჯდა წერას და მის შვიდას გვერდიან რომანს მოანდომა ათი წელიწადი. ის ამით გახდა დიდათ ცნობილი და მიიღო სახელმწიფო ჯილდოო.

შეუძლებელია რამდენიმე გვერდზე ამ ნაწარმოების გადმოცემა. ის, როგორც პოლიტიკური რომანი, თითოეული მოვლენა იშლება შეუთავებლად მეორეში. ორი გმირი ამ რომანისა ერთმანეთს ჰგვანან, როგორც ტყუბები: დათა თუთაშხია და

მისი ბიძაშვილი მუშნი ზარანდია. ისინი აგრეთვე არიან ამ ნაწარმოების მითოლოგიური გმირები. ისტორიულად ეს რომაე-ნი გაშლილია 1885-1913 წლებს შორის. დათა ხდება აბრაგი, მუშნი კი—მეფის პოლიციის მოხელე. დათას ბუნება არის გმი-რული სიმბოლო, სადაც „საზოგადო სული“ არის ჩაძირული თავის საკუთარ „მეში“. „დათა თუთაშხია“ არის აგრეთვე ამბავი მრავალ მოვლენათა, რომლებიც იმ დროის მოვლენებს ეხება. სოციალური წინააღმდეგობანი, რევოლუციური ბრძოლე-ბი ხელისუფლების წინააღმდეგ ამჟღავნებენ იმ დროინდელ სი-ნამდვილეს.

ამირეჯიბი: „ქმნა სიკეთისა არის უმაღლესი მოვალეობა ად-ამიანისა და ერთადერთი გამამართლებელი სიცოცხლის ზნეო-ბისა“. ამ განსაზღვრაში, ე. ი., რომ სიკეთეა უმაღლესი ღირ-სება ადამიანის სიცოცხლის მიზნისა,—დუმბაძე და ამირეჯიბი რთულ შეხმატკბილებაში არიან.

ამ რომანში თხრობა მიმზიდველია და აზრები წამქეზებელი. მისი წაკითხვის შემდეგ მკითხველი გამოდის გამდიდრებული.“
ნაშრომს ახლავს ბიბლიოგრაფია.

ირაკლი ოთხმეზური

*** *** *** *** ***

გ რ ი გ ო ლ რ ო ბ ა ქ ი ძ ე :
გარდაცვალებიდან 25 წლისთავი

სწორედ 20 ნოემბერს, როცა ამ სტრიქონებს ვწერ, 25 წლის წინად, ქენევაში გარდაიცვალა გრიგოლ რობაქიძე. ჩვენი მკითხველები მას საკმაოდ იცნობენ, რომ მათ ის არ წარუდგინო და დაეუხასიათო.

მაშ, დღეს მეოთხედი საუკუნე გვაშორებს გრიგოლ რობა-ქიძეს! როგორაა დღეს, სიცოცხლეში განებივრებული, ამ ლიტერატურული შემოქმედის საზოგადოებრივი მდგომარეობა?

სამშობლოში მხოლოდ წელს, მაგრამ შეიძლება ეს სიმბოლუ-რი იყოს,— დაიწყო გრ. რობაქიძის სახელის საჯაროდ ხსენება, პრესაში გამოქვეყნდა მისი ორი მცირე ზომის ნაწარმოები; მაგრამ ჯერ კიდევ არ ჩანს „გველის პერანგის“ ავტორის ნამდვილი მკვდრეთით აღდგომა: მისი შემოქმედების სრული

კრებულის გამოცემა და მის ირგვლივ კრიტიკის ფართო სჯა-ბაასი.

რაც შეეხება ჩვენს ემიგრაციას, ჯერ კიდევ გვიან არ ვართ და ვიმედოვნებთ, რომ ჩვენი პრესა და პუბლიკაციები უფრო-დღეობდ არ დატოვებენ ამ მნიშვნელოვან თარიღს.

აქვე კმაყოფილებით აღვნიშნავთ, რომ სწორედ ამ უკანას-კნელ დღეებში მივიღეთ კარლო ინასარიძის დიდი ფორმატის 31 გვერდიანი ნაშრომი, რომელშიც დაბეჭდილია გრ. რობაქი-ძის განთქმული პიესა „ლამარა“-ს სრული ტექსტი და მისი ორიგინალური ანალიზი-გარჩევა. სტატიის ავტორი „ლამარას“ მიიჩნევს „ქართული ეროვნული თეატრის“ საფუძვლად ისევე, როგორც ძველ ელინთა, იაპონურ „კაბუკისა, ჩინური „პეკი-ნური ოპერისა“ ან ებრაულ მისტერია-სანახაობებს და რომე-ლიც სცენაზე უნდა ნახო წარმოდგენილი და არა წაიკითხო. ლამარას ავტორი შედარებულია სოფოკლე-შექსპირ-გოეთესთან. როგორ გაიხარებდა გრიგოლ რობაქიძე ცოცხალი რომ ყო-ფილიყო!

ს ა მ გ ლ ო ვ ი ა რ ო ც ნ ო ბ ე ბ ი

მიმდინარე წლის 23 ივნისს, ხანგრძლივი ავადმყოფობის შე-მდეგ, ოთხმოცი წლის გარდაიცვალა დურმიშხან ყურული, ვაჟიშვილი ცნობილი საზოგადო მოღვაწისა და დამოუკიდებე-ლი საქართველოს პირველი მთავრობის მინისტრ გიორგი ყუ-რულის. განსვენებული ცხოვრობდა პარიზის მახლობლად ქალ-აქ რენსიში(93340 Raincy), სადაც ის დაიკრძალა. დარჩა მეუღლე, შვილები და შვილიშვილები.

წელს რვა ნომბერს, 78 წლის ასაკში, ქალაქ ლიონში უე-ცრად გარდაიცვალა, აგვისტოს ეროვნული აჯანყების აქტიუ-რი მონაწილე და მას შემდეგ საფრანგეთში მცხოვრები ბ-ნი ანტონ ალანია, რომელიც ჭირისუფლად სტოვებს მხოლოდ ფრანგ მეუღლეს.

მათ უნუგეშო ჭირისუფალთ ვუცხადებთ ჩვენს თანაგრძნობას.

დავით დუიშვილი

წელს პირველ ივლისს, 73 წლის ასაკში, უავადმყოფოდ უეცრად გარდაიცვალა ჩვენი მეგობარი დავით (დათიკო) დუიშვილი.

ის ეკუთვნოდა მეორე მსოფლიო ომს გამოვლილთა თაობას, რომელმაც საფრანგეთში დარჩენა არჩია ომის დამთავრების შემდეგ. ის თავიდანვე დასახლდა ქ. სოშოში და მუშაობა დაიწყო „პეეოს“ ცნობილ სააგტომობილო ქარხანაში, სადაც მან უფროსების პატივისცემა დაიმსახურა და დარჩა პენსიაში გასვლამდე.

დათიკო იყო ტიპიური კახელი, არა მარტო დაბადებით, გარეგნობითაცა და სიტყვაპასუხითაც. უყვარდა მეგობრები, პურ-მარილი და, როცა კახური აკლდა, ფრანგულ ღვინოებსაც არ ემდუროდა.

როგორც სოშო-მონბელიარის ქართული საზოგადოების გამგეობის წევრი, დავით დუიშვილი გულით ემსახურებოდა ყოველ ქართულ საქმიანობას საფრანგეთში. მან უკანასკნელად წელს კიდევ იზეიმა ოცდაექვსი მაისობა, უმასპინძლა ფრანგ სტუმრებს და მათ გააცნო ჩვენი ქვეყნის წარსული და აწმყო.

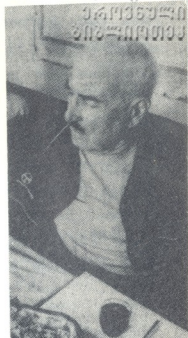
დათიკო განისვენებს სოშოს ქართ. ძმათა სასაფლაოზე (25600 Sochaux). მის მეუღლეს, ქ-ნ ლიუდას, შვილს გოგიას და შვილიშვილებს ჩვენი თანაგრძნობა.

*** **

არჩილ მჭედლიშვილი

კიდევ ერთი კარგი კახელი „ბიჭი“ დავეკარგეთ ამ ადრე შემოდგომაზე – თორმეტ საქტემბერს, უეცრად, გულის შეტევით, პარიზის ქუჩაში უპატრონოდ გარდაიცვალა ჩვენი მეგობარი **არჩილ მჭედლიშვილი**.

განსვენებული 65-66 წლისა იყო და არასოდეს არც ავადმყოფობასა და არც ბედს არ უჩივოდა. ის იყო მუყაითი მშრომელი, იმ გვარისა, რომლებიც ბურჯად უდგანან საზოგადოებასა და ერს. მას ჰქონდა მეტად დინჯი და მშვიდი ხასია-

თი, იყო ყველასთვის საყვარელი, გასაპირში გამოსადეგი მეგობარი, ყველსაპირსო საერთო საზოგადოებრივ სასაქმიანობაში დაუზარებელი მონაწილე და თანამდგომი. ამიტომაც იყო, რომ მისმა მოულოდნელმა და უეცარმა სიკვდილმა, მთელი ჩვენი საზოგადოება გულწრფელად დაალონა და დაამწუხრა.

არჩილი წინდახედული კაცი იყო, მას ყველაფერი წესრიგში ჰქონდა და საუკუნო განსასვენებელიც დიდი ხნის წინად ჰქონდა გამზადებული ლევილის ძმათა სასაფლაოზე, სადაც იგი დაიკრძალა.

საუკუნო იყოს არჩილ მკვდლიშვილის კეთილი ხსენება!

ა დ ა მ ი ა ნ ე ბ ი დ ა წ ი გ ნ ე ბ ი

გ უ ჯ ი ა მ ა შ უ კ ე ლ ი

სკულპტორ-ოქრომკედელ გუჯის სახელი უკვე ცნობილია არა მარტო პარიზში, არამედ ლონდონსა და მიუნხენშიც და მთელს დასავლეთ ევროპაშიც. გუჯის ნატიფი ხელოვნება მოსწონთ და აფასებენ დიდი მოთხოვნის მქონე სახელმწიფო თუ კერძო კოლექციონერებს.

ამ გაზაფხულზე საფრანგეთის სახ. კოლექციამ შეიძინა სამი გუჯის ნახელავი: მოგარაყბული სპილენძის ემბაზი,

თუნი და სააღდგომო შანდელი პარიზის ლეთისმშობლის ტაძრისათვის, რომლებიც 18 აპრილს, სააღდგომო ლიტურგიის შემდეგ, პირველად იქნენ ხმარებული ნათლობის რიტუალისთვის. ამას ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც საელესიო ნივთების შექმნა იშვიათად ხდება და როცა კი იქნენ, მას არჩევენ დიდი გულმოდგინებით, ის უნდა ეხამებოდეს საკათედრო ტაძრის ატმოსფეროს და ამავე დროს იყოს თანადროულობის ხელოვნების მაღალი ნიმუში.

ხმარების შემდეგ ეს ნივთები გადადიან ტაძრის საგანძურში და გამოფენილნი არიან ფართო საზოგადოები სანახავად. თქმა არ უნდა, რომ ეს მნიშვნელოვანი ეტაპია ოსტატ-ხელოვანის სინტერესო გზაზე. მარჯი მის მარჯვენას!

*** *** ***

ბ ა ტ ო ნ ი შ ა ლ ვ ა ზ ე დ გ ი ნ ი ძ ე

ქალაქ მონბელიარში (საფრანგეთი, ღუბის დებრატამენტი) საშუალო საუკუნეების დიდებული კონტების სასახლის გვერდით ცხოვრობს ეს ჩვენი სტუმართმოყვარე და კეთილი თანამემამულე. თუ მას გაახარებთ და ესტუმრებით, ის თქვენ სიყვარულითა და სიამაყით გიჩვენებთ ხეში ნაკვეთ ლამაზ ნახელავს, რომლითაც სავსეა მთელი მისი სამ სართულიანი ბინა, კიბეებიდა დაწყებული სხვენამდე.

ის თქვენ გიჩვენებთ ხეში ნაკვეთ „ვეფხის ტყოსნის“ სიუჟეტებსა და სახეებს და სხვა.

პენსიონერი, უშრომელად ვერ ჩერდება, თავსაც იქცევს და თანაც მამა-პაპურ ხელობას არ ივიწყებს. ის თქვენ გეტყობთ, რომ „მესხები ცნობილნი არიან ხითა, და რომ მისი სოფელი ძველი ჭიპია ძველი დიდებული ტაო-კლარჯეთისა, საიდანაც რუსებს გამოგეჰქეით. მარტო საფრანგეთში შვიდი ზედგინიძე ვიყავით სოფელ ძველიდან და ახლა მარტო

ბატონი შალვა მის ნახელავთან ერთად

მელა დაერჩიო. ბ-ნი შალვა ჩვენი საზოგადოების მზრუნველი-
ცაა, ის წლების განმავლობაში, სოშო-მონბელიარის უმჯობესი
ქართული ახალშენის ფინანსთა უხუცესია. მას წელს უმჯობესი
ლდა ოთხმოცი წელი. მოდით, მივულოცოთ, ვადღეგრძელოთ და
გადიდოთ მისი ხეში ამღერებული ხელოვნება.

ი. ქავჭავაძის ქართულ-ევროპული ინსტიტუტი

სწორედ დროული და სიმბოლურია წელს დიდი ილიას სახე-
ლობის ინსტიტუტის დაარსება დასავლეთში, რომელსაც მიზნ-
ად დაუსახავს: „ქართ. ისტორიის, კულტურის ყველა დარგის,
სულიერი წყობის, პოლიტიკური და სოციალური ფილოსოფიისა
და შესაქმნის ინტეგრალური შესწავლა, ევროპულ ცივილიზაცი-
ასთან მიმართებაში“. როგორც უწყებიდან ვგებულობთ, წამო-
წყობის ინიციატორი და დირექტორია ბ-ნი ჯანრი კაშია, ხო-
ლო თანადამაარსებელი: ქ-ნი სალომე ზურაბიშვილი და ბ-ბი:
არჩილ კეკელია და მიხეილ ქავთარაძე.

მარტო ილიას სახელი და კარგი იდეა მას ვერ უშველის,
აწი მთავარია საქმე— ინიციატორ-დამაარსებელთა დიდი რუდუ-
ნება და მთელი ჩვენი საზოგადოების გონებრივი და მატერია-
ლური თანადგომა-თანამშრომლობა და ჩვენც აქეთკენ მოვუწო-
დებთ ყველას. ჩვენის მხრით, მიუხედავად ჩვენი დაუფასებლო-
ბისა, ჩვენს მცირე შესაძლებლობებს მისთვის არ დავიშურებთ.

ს ი ო ნ ი ს ს ხ ი ვ ი

ასე ეწოდება ქ-ნ როზა აბნერაშვილის წიგნს, რომელიც ახ-
ლახანს გამოიცა ისრაელში. სამას გვერდიან წიგნში უმთავრე-
სად ლექსები და პოემები, მაგრამ გვხვდებიან აგრეთვე წვრილ-
წვრილი მოთხრობებიც. ყველაფერი წარმოადგენს პოეტი ქალის
გულმხურვალე ლოცვას: მისი ერისა და რჯულისა, წრფელი მე-
გობრობისა და ხალხთა შორის მშვიდობისა. წიგნის ენა მშვე-
ნიერი ქართულია. გულით გულოცავთ გამარჯვებას ჩვენს კეთილ
თანამშრომელს.

ა მ ბ ა ვ ი ე რ თ ი ს ი ყ ვ ა რ უ ლ ი ს ა. სულ უკანასკნელ
წუთებში მივიღეთ მინდია ლაშაურის დიდი ფორმატის 140
გვერდიანი ეს მოთხრობა. მარჯი მის მშრომელ მარჯვენას!

გ უ შ ა გ ი ს ფ ო ნ დ ი

ანემარი ვაშაძის	- დავი ვაშაძის ხსოვნისა		
პავლე ვაშაძე	- დავით ვაშაძის ხსოვნისა		500
ილსე ბარათელისა	- სანდრო ბარათელის ხსოვნისა		500
პეტრე ხვედელიძე	- 1937 წ. 23 სექტემბერს დილის 3 საათზე დაპატიმრებული და უგზო-უკვლოდ გამქრალი ჩემი უფროსი ძმის, სოკრატის, არდავიწყბისათვის		534
მართა სტურუასი	50	კარლო გვარჯალაძე	106
რუბენ გვეტაძე	150	ნიკო ურუშაძე	200
ნამო გოგუაძისა	100	მიხეილ თარაშვილი	300
ვალეკო სანგულია	250	სოშოს ქართ-საზოგადოება	300
ირაკლი ჯაფარიძე	500	მირიან მელუა	200
ირაკლი ოთხმეწური	159	ვიქტორ ინაშვილი	200
მირიან მელუა	200	თათრახან ანთაძე	200
დემიტრი გოგიშვილი	110	ნიკო ბედელაძე	100
მიხეილ თარაშვილი	300	მიშა გოგორიშვილი	300
ილო ემუხვარი	100	გიბეგი	1.500
ზოსიმე ჯიშკარიანი	300	შოთა ბერეჟიანი	100
ისიდორე გაჟონია	214	ლადო ბაბიშვილი	114

ჯ ა მ ი

9.028

*** *** *** ***

ილია ჭავჭავაძის საიუბილეო დღე პარიზში

ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 150 წლისთავის აღსანიშნავი ზეიმი გაიმართება პარიზში, წმინდა ნინოს ეკლესიის დარბაზში, პროფ. გიორგი შარაშიძის თავმჯდომარეობით, შაბათს 12 დეკემბერს 15 საათზე.

ვთხოვთ ყველას უმორჩილესად, რომ არავინ არ დააკლდეს.

სათვისტომოს გამგეობა

შ ი ნ ა ა რ ს ი

- 2 დიდი ილიას საიუბილეოდ მოწინავე
- 5 ჩვენი პოეტები ილიაზე: გივი შაორელი, გიორგი ყიფია-ნი, ირაკლი ოთხმეზური, დავით საღირაშვილი.
- 16 ილია მინდია ლაშაური
- 27 მოგონებები ილიას გარშემო ირაკლი ოთხმეზური
- 37 ი. ჭავჭავაძის წმინდანად დაკანონების შესახებ დეკანოზი ილია მელია
- 41 ილია არ შემეცდარა მიხეილ თარაშვილი
- 44 „გია დოლოროზა“(გაზ.„კომ-დან“) ლევან სანიკიძე
- 50 ორი პოეტი პრეზიდენტი ნ. ჟორდანიას
- 60 ვედრება ილიას „აჩრდილიდან“
- 61 ვინ მოჰკლა ილია? გიორგი წერეთელი
- 74 შემჩნევის სახით უცნობელიძე
- 79 ილიას დაღუპვის... -ლექსი - გიორგი გამყრელიძე

II

- 80 გორბაჩოვის „გარდაქმნა“ გულბათ გულბათიშვილი
- 85 ინტერვიუ: ელენ კარერ დანკოსის, ალენ ბეზანსონის, აკადემილოს სახაროვის.
- 91 მიმართვა გორბაჩოვისადმი- ზ. გამსახურდიასა და მ. კოსტავასი
- 92 გადასახლებულ მესხების მიმართვა ქართ. ხალხისადმი
- 93 კავკასიის საუღელტეხილო რკინიგზა - ვერელი
- 96 ფ. მახარაძის საფლავის აფეთქების ცნობა
- 97 გუდაგების მამაცი ოჯახი - გუშაგი
- 104 ლექსები: ნოზრევან გალაშვილი, გივი შაორელი, გიორგი ტოგონიძე, იონა გუნია
- 111 „ვინ არის დამნაშავე?“ - ლადო ბაბიშვილი
- 116 ქართველები ფრანგულ ჯარში - შოთა ბერეჟიანი
- 118 „ორი ქართ. მწერალი: ნ. დუმბაძე და ქაბუა ამირეჯიბი“- ირ. ოთხმეზური
- 121 გრ. რობაქიძის გარდაცვალების 25 წლისთავი
- 122 სამგლოვიარო ცნობები, ადამიანები და წიგნები, ფონდი, ცნობა ილიას საიუბილეო ზემიძის პარიზში.

n 38/13

GOUCHAGUI

PERIODIQUE EN LANGUE GEORGIENNE

Directeur : GEORGES TSERETELI

ADRESSE : 8, RUE DES MARCHAIS

75019 PARIS

EDITION HORS COMMERCE